

Magyar nyelv

melléknév

főnévi igenév

szófaj

névelő

hangsúly

névmás

írott szöveg

sajtó

internetnyelv

„A kifejezés eszköze magam vagyok.”
(Montágh Imre)

Magyar nyelv

Tankönyv

6.

Eszterházy Károly Egyetem
Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

Engedélyszám: TKV/19–16/2017. (2017. 03. 27. – 2022. 08. 31.)

A kiadvány megfelel az 51/2012. (XII. 21.) EMMI-rendelet 2. sz. melléklet: Magyar nyelv és irodalom kerettanterv az általános iskola 5–8. évfolyama számára 2.2.01.1. „A” változat és 2.2.01.2. „B” változat előírásainak.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértők: dr. Kecskés Judit, Zarubay Attila

Tananyagfejlesztő: Baloghné Biró Mária, dr. Baranyai Katalin, dr. Forró Orsolya

Vezetőszerkesztő: dr. Baranyai Katalin

Alkotószerkesztő: Vitéz Annamária

Pedagógiai lektor: M. Tóth Katalin

Fedélterv: Slezák Ilona

Látvány- és tipográfiai terv: Slezák Ilona és Diószegi Tamás

Illusztrációk, szakábrák: Téglásy György, Tényi Katalin, Tordai Gábor

Fotók: © 123 RF, © Thinkstock, © MTVA fotó: Zih Zsolt, © Fortepan/Kovács Márton Ernő, Fodor István, Slezák Ilona

A tankönyv szerkesztői köszönetet mondanak a korábban készült tankönyvek szerzőinek.

Az általuk megteremtett módszertani kultúra ösztönzést és példát adott e tankönyv készítőinek is.

Ugyancsak köszönetet mondunk azoknak az íróknak, költőknek, képzőművészeknek, akiknek alkotásai tankönyveinket gazdagítják.

Köszönjük azoknak a tanároknak és diákoknak a munkáját, akik hasznos észrevételeikkel és javaslataikkal hozzájárultak e tankönyv végső változatának kialakításához.

Az anyanyelvi játékokhoz felhasználtuk a Játékkönyv (*Kerekasztal Színházi Nevelési Központ, Marczibányi Téri Művelődési Központ, 2002. Szerkesztő: Kaposi László*) kiadványt.

© Eszterházy Károly Egyetem (Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet), 2016

ISBN 978-963-436-010-0

Eszterházy Károly Egyetem • 3300 Eger, Eszterházy tér 1.

Tel.: (+36-1) 235-7200 • Fax: (+36-1) 460-1822 • Vevőszolgálat: vevoszolgalat@ofi.hu

A kiadásért felel: dr. Liptai Kálmán rektor

Raktári szám: FI-501010601/1

Műszaki szerkesztő: Szalay Ildikó, Orlai Márton, Marcsek Ildikó

Grafikai szerkesztő: Téglásy György, Slezák Ilona

Nyomdai előkészítés: Diószegi Tamás, Széll Ildikó

Terjedelem: 15,01 (A/5) ív, tömeg: 300 gramm

1. kiadás, 2017

Az újjágenerációs tankönyv az Új Széchenyi Terv Társadalmi Megújulás

Operatív Program 3.1.2-B/13-2013-0001 számú, A Nemzeti alap-

tantervhez illeszkedő tankönyv, taneszköz és Nemzeti Közne-

velési Portál fejlesztése című projektje keretében készült.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai

Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Nyomta és kötötte:

Felelős vezető:

A nyomdai megrendelés

törzsszáma:

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Kedves hatodikos Diák!

Köszöntünk a hatodik osztályban! Tankönyvünk összesen hat fejezetből áll. A leckék mind hasonló felépítésűek.

- Az ismereteket nyújtó szövegrészek előtt kérdéseket találsz. Ezek segítségével felelevenítheted eddigi tudásodat, melyre a lecke feldolgozásánál szükséged lesz.
- A leckékben vastaggal kiemelve a fő fogalmakat olvashatod, ezeket alaposan tanul meg! A legtöbbet a könyv végén, a *Fogalomtárban* is megtalálod.
- A leckék szövege után találsz néhány feladatot, amelyeket a füzetedben oldhatsz meg.
- A leckék végén játékos anyanyelvi feladatok vannak, amelyeket akár kirándulásokon is játszhattok; vagy színes híreket olvashatsz a „szavakon túli” világról; továbbá kutathatsz az interneten; vagy projektfeladatokat oldhatsz meg.
- Az egyes fejezetek végén gyakorló feladatokat, rövid összefoglalókat, ellenőrző kérdéseket találsz.

A könyvhöz tartozó munkafüzet feladatainak megoldásával alkalmazhatod is a frissen megszerzett ismereteket.

A könyvben lévő feladatok típusát és nehézségi fokát az alábbi piktogramok jelzik:

páros munka:

csoportmunka:

segítséget igénylők feladata:

könnyű feladat:

nehéz feladat:

emelt szintű feladat:

Segítség a hatékony tanuláshoz. Próbáld ki, érdemes!

Tudtad, hogy többféleképpen is olvashatunk?

- A *figyelmes olvasás* során minden részletre oda tudsz figyelni.
- A *gyorsolvasást* olyankor alkalmazhatod, amikor már olvastad a szöveget, most csak átlismétled.
- Az *áttekintő olvasás* során előzetesen tájékozódhatsz, hogy miről fog szólni a szöveg.
- A *kereső olvasáskor* csak bizonyos információkat keresel a szövegben.

Hogyan láthatod át, miről szól egy könyv?

- Olvasd át a tartalomjegyzéket!
- Lapozz hátra, van-e fogalomtár, kislexikon vagy más mutató a könyv végén!
- Nézd át, és gondold át, hogyan és miért következnek egymás után a fejezetek!
- Keresd meg, milyen segítséget ad még a könyv a tanuláshoz!

Ne add fel, ha valamit nem értesz rögtön!

- Ha nem értesz egy szót olvasás közben, ne menj tovább, hanem keresd meg a jelentését a fogalomtárban, egy szótárban vagy az interneten!
- Fogalmazd meg kérdések formájában, amit nem értesz!

- Tanulmányozd az ábrákat, hátha érthetőbbé válik a hozzájuk tartozó szöveg!
- Ha még mindig nehezen érthető, nézz utána más magyarázatnak az interneten, lexikonokban!
- Végső esetben gondold át, kitől kérhetnél segítséget, személyes magyarázatot!

Ha szeretnél valamit pontosan, tartósan megjegyezni, akkor foglalkozz vele külön is!

- Készíts magadnak jegyzetet olvasás közben!
- Készíts kérdéskártyákat vagy gondolattérképet a legfontosabb dolgokról!
- Írj vázlatot először a könyv alapján, majd fejből is!

Ha egy lecke vagy egy fejezet végére érsz, összegezz, értékelj!

- Gyűjtsd össze, melyek voltak a legérdekesebb információk számodra!
- Gondold át, miért fontos számodra az új tudás, mikor és hogyan tudnád hasznosítani!
- Szedd össze, milyen korábbi ismeretek, tapasztalatok jutottak eszedbe a tananyagrésztanulása közben!
- Gondold tovább, mit lenne jó még megtudni a tanultakról!

Eredményes tanulást kívánunk!

1. Mit tanultunk a hangokról és a szavakról? ...	7
--	---

I. ÉLŐBESZÉD – ÍROTT SZÓ

2. A beszédhang erőssége, magassága, a hangszín és a beszédtempó	14
3. Hangsúly, hanglejtés	18
4. Tekintet, arcjáték, testtartás, térköz	21
5. A beszéd és az írott szöveg	25
6. Az ismeretközlő szöveg beszédben és írásban	29
7. Az írott szöveg külső jellemzői	32
8. Érvelés, meggyőzés szóban Kiegészítő tananyag	36
9. Gyakorolj!	40
10. Összefoglalás – Élőbeszéd – írott szó	42
11. Ellenőrizd a tudásodat!	44

II. A NÉVSZÓK ÉS A HATÁROZÓSZÓK

12. A szófajok	46
13. A főnevek	49
14. A tulajdonnevek csoportjai	52
15. A személynevek és helyesírásuk	56
16. A földrajzi nevek és helyesírásuk	59
17. A melléknévvé váló tulajdonnevek helyesírása	61
18. A melléznevek	64
19. A melléznevek helyesírása	67
20. A számnevek	69
21. A számnevek helyesírása	72
22. A határozószók	75
23. Gyakorolj!	78
24. Összefoglalás – A névszók és a határozószók	79
25. Ellenőrizd a tudásodat!	80

III. A NÉVMÁSOK

26. A névmások	82
27. A személyes és a birtokos névmás	84
28. A visszaható és a kölcsönös névmás	87
29. A kérdő és a vonatkozó névmás	90
30. A határozatlan és az általános névmás	93
31. A mutató névmás	96
32. Gyakorolj!	98
33. Összefoglalás – A névmások	99
34. Ellenőrizd a tudásodat!	100

IV. AZ IGÉK ÉS AZ IGENEVEK

35. Az ige	102
36. Az igeragozás	105
37. Az igeidők és igemódok	108
38. Az igék helyesírása és használata	112
39. Az igenevek	116
40. A főnévi igenév	118
41. A melléknévi igenév	121
42. A határozói igenév	124
43. Gyakorolj!	126
44. Összefoglalás – Az igék és az igenevek	127
45. Ellenőrizd a tudásodat!	128

V. A VISZONYSZÓK ÉS A MONDATSZÓK

46. A viszonzyszók	130
47. A névelők és névutók	132
48. Az igekötők és a segédigék	135
49. A mondatzóok	138
50. Gyakorolj!	141
51. Összefoglalás – A viszonzyszók és a mondatzóok Év végi összefoglalás a szófajok rendszeréről	142
52. Ellenőrizd a tudásodat!	144

VI. AZ INTERNET ÉS A SAJTÓ VILÁGA

53. Az internetnyelv	146
54. Okos számítógép-használat	150
55. Hagyományos sajtó, elektronikus és online sajtó	154
56. Papíron és online – Kiegészítő tananyag	157
57. Énképem és nyelvi profilom	161
58. Gyakorolj!	164
59. Összefoglalás – Az internet és a sajtó világa	165
60. Ellenőrizd a tudásodat!	166

FOGALOMTÁR	167
------------------	-----

1. Mit tanultunk a hangokról és a szavakról?

Gondolatébresztő

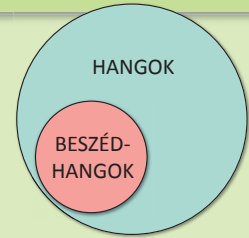
Dolgozzatok két csoportban! Az első csoport idézzon fel tíz kifejezést, fogalmat a magánhangzókkal és a mássalhangzókkal kapcsolatban! A második csoport idézzon fel tíz kifejezést, fogalmat a szavak szerkezetével és jelentésével kapcsolatban! Írjátok fel ezeket egy-egy cédulára, és csoportonként három tanuló alkosson belőlük gondolkodástérkép-kezdeményeket a táblán vagy a faliújságon!

A MAGÁNHANGZÓK ÉS A MÁSSALHANGZÓK ■

- Milyen hangokat nevezünk beszédhangoknak? Ejts ki két olyan hangot, amelyik nem magyar beszédhang!
- Milyen két nagy csoportra oszthatók a beszédhangok?
- Milyen szerepet tölt be a hangképzés folyamatában a gége?
- Mi a különbség magánhangzók és mássalhangzók között?
- Milyen szerepet játszanak a magánhangzók kiejtésében az ajkak?
- Milyen szerepet játszik a mássalhangzók kiejtésében a nyelv?
- Milyen két nagy csoportra oszthatók a mássalhangzók?
- Melyikből van több a magyarban:
 - magánhangzóból vagy mássalhangzóból?
 - zöngés vagy zöngétlen hangból?
 - zöngés vagy zöngétlen mássalhangzóból?
 - mély vagy magas magánhangzóból?
- Ejtsd ki befogott füllel az alábbi zöngés-zöngétlen mássalhangzópárokat: *b–p, dzs–cs, v–f*! Mit tapasztalsz?
- Mi a különbség az alábbi hangpárok tagjainak képzése között? Nem baj, ha nem emlékszel pontosan; ejtsd ki a hangokat, és figyeld meg, mit csinálsz másképp! *a–o, e–i, i–ü, o–ö, m–n, s–zs, t–sz*
- Mely magánhangzó- és mely mássalhangzótörvényt jelöljük írásban? Említs egy-egy példát is!
- Van-e hangrend a *hangrend* szóban, illeszkedés az *illeszkedés* szóban, és hiátus a *hiátus* szóban?
- Miért van a magyarban a toldalékok jelentős részének több alakja? Az általad tanult/ismert nyelvekben is így van ez?
- Fogalmazd meg, mi az összefüggés a hangrend és az illeszkedés között!
- Mely mássalhangzótörvényeket ismered fel a következő szavakban?
 - *jégkocka, késdobáló*
 - *egyszer, vadság*
 - *kiállhatatlan, küldd*

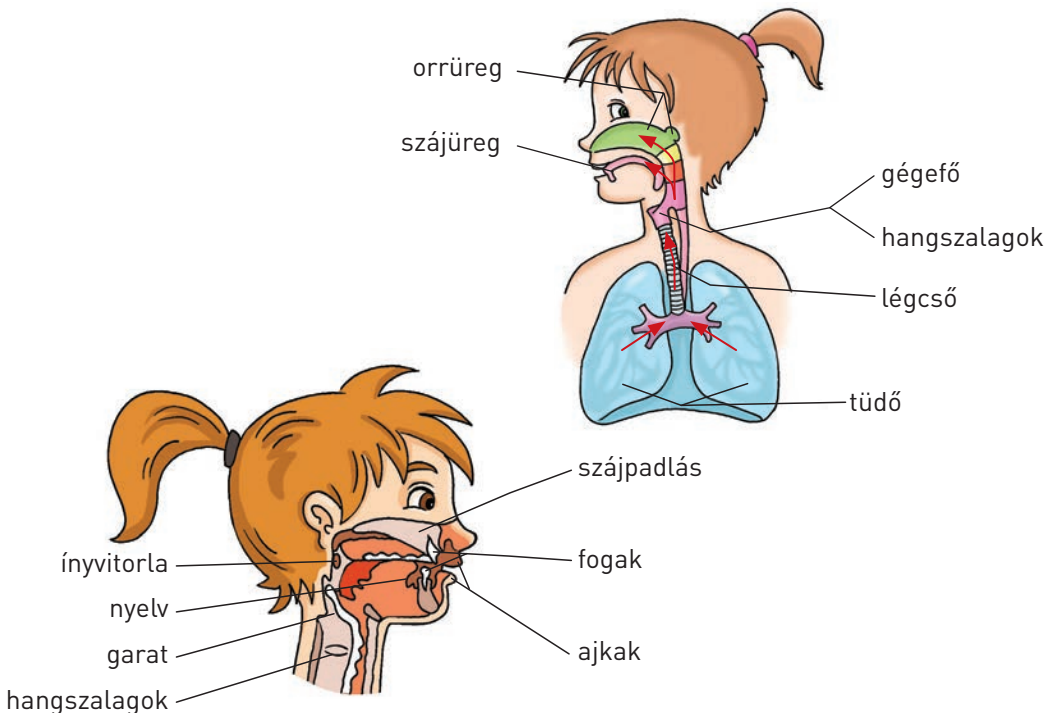
BESZÉDHANGOK

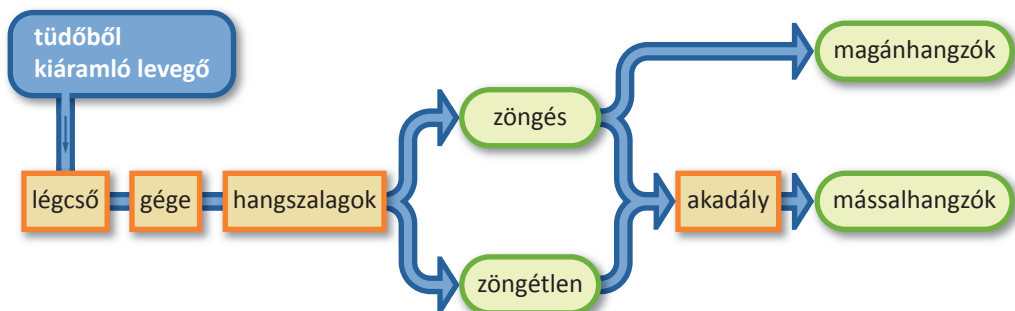
- **emberi hangok**
- a **hangképző szervek** működésével jönnek létre
- kimondásuk, kiejtésük: a **hangképzés**
- nincs jelentésük
- értelmes szavak épülnek föl belőlük
- lehetnek **zöngések** vagy **zöngétlenek**

A MAGYAR BESZÉDHANGOK KÉPZÉSE

- **magánhangzók:** a hangképzés során a levegő nem ütközik akadályba
- a magánhangzók képzésének jellemzői:
 - a nyelv függőleges mozgása szerint: **legalsó, alsó, középső és felső nyelvállású** magánhangzók
 - a nyelv vízszintes mozgása szerint: **mély és magas** magánhangzók
 - az ajkak formája szerint: **ajakréses és ajakkerekítéses** magánhangzók
 - időtartam szerint: **rövid és hosszú** magánhangzók
- **mássalhangzók:** a hangképzés során a levegő akadályba ütközik
- a mássalhangzók képzésének jellemzői:
 - a képzés helye szerint: **ajakhangok, foghangok, szájpadlášhangok, gégehang**
 - a képzés módja szerint: **zárhangok, réshangok, zár-réshangok**
 - zöngéesség szerint: **zöngés és zöngétlen** mássalhangzók
 - időtartam: **rövid és hosszú** mássalhangzók

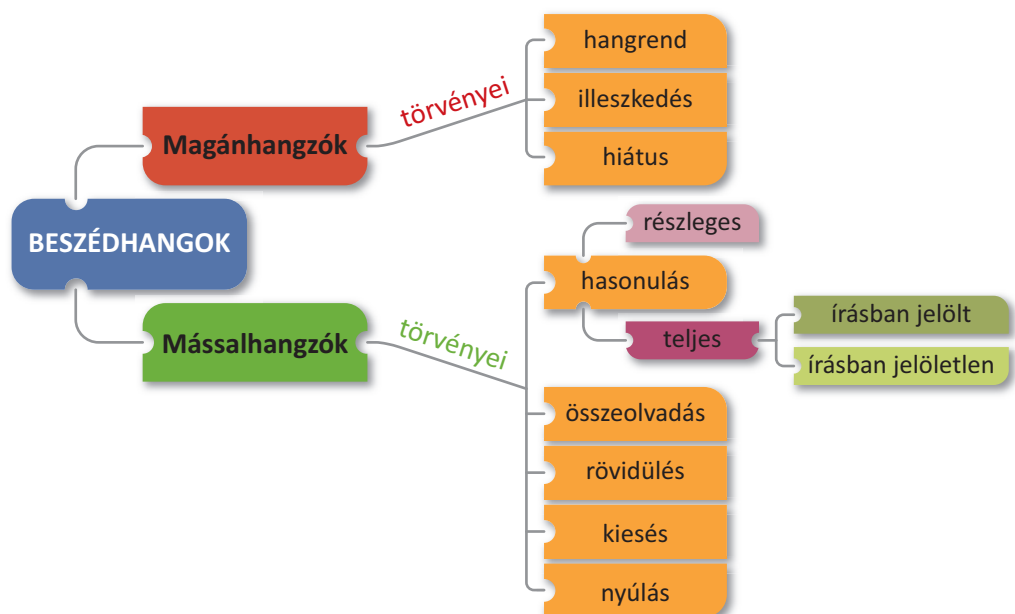

MAGÁNHANGZÓTÖRVÉNYEK

- **hangrend:** **magas, mély, vegyes** hangrendű szavak
- **illeszkedés:** a szótövek és a toldalékok hangrend szerint illeszkednek (**mélyhez mély, magashoz magas**, DE: a vegyesnél ingadozás!)
- **hiátustörvény:** a két magánhangzó közötti űrt gyakran egy [j] hang tölti ki (hiátustöltő)

MÁSSALHANGZÓTÖRVÉNYEK

- **teljes hasonulás:**
 - írásban jelölt a **-val/-vel; -vá/-vé** toldalékok esetén
 - írásban jelöletlen minden más esetben
- **részleges hasonulás** (írásban jelöletlen):
 - zöngésség szerint
 - képzés helye szerint
- **összeolvadás:** két mássalhangzó egy harmadik, hosszú mássalhangzóvá olvad össze
- **rövidülés:** egy hosszú és egy rövid mássalhangzó találkozásakor a hosszú megrövidül
- **kiesés:** három mássalhangzó találkozásakor a középső kieshet
- **nyúlás:** két magánhangzó közti mássalhangzó kiejtve megnyúlhat

A SZAVAK JELENTÉSE ÉS SZERKEZETE ■

- Mi a különbség hangsor és szó között?
- Mit nevezünk jelentésnek?
- Említs két hangsort, amelyekhez a magyarban nem kapcsolódik jelentés, valamely más nyelvben azonban igen!
- Mi a különbség az azonos alakú és a többjelentésű szavak között? Mondj egy-egy példát rájuk!
- Sorolj fel tíz testrésznevet! Vannak-e közöttük azonos alakúak vagy többjelentésűek?
- Helyezd mondatba az alábbi hasonló alakú szópárok tagjait!
elől – elől, sarkal – sarkall, tanulság – tanúság
- Miben különböznek egymástól és miben hasonlítanak egymásra a hangutánzó és a hangulatfestő szavak? Mondj két-két példát rájuk!
- Mit jelent a *szinonima* szó? Van-e szinonimája a *szinonimának*?
- Magyarázd el a példák alapján, mi alkotja egy szó jelentésmezőjét!
kutya – állat, dakszli, macska, hússéges, kutyagol, munkakutya
- Keressetek olyan szavakat, amelyek a *jelentés* szó jelentésmezőjébe tartoznak!

Egyjelentésű szavak <i>fodrász, papír, zöld</i> stb.	H – J
Többjelentésű szavak <i>levél, körte, egér</i> stb.	H $\begin{cases} J_1 \\ J_2 \end{cases}$
Azonos alakú szavak <i>fűz, szelet, legyek, fogja-foglya</i> stb.	H $\begin{cases} J_1 \\ J_2 \end{cases}$
Hasonló alakú szavak azonos jelentéssel <i>fel-föl, kint-kinn, zsemle-zsömle</i> stb.	$\begin{cases} H_1 \\ H_2 \end{cases} \rightarrow J$
Hasonló alakú szavak különböző jelentéssel <i>alpaka–alpukka, helység–helyiség</i>	$\begin{cases} H_1 \rightarrow J_1 \\ H_2 \rightarrow J_2 \end{cases}$
Rokon értelmű szavak (szinonimák) <i>élénk, mozgékony, virgonc, izgága, nyüzsgő, serény, pezsgő, eleven</i> stb.	J $\begin{cases} H_1 \\ H_2 \end{cases}$
Ellentétes jelentésű szavak <i>kicsi–nagy, reggel–este, izléses–izléstelen</i> stb.	$\begin{matrix} H & \text{---} & J \\ & \updownarrow & \\ H & \text{---} & J \end{matrix}$
Hangutánzó szavak <i>koppan, kukurikú, suhan, kukorékol</i> stb.	H $\rightarrow$ J
Hangulatfestő szavak <i>cammog, bandukol, piszmoz, bumfordi, bíbelődik</i> stb.	H $\xrightarrow{f}$ J

- Mi az összefüggés a rokon értelmű szavak és a jelentésmező között?
- Hogyan tudod megkülönböztetni a szólásokat a közmondásoktól? Mondj egy-egy példát rájuk!
- Keress ebben a leckében öt darab összetett szót!
- Tudod-e további elő- vagy utótagokkal bővíteni ezeket az összetételeket?
- Mi a különbség szótövek és toldalékok között?
- Soroljatok fel öt toldalékot az általatok tanult idegen nyelvekből!
- Mi köze van az előhangzónak a toldalékhoz?
- Milyen szempontok alapján soroljuk csoportokba a toldalékokat?
- Keress ezen az oldalon öt darab képzőt, jelet és ragot tartalmazó szót!

- Idézd fel, hogyan kapcsolódnak a toldalékok típusaihoz a következők: Megváltoztat, Módosít, Mondattá fűz!
- Fogalmazz meg a táblázat alapján egy-egy hasonlóságot és egy-egy különbséget
 - jel és képző között;
 - jel és rag között;
 - képző és rag között!

A toldalékok típusai:

	KÉPZŐ	JEL	RAG
hol helyezkedik el?	a szótó után, a jel előtt	a szótó vagy képző után, a rag előtt	a szó végén
lehet belőle több is egy szóban?	igen	igen	nem
hozhat létre új szót?	igen	nem	nem
megváltoztathatja a szófajt?	igen	nem	nem

- Van-e a képző szóban képző?
- Állapítsátok meg, milyen toldalékokkal esik egybe az alábbi szótövek végződése!
álom, bűsz, felni, forint, gyapjú, hűs, lárva, pizok, plakát, szoros
Gyűjtsetek hasonló szavakat!

$$\text{ÖSSZETETT SZÓ} = \text{ELŐTAG SZÓTÓ} + \text{UTÓTAG SZÓTÓ}$$

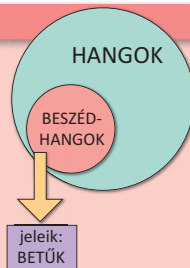
HELYESÍRÁSI TUDNIVALÓK ■

- Fogalmazd meg, mi a helyesírás, és mi a szerepe életünkben!
- Mi a különbség a) beszédhang és betű között b) írásjegy és írásjel között?
- Melyik két betű jelöli ugyanazt a beszédhangot a magyarban? Melyiket használjuk ritkábban a két betű közül? Idézz fel tíz szót, amelyik ezt a betűt tartalmazza!
- Beszédhangot vagy beszédhangokat jelöl az x?
- Mi a betűrendbe sorolás? Milyen helyzetekben, milyen célból alkalmazzuk?
- Milyen sorrendben követik egymást az ábécé következő betűi: x, v, z, y, w, zs?
- Gyűjtsétek ki az osztálynévsorból azokat a vezeté- és keresztneveket, amelyek írott alakja eltér a kiejtettől!
- Mi az összefüggés a szótagolás és az elválasztás között?
- Milyen helyzetekben, miért választjuk el a szavakat?
- Magyarázd meg, mi a hiba az alábbi szavak elválasztásában!
Ga-ál, ho-mo-kó-ra, me-gáll
- Mit jelent a *keltezés* szó? Idézz fel egy a keltezéssel kapcsolatos helyesírási szabályt!
- Miért nem teszünk pontot a következő mondatokban az évszámok után?
A tesóm 2010 karácsonyán született. A tesóm 2010-ben született.

- Melyik az a helyesírási alapelv, amelyet leggyakrabban alkalmazunk írásunk során?
- Mit jelent a hagyomány elve a helyesírásban?
- Magyarázd el, mi a hiba a következő szavak írásában: *forintal*, *vonza*! Melyik mássalhangzótörvényt ismered fel ezekben a szavakban?

BETŰK

- a beszédhangok **írott vagy nyomtatott jelei**
- egy nyelv összes betűje: **ábécé**
- a bővített magyar ábécé **44 betűs**
- a szavak ábécé szerinti sorrendje: **betűrendbe sorolás**
- a betűket felépítő elemek: **írásjegyek**
- a betűket kiegészítő jelek: **írásjelek**
- **írás = hangokat jelölő betűk + egyéb írásjelek**

KIEJTÉS ELVE

Az írás a kiejtést kövesse!

Pl. *asztal*, *máris*, *betű*

SZÓELEMZÉS ELVE

Az írás segítse az összekapcsolt szóelemek felismerését!

Pl. *ülj*, *adsz*, *otthon*, *azt hiszem*, *fiú*, *kulcscsomó*, *Kiss-sel*, *balett-táncos*

HAGYOMÁNY ELVE

Bizonyos írásmódokat meg kell tartani hagyománytiszteletből!

Pl. *Wesselényi*, *bagoly*

EGYSZERŰSÍTÉS ELVE

Bizonyos írásmódokat egyszerűsíteni kell!

Pl. *mennyi*, *bükkal*, *dunakeszi*

Gondolatgyűjtő

Egészítsétek ki közösen az óra eleji gondolattérképeket az órán felelevenített további fogalmakkal és példákkal!

JÁTEKOS ANYANYELVÜNK

Miről is lesz szó?

A *Játékos anyanyelvünk* részekben olyan érdekes játékokkal fogtok találkozni, amelyeket az osztályban, szabadidőtökben vagy kirándulásokon is játszhattok. Vannak közöttük szituációs játékok és anyanyelvünkkel kapcsolatosak is. A játékok szervezésénél jó, ha van egy játékvezető, aki vitás esetekben döntené tud. Egy-egy feladathoz kellékek is szükségesek, de olyanokat is találhattok köztük, amelyekhez csak rátok és a fantáziátokra lesz szükség. Vigyázzatok arra, hogy a játék során ne bántsátok meg egymást és ne sérüljön meg senki!

Jó játékot, nyelvészkedést!

ÉLŐBESZÉD – ÍROTT SZÓ

Ebből a fejezetből megtudhatod:

- melyek beszédünk zenei eszközei;
- melyek a kommunikáció látható jelei;
- mi a hasonlóság és a különbség a beszéd és az írott szöveg között;
- hogyan kell hatékonyan érvelni;
- mik az írott szöveg külső jellemzői.

2. A beszédhang erőssége, magassága, a hangszín és a beszédtempó

Gondolatébresztő

Mit gondolsz, miért szép egy jó színész beszéde?

Milyen hiányosságoktól válik érthetatlenné például egy ünnepi beszéd?

A BESZÉD HANGZÓ ESZKÖZEI ■ Az emberi beszédben a hangok szavakká, nyelvi jelekké állnak össze, belőlük épülnek fel a mondatok. Megszólaláskor szerepet kapnak a hangzó eszközök is, amelyek nem nyelvi jelek, mégis fontosak. Segítik mások beszédének a követését, sőt még a mondandójuk vagy a rejtett üzenetük megértését is. Kiderül például, hogy állítunk vagy kérdezőnk valamit. Megértjük, hogy közlés, parancs vagy inkább óhaj, amit hallunk, tárgyilagosan vagy indulattal beszélnek hozzánk. Tapasztalhatod, hogy a hangerő, a hangmagasság szabályozásával, a beszéd gyorsaságának a változtatásával, a hangsúllyal és a szünettartással is tudunk közölni valamit.

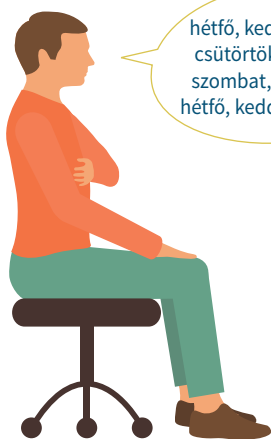
A BESZÉDLÉGZÉS ■ A beszédhangokat a kilégzés során képezzük, az ehhez szükséges beszédlevegőt pedig a belégzéssel biztosítjuk.

Végezzetek beszédlégzést fejlesztő gyakorlatot lehetőleg nyitott ablaknál minél gyakrabban!

BELÉGZÉS

VISSZA-
TARTÁS

KILÉGZÉS (KÖZBEN BESZÉD)

A gyakorlat célja, hogy a belégzés során nyert levegőt rövid visszatartás után egyre hosszabb szövegekre tudjátok felhasználni kifulladás nélkül. Pl. először csak egyszer, majd egyre többször tudjátok elsorolni a hét napjait, az év hónapjait vagy egy közösen megtanult verset, mondókát.

A HANGERŐ ■ A beszédlégzési gyakorlatok megmutatják, hogy a hangerődet anélkül növelheted, hogy kiabálnál, ha tudatosan odafigyelsz a beszédlégzésed technikájára. A beszédhangnak ugyanis attól függ az ereje, hogy mekkora levegőoszlop rezegteti a hangszalagot.

A **hangerősség** változtatásával felhívhatod a figyelmet a mondandódra, fenntarthatod az érdeklődést. A jól hallható beszéd a kommunikáció egyik feltétele. Hogy mikor milyen hangerővel szólalunk meg, az a távolságtól és a beszédhelyzettől függ: ki(k)nek, milyen célból, hol, milyen térben beszélünk. A bizalmas közléshez nem illik a nagy hangerő, hiszen a beszélők közel vannak egymáshoz. A szónokok nyílt térben viszont nagyobb hangerővel beszélnek.

HANGSZÍN ÉS HANGMAGASSÁG ■

A **hangszín** velünk született adottság, de tudunk vele a helyzethez és a műfajhoz igazodni. Te is jól elkülönítetted a mesélés hangszínét a fenyegetés vagy a gyanakvás lefojtott hangszínétől; a játékosságra utalót a meghatottságot kifejezőtől.

A **hangmagasság**od változtatásával tudatosan irányíthatod a figyelmet a mondandódra. Amikor a nyugodt beszéd hangmagasságából fölfelé vagy lefelé eltérsz, annak „hírértéke” van, pl. kifejezi a meghatódottságodat.

A BESZÉDTEMPÓ ■ A **beszédtempó** függ a hangadottságunktól; két fő összetevője a beszédsebesség és a ritmus. A magyar **beszéd sebessége** az angolhoz képest például lassabb. A beszélőnek azonban még a saját beszédtempóján belül is a helyzethez és a témához vagy a hallgatóság érdeklődéséhez illőt kell választania. Gondoljatok egy sportközvetítés és egy szavalat alaptempójára! Akaratlanul felgyorsul az izgulós versmondás. Egy szöveg felolvasásakor a **tempóváltás**nak fontos tagoló vagy kiemelő szerepe lehet. Például a sebesség növelése a kevésbé fontosat, a mérséklés a fontos vagy új elem kiemelését segíti.

Kossuth Lajos kiváló szónok volt. Szerinted miért?

Lapozd fel irodalomkönyvedet! Válassz ki kedvenc irodalmi művedből egy részletet! Olvasd fel megfelelő hengerővel, hangsúllyal!

Megfelelő tempóváltásokkal ki-egyenlített ritmusú beszéd jön létre, mely segíti a megértést. A mondandónktól függetlenül egyformán gyors beszédtempó viszont akadályozza a hatékony kommunikációt.

A felgyorsult életmód hatására a beszédünk is felgyorsul, ezt a médiában is érzékelni lehet. A saját beszédtempónkat azonban megtanulhatjuk uralni.

A BESZÉDSZÜNET ■ Tagolnunk kell a mondandónkat, hogy értelmi egy-

ségeket alkossunk, és kiemelhessük, ami fontos. A jó előadó nem fél a **szünetektől**, hiszen nem „fölolvas”, hanem magyaráz valamit. A szünet a tagoláson kívül lehetővé teszi, hogy a tekintetünkkel megfigyeljük a hatást, a visszajelzéseket. Ha nem vagyunk biztosak a mondandónkban, időhúzó szüneteket tartunk, amikor pedig zavarban vagyunk, inkább rövidül a szünet. Mindkét eset ismerős lehet neked is szóbeli felelésekből. Ha felkészültél, elegendő levegőd van, és koncentrálsz a téma kifejtésére – egyenletesebben fogsz tudni beszélni is.

ÉRDEKESSÉG ■ Előfordulhat, hogy a szülőhelyeden másféleképpen ejtik a hangzók hosszúságát, mint ahogyan *A magyar helyesírás szabályai* című könyvben vagy annak a digitális változatában jelölik. Nyugodtan beszélj továbbra is a megszokott módon a környezetemben, de érdemes megtanulnod a szabályzatban leírt változatot is. Így az időtartam tudatosítása segítségedre lesz a helyesírásban, ami mindenkire érvényes.

Gondolatgyűjtő

A beszéd hangzó eszközei a nyelvi jelekkel együtt közvetítik az érzelmeket és beszéd-szándékot, vagyis az üzeneteket. A beszédhangunk magassága és a hangszín velünk született tulajdonságunk. A hangerő jól hallhatóvá, a hangszín- és hangmagasságváltás változatossá teszi beszédünket. Beszédtempónk (a beszédsebesség és a ritmus) megválasztásával és változtatásával szintén hozzájárulunk a megértéshez. A beszédszünet segíti az értelmi egységek tagolását. A normál beszédtempó könnyíti a megértést, mert lehetővé teszi, hogy minden magánhangzó teljes értékű legyen, ami a magyar nyelv egyik sajátossága.

FELADATOK

1. Játsszátok el páronként, mit üzen egy-egy belépőnek a *Tessék bejönni!* fel-szólítás ordítva, suttogva vagy lefojtott hangon, a szokásosnál mélyebb és magasabb hangszínekkel, gyorsítva és lassítva!
Értelmezzétek a belépő fél reakcióját, és rendszerezzétek, milyen mellékjelentést kapott egy-egy mondat! Értékeljétek közösen a megoldásokat!
2. „Végtelenített hangfelvétel.” Válasszatok karmestert az osztályban, és játsszátok el a következő kórusjátékot. Mindenki folyamatosan, egy ritmusra sorolja a hét napjait (hétfő, kedd...), miközben a karmester egyértelmű jelekkel hangosabb és halkabb előadást kér a legváratlanabb váltásokkal. Vigyázat, fel ne boruljon a kórus rendje!
3. Egyéni verseny *A leghatékonyabb edző/tanár/orvos* címért
Miként vennéd rá a vonakodó gyerekeket arra, hogy a kérésedet, utasításodat teljesítsék anélkül, hogy kiabálnál?
 - a) Kezdő úszótanítványod nem mer fejest ugrani.
 - b) A félénk tanuló nem tud belekezdeni a feleletébe.
 - c) A kisgyerek nem akarja bevenni az orvosságot, nem hajlandó kinyitni a száját.

4. Mutassatok be példákat arra, milyen beszédhelyzetben, kik szoktak a következő módokon megszólalni! Sorsolással kezdjétek, majd amelyik csapat jól értelmez egy jelenetet, átveheti a játékot.

suttog

lassítva és halkítva beszél

szándékosan halkan beszél

kiabál

vékony, magas hangon szólal meg

5. Adjátok elő először nyugodt hangon, majd sportriporterként a mondatot!

A norvég fiú gyors, sőt fergeteges iramban közeledik az élbolyhoz.

Miben vettetek észre különbséget?

6. Házi feladat – Készítsd el a hangposta kimenő üzenetét a) saját telefonodra; b) a szüleidére; c) édesanyád munkahelyi telefonjára; d) a legjobb barátod telefonjára!

Először fogalmazd meg, mit fogsz mondani, utána gyakorolj hangosan a megfelelő hangmagasság megtalálásáig! Tarts szünetet, ahol szükséges, hogy érthető legyen az üzeneted! Az eredményt játszd le a többieknek, és beszéljétek meg!

7. *Hasznos tanácsok szóbeli feleléshez* címen állítsatok össze 4-5 pontból álló segédanyagot! Külön vitassátok meg az ajánlataitokat arra, hogyan lehet leszokni az „öőnyögésről”!

KITEKINTŐ

Olvassátok el az idézetet, értelmezzétek, majd játszatok!

Próbáljátok ki, hogy felismeritek-e egymást csak hang és beszéd alapján! Kit, milyen stílusjegyek jellemeznek?

Légy stílusos!

A stílus a kifejezés eszközeinek megválogatásából jön létre. Kinek-kinek attól függ előadói (akusztikus) stílusa, hogyan szokott válogatni az eszköztárból, milyen összeállításban szokta leginkább használni őket. Hogyha te a hangszínnel meg a hangmagassággal élsz szívesebben és gyakrabban, ez fogja jellemezni beszédedet, akusztikus stílusodat. Ha másvalaki inkább a hangerőre és a szünetre alapoz, annak akusztikus stílusa számottevően eltér a tiédétől. És így tovább. Ilyen értelemben tehát egyáltalán nem túlzott követelmény az egyéni stílus.

(Hernádi Sándor: *Szórakoztató szóra készítő* – részlet)

3. Hangsúly, hanglejtés

Gondolatébresztő

Próbáljátok meghatározni, melyik szó hordozza a lényegét az első és a második mondatban! „De írni lehet könnyek nélkül is. Írni szabad.” (Ady Endre: *Jókai szobra*)
Mutassátok be! „Hangosítsátok” a költő véleményét ennek megfelelően!

A HANGSÚLY ■ A beszédhangokat különböző erővel, **nyomatékkal** ejtjük. Ez az erőttöbblet, hangsúly, amely a szó bizonyos szótagjaira esik. Mivel a magyar nyelvben ez általában a szavak első szótagjára kerül, az anyanyelvi beszélők észre sem veszik. A gyerek utánzással tanulja meg, hogy például a *Balázs segít Katinak* mondatban önmagában nincs kiemelkedő nyomaték. Más a helyzet, amikor a kommunikációban a hangsúly értelemkiemelő szerepe érvényesül. Például: *Balázs segít Katinak, nem Feri.* Vagy: *Balázs segít Katinak* (pedig sosem szokott). A **többletnyomaték** a mondat leginkább hangsúlyos elemén (a *Balázs* és a *segít* első szótagján) az **értelmezésben játszik szerepet**.

A HANGLEJTÉS ■ A hanglejtésnek (intonáció) egyszerű fizikai oka van. A beszéd közben változhat a **hangszalagok rezgésének** a gyorsasága. Minél gyorsabban rezeg egy húr, annál magasabb a hang, minél lassabban, annál mélyebb. Ennek változásaiból jön létre a **hanglejtés vagy beszéddallam**, ami a beszédben gyakran összekapcsolódik a hangsúllyal. A hangsúly és a hanglejtés akart-akaratlan alkalmazása összefügghet az érzelmeinkkel is. Például „*Hogy beszélsz, te szemtelen!*” – mondja a szülő. „*Ééén?*” – tiltakozik a gyerek. Ennek a visszakérdezésnek különleges, szinte lekottázható hanglejtése van.

A mondatdallam a magyarban általában ereszkedő. Figyeld meg a következő két mondatot: *A moziban voltál.* – *A moziban voltál?*

A kijelentő mondatban lefelé ereszkedik a beszéddallam (ereszkedő hanglejtés), a kérdő mondatnak ebben a változatában először emelkedik, azután lejt (emelkedő-eső hanglejtés). Természetesen vannak kivételek: Próbáld úgy kiejteni a „*Kisfiam!*” felkiáltást, hogy meredeken felfelé tartson a hangod. A többiek értelmezzék, milyen beszédhelyzetben lehet ilyet hallani!

A rádiófelvételnél nagyon fontos a helyes hangsúlyozás.
(Bodrogi Gyula és Varga Ferenc, MTI fotó)

A táblázat a magyar nyelv néhány tipikus mondatfajtájának dallamát mutatja be néhány versidézeten keresztül:

A MONDAT	A MONDAT FAJTÁJA	A MONDAT DALLAMA	
„Rabok voltunk mostanáig,”	kijelentő	ereszkedő	
„Hová merült el szép szemed világa?”	kérdő (kérdőszóval)	ereszkedő, elől eső	
„Rabok legyünk vagy szabadok?”	kérdő (kérdőszó nélküli eldöntendő)	emelkedő-eső	
„Lemossuk a gyalázatot!”	felkiáltó	eső vagy lebegő	
„Hagyj el, óh Reménység!”	felszólító	eső	
„De szeretnék gazdag lenni,”	óhajtó	ereszkedő	

Gondolatgyűjtő

A magyar nyelvben a szavak első szótagjára eső erőtbőllet neve: hangsúly. Amikor egy kisebb beszédegység vagy egy mondat valamelyik szava kiemelten fontos, többletnyomatékkal ejtjük. Ilyenkor a hangsúly értelemmegkülönböztető. A hanglejtés, azaz a beszéddallam általában összekapcsolódik a hangsúllyal. A beszédben minden mondatnak jellegzetes a hanglejtése. A különféle nyelveknek sajátos jellemzője a beszéddallam.

FELADATOK

1. Mondd ki a mondatokat a zárójeles gondolati háttértartalmaknak megfelelően! Figyeld meg, hogy a magyarban ugyanaz a mondat eltérő intonációval kifejezhet kijelentés, kérdés, felkiáltás formájában, kételyt, gúnyt, meglepődés.

Nyertél a lottón. (Emlékszem, húsz éve abból vetted a szobabútort.)

Nyertél a lottón? (Megnézted már a számokat?)

Nyertél a lottón? (Komolyan? És ezt csak így mondod?)

Nyertél a lottón? (Ja persze, ezt nem veszem be.)

Nyertél a lottón! (Most néztem meg a számokat! Mind az öt egyezik!)

2. Mondjátok ki („hangosítsátok”) az alábbi megnyilatkozást a megadott szempontok szerint!

MEGNYILATKOZÁS	JELENTÉS	BESZÉDHELYZET
Nyitva van az ajtó!	Már megint elfelejtetted bezárni!	Férj a feleségének, amikor észreveszi, hogy a madárkalitka nem volt bezárva.
	Nem csoda, hogy fáztam!	Huzatos szobában ül a beszélő.
	Fáradjon be!	Valaki kopogott.
	Micsoda megkönnyebbülés, nem volt kulcs nálam!	Hazaérkezik valaki.

3. Legyetek vásári kikiáltók! Hangos szóval, hangsúly és hangmagasság váltással csalogassátok magatokhoz a vevőket ezzel a szöveggel:

„Fele ingyen, fele ráadásba,
Szedje néném, bele a kosárba!”

Kinek lesz a legnagyobb sikere?

4. Házi feladat – Írj olyan színházi jelenetet, amelyben 8-10 mondatból álló párbeszéd van! Lényeges, hogy az egymás után következő mondatokat más-más hangerővel, hangszínnel és hangsúllyal kelljen mondani. A színészi játék segítésére írd be szerzői utasításnak, például hogy *dühösen, bizonytalanul, haragosan, érdeklődve, értetlenkedve, diadalmasan*.

A SZAVAKON TÚL

Egy nyelv dallama

„Minden nyelvnek megvan a maga hangszíne, dallama, egyszóval zenéje” – írta a magyar nyelvről Kodály Zoltán. Hasonlítsátok össze különböző hanganyagokon (rádió, tévé, YouTube), hogy hányféle a mai médiában a magyar nyelv beszédsebessége, a magánhangzók ejtése és milyen beszéddallam jellemző a különféle mondatokra! Hallgassatok meg más nyelvekből is példákat, és foglaljátok össze néhány mondatban tapasztalataitokat!

4. Tekintet, arcjáték, testtartás, térköz

Gondolatébresztő

Mi lenne, ha egyszer sem az arcod, sem a kezed nem mozdulhatna, miközben egy izgalmas eseményről beszélsz? Milyen kézmozdulatok, arcjáték jellemző rád beszéd közben? Próbáld ki!

TEKINTET, ARCJÁTÉK ■ A **tekintet** és **arcjáték** (idegen szóval mimika) a kommunikáció látható jelei. Ugyanolyan fontosak és beszédeseek, mint a kimondott szavak. Amikor nincs **tekintettartás**, megszakad a személyes **kommunikációs kapcsolat**. Ha viszont „szemmel tartjuk” a beszélgetőpartnerünket, a látható jelekből is olvashatunk. Az iskolában elég egy-két pillantás, és már tudod, kik kedvelik egymást körülötted. Otthon finom jelzéseket tudunk küldeni arcjátékkal és tekintettel egymásnak, és értjük is azt.

Az emberi leleményességet bizonyítja, hogy manapság digitális üzeneteinkben **emotikonok**, azaz egyezményes hangulatjelek idézik fel az érzelmeinket.

Milyen érzelmeket fejeznek ki az arcok? Szerinted találóak az emotikonok?

Az **arcjáték** ösztönös tevékenység. Érzelmi viharokban különösen nehéz uralni az arcmozgásunkat. A szájtartásunk önkéntelenül elárulhatja az érzelmeinket. Az együttélés viselkedési szabályait követve ügyelnünk kell rá, milyen „képet vágunk” valamihez, hogy ne bántunk meg másokat. Heves érzelmeinket, például a csalódásainkat ezért nem zúdítjuk a környezetünkre.

GESZTUSOK ■ Kézmozdulataink, és/vagy **taglejtésünk** (gesztusaink) folyton kísérik a szavainkat, akár képesek helyettesíteni is a beszédet. Ilyen, amikor induló vonatból nagy zajban búcsúzunk, vagy üvegfal mögül mutogatunk a másiknak. Ismerős kép, hogy az edzők a távolból széles mozdulatokat, kézjeleket használnak a sportolók biztatására és irányítására.

Az iskolában a tanár óra elején némán mutathatja az osztálynak, hogy foglaljon helyet, és jelzi, ha elfelejtettél felállni. A felállás itt az üdvözléshez kapcsolódik. Az ilyen jelek **közösségileg** is jellemeznek minket, mert **megszokással** épültek be a viselkedésünkbe. Tudjuk, hogy a gratuláló kézfogás elismerést jelent, ezért megértjük, hogy egy elégtelenhez kapott gratuláció otthon éppen az ellenkezőjét jelenti. Ha viszont ilyenkor a barátod nyújtja a kezét feléd, azzal együttérzését fejezheti ki.

A mi kultúrkörünkben tapssal jutalmazhatjuk a színészeket egy jó előadás után, és „kifütyüléssel” jelezzük a nemtetszésünket. Tapsolunk egy színvonalas tudományos vagy szakmai bemutatkozás után is. A németek ilyenkor behajlított tenyérrel kopogtatják az asztalt, és lábukkal dobognak hozzá. Még a **legalapvetőbb gesztusok**, például az **igen-nem** válaszokat kísérő jelek és más **udvariassági** gesztusok (köszönetnyilvánítás, hölgyek, idősebbek előreengedése az ajtóban) is különbözhetnek kultúránként. Ezért fontos, hogy más népek nyelvével együtt a szokásaikat szintén megismerjük. Külföldre utazás előtt ezekre külön érdemes felkészülni.

TESTTARTÁS, TÉRKÖZ ■ A testtartás és az a **térköz (távolság)**, amelyet a kommunikációban részt vevő felek egymás között kialakítanak, nem szóbeli, hanem látható **térbeli jelek**.

A **testtartásod** jelzi a fizikai adottságaidat és az egészségi állapotodat. Mielőtt beszélni kezdesz, már a testtartásoddal is üzensz magadról.

Benne van a hangulatod, sőt az is, amit nem akarsz kimondani.

Elárulja, mennyire örülsz valaminek vagy valakinek, esetleg mennyire tartasz tőle.

Intim zóna – ide csak a hozzánk közelállókát engedjük be. Nagysága kultúránként változó. Ezen belül a szoros intimzóna 15 cm-ig terjed, ahova csak fizikai érintkezés során lépnek a felek.

Személyes zóna – körülbelül ez az a távolság, amely elválaszt minket embertársainktól a mindennapi tevékenységek ellátása során, munkahelyünkön vagy akár egy baráti összejövetelen.

Társadalmi zóna – ez az a távolság, amely elválaszt bennünket idegeinktől, ismeretlenektől és mindazoktól, akiket nem ismerünk elég jól.

Nyilvános zóna – ez a távolság, amely a legmegfelelőbb, ha egy embercsoporthoz/embercsoporttal beszélünk.

Természetes tartásban a gerinc egyenes, a karok lazán a test mellett helyezkednek el, míg a lábak enyhe terpeszben állnak. A kommunikációban ez mindenféle kapcsolatfelvétel indításakor megfelelő pozíció. A legfontosabb, hogy odafordulj a beszélgetőtárhoz, és jelezd a tartásoddal, hogy figyelsz.

Mozgásunk a térben egyszerre ösztönös és tanult viselkedés. Testvérek, barátok szívesen sugdolóznak, szinte nincs is **térköz** közöttük. Amikor a rokonaidhoz beszélsz, ösztönösen közelebb húzódsz, de ha ismeretlenül belépsz valakinek a **személyes terébe**, az zavaró lehet. A kisgyerekek különösen szeretnek közel lenni ahhoz, akiben megbíznak, és ez bizonyos keretek között a felnőttek világában is így van. Amikor vigasztalunk valakit, biztosan közel megyünk hozzá, meg is érintjük, megöleljük.

A testtartásnak még több leolvasható jelentése van a közösségi terekben. Társaságban jól látni, ki hogyan mozog, hogyan él a **közeledés és távolodás vagy távolítás** eszközeivel. Hasznos és nem is nehéz megtanulnod ezeknek a szabályozását.

Egy tanács: A zsebre dugott kéz bemutatkozásakor, üdvözléskor vagy ünnepi helyzetekben kifejezetten illetlen. A kézfogásban ősi üzenet van, eredetileg a fegyvertelenséget, a jó szándékot fejezte ki: „Nem támadok, barátként jöttem!” Talán láttad már, hogy pl. bizonyos keleti kultúrákban ezt a szívre tett jobb kézzel vagy a mellén keresztbe tett kézzel fejezik ki.

Gondolatgyűjtő

Beszélgetés közben a szóbeli közlést különféle viselkedésformák kísérik. Ilyenek az arcjáték, a taglejtés, a különféle kézmozdulatok (gesztus), és a távolságtartás. Változik a hangerő, a hanglejtés, a hangmagasság, a beszédtempó, és módosul a szünetek időtartama. Ezeket együttesen a beszéd nem nyelvi kísérőjelenségeinek, görög-latin szóval metakommunikációnak nevezzük. Ez a beszéddel együtt történő vagy azon túli közlés megerősíti vagy cáfolhatja is a közlést.

FELADATOK

1. Játssz el gesztusokkal kísérve azt, aki
 - a) éppen hazudik a késése miatt;
 - b) túlságosan is udvariasan fogadja és kínálgatja a vendégeket;
 - c) megszid valakit, de nem gondolja komolyan!
2. Önként jelentkezők játsszanak el egy-egy párbeszéd jelenetet, amelyben valaki bizalommal vagy derűsen fogadja a társát, jókedvűen, örömmel, fordul felé!

Mutassátok be az ellenpéldát is leszorított kezekkel és rezzenéstelen arckifejezéssel! Adjatok magyarázatot ezekre a viselkedésformákra, és értékeljétek, milyen félreértésekhez vezethet, ha „lefagy” valaki.
3. Üljetek egymás mellett a vonaton/buszon! Némajátékkal adjátok elő a padtársaddal az ideges és a rendíthetetlenül nyugodt ember utazását! Azután egy-egy további szereplő mögétek állva hangosítsa, mit gondolhat az egyik utas a másikról! Cseréljétek szerepeket!

4. Gyűjtsetek olyan kifejezéseket és szóláshasonlatokat közösen (a könyvtárban és a neten), amelyek érzelmeink arcunkon látható változásairól árulkodnak!
- Rajzoljatok megfelelő emotikonokat az egyes szólásokhoz!
 - Milyen korlátai vannak a rajzos jeleknek?

5. Színészi gyakorlat: Próbáljátok az alábbiak szerint elmondani az alábbi mondatokat...
- megerősítő arcjátékkal, gesztussal, térközzel;
 - megkérdőjelező (ironikus) arcjátékkal, gesztussal, távolságtartással kísérvé!

Nagyszerű gyerek vagy!

Jó, hogy megjöttél!

Nem hittem volna!

- Igazoljátok vissza, sikerült-e az alakítás! Értékeljete!

6. Értelmezzétek és játsszátok is el a testtartást, a mimikát, a gesztusokat!
- Milyen az, aki....

magas lóról beszél

karót nyelt

áll valami elébe

fennhordja az orrát

a fejére olvas (valakinek valamit)

- Készítsetek humoros képrejtvényeket ezekből a szólásokból!
- Mi volt a képi ábrázolás lényege?

7. Beszéljétek meg, hogyan lehet okosan befolyásolni a térköz szabályozásával a nemkívánatos ismerkedést!

A SZAVAKON TÚL

Érints meg!

Elsősorban az emlősökre jellemző, hogy társas kapcsolataik során megérintik egymást. És itt nem csak a kölykét gondozó szülőre kell gondolni. Számos majomfaj egyedei például órákon keresztül kurkásszák egymást. De nem mindenki mindenkit, ebben is megvan a hierarchiai sorrend (kiderül, ki a „főnök”, ki a „beosztott”, kik barátok, kik a kirekesztettek). Ez tehát egészségügyi jótékonyága mellett – azaz hogy megszabadítják a másikat az élősködőktől – a csoportban elfoglalt rangot és a kapcsolatokat is erősíti. Egyes fajok különleges érzékeléssel is meg vannak áldva, a nagy rajokban úszó halak például érzékelik társaik elektromos kisüléseit, erőtereit, így annak aktív változásait jelzésként használják. Ennek segítségével követik társaikat, így képesek egyszerre irányt változtatni, anélkül, hogy egymásnak ütköznének.

5. A beszéd és az írott szöveg

Gondolatébresztő

Mutassátok be, hogyan beszél egy jó sportriporter a közvetítéskor, egy kedves ápolónő a betegével és egy kamasz a barátai között! Beszéljétek meg, mi mindenben térhet el a beszéd zenei eszközeinek az alkalmazása!

A BESZÉD ■ Gondolatainkat és érzéseinket többnyire előszóban közöljük másokkal. Az élőbeszéd, azért olyan változatos, mert mindig valamilyen **beszédhelyzetnek** felel meg. Így alakulhatnak ki egyes típusai, műfajai és jellemző eszközei. Felismered a mesélést, meg tudod különböztetni, hogy szórakoztató műsor megy-e a tévében, rádióban, vagy ünnepi beszédet mond valaki. Emlékezhetsz, mindebben a **nyelv hangzó tulajdonságai**, (a hang színezete, a hangerő és a hangsúlyozás, a hang terjedelme és a hanglejtés vagy beszéddallam, a beszédtempó, a ritmus és a szünetek) játszanak szerepet. Ha **kifejezően és hatásosan** szeretnél valamit a maga helyén közölni, ezekből kell megfelelően válogatnod.

AZ ÍROTT SZÖVEG ■ Az **írásban** rögzített beszéd egyfajta „látható nyelv”. Olvasás közben a **szöveg írásképe hat ránk**, annak is lehet kifejező ereje. Másként olvasunk egy kézzel írott levelet, mint egy nyomtatott betűset, másképpen a papíron, a számítógép képernyőjén vagy a mobiltelefonon. Az élőbeszéd hatást fokozó eszközeivel ugyan nem versenyezhet az írott szöveg, de az emberi alkotó kedv sok érdekeset és szépet létrehozott.

Pintér Lajos: Gyerekrajz őszi tűzfalon

Az én
apám
olyan erős
nincs erősebb
nálá senki
e
g
y
zsák
búzáat vállára vesz
teli vödörrel víz
vizet, lovak közé is
mer menni, s nem fél
még a sötétből sem
az én apám olyan
erős
n e
i r
n ő
c s
s ebb
nálá senki!

A tipográfia szó jelentése: a szöveg és kép együttes elrendezésének megtervezése

A plakátok üzenete magyarul: A tipográfia ereje veled van (a plakátokat a H-57 Creative Studio tervezte)

A SZÓBELI ÉS AZ ÍRÁSBELI KÖZLÉS KÖZÖS ÉS ELTÉRŐ TULAJDONSÁGAI ■ Akármilyen rövid is legyen, **a szöveg a beszéd legnagyobb egysége**. Teljesnek, egésznek és lezártnak azért mondjuk, mert egy szándékolt üzenet megvalósítása a kommunikációban. Lehet **szóbeli vagy írásbeli**, ez meghatározza a szöveg fajtáit. A közlés céljának minél hatékonyabb elérése azonban a szóbeli és az írásbeli szövegek közös tulajdonsága. A különböző írott szövegfajtákat az iskolai tanulással tudjuk jól elsajátítani, mivel ezek a szövegek meghatározott előírások, szabályok szerint épülnek fel. A szóbeli és az írásbeli közlés eltérő tulajdonságai:

A SZÓBELI KÖZLÉS	AZ ÍRÁSBELI KÖZLÉS
hangzó, általában nem rögzített, mulandó	látható, időben valamennyire megmaradhat
a mondatokat különféle hanglejtés, arcjáték stb. kíséri	az írásjeleknek és az elrendezésnek van tagoló szerepe
gyakrabban van szükség ismétlésre, visszautalásra	a visszajelzések korlátozottak és későbbiek
gyakrabban használunk társalgási fordulatokat, tölteléksszavakat, közmondásokat vagy divatos szavakat	kiszűrjük az ismétléseket és azt, hogy milyen szavakat hagyjunk a szövegben
azonnal látjuk és halljuk a másik fél visszajelzéseit	a visszajelzések későbbiek vagy korlátozottak
gyors gondolkodást igényel	időt hagy az átgondolásra
írott beszélt nyelv, pl. SMS-nyelv	

Mindkét változatban gyakori szövegfajták:

Gondolatgyűjtő

A nyelv alkalmazása a beszéd, amelynek van élőszóban elhangzó és írott változata. A beszéd legnagyobb egységét szövegnek nevezzük. Ez teljes, egész és lezárt egységként valósítja meg az üzenetet a kommunikációban nyelvi és nem nyelvi eszközökkel, vagyis a hallható és látható jelekkel. Akár élőszóban, akár írásban formáljuk meg az üzenetet, mindig a beszédhelyezethez igazodunk (hol, kinek és milyen célból).

FELADATOK

1. Mutassátok be a következő szövegrészletet!

- Minden szöveg után mondják el, akik beszéltek, hogyan igazodott a hangzó, beszédzenei forma a tartalomhoz és a hallgatósághoz!
- Rögtön azután beszéljétek meg közösen, mennyire sikerült a megvalósítás!

Ecc, pec, kimehetsz,
Holnapután bejöhetsz,
Cérnára, cinegére,
Ugorj cica az egérre, fuss!
(Kiszámoló)

Egyszer volt, hol nem volt,
még az Óperenciás tengeren
is túl volt, élt egyszer egy kis-
madár.

(Népmese)

Orvosságszag. Jaj, de kavarog
a gyomrom! A lépcső..., a
betegek..., látogatók..., Fe-
hér köpenyek... Folyosó...
ambulancia... he-tes kórte-
rem... Nyitva az ajtó. /.../
Vajon hol fekszik ő?... Mit
fog szólni?

(Padisák Mihály: *Bütyök*
című rádiójátéka alapján)

Az ördög bújt az osztályba. Reggel, mikor bejöttünk, új szemétládát találtunk. Szép, nagy szemétláda, politúros. Azonnal kiderült, hogy egész kényelmesen el lehet férni benne.

A szemetet természetesen kiszedjük belőle, és szépen eltranszírozzuk a tetején. Ehhez művészi ösztön kell. Körös-körül egyenlő távolságban kenyérbelek jönnek: közé-
pére, mint valami dísz tárgy, egy nagy darab szalonnahéj. Mindenki rendez valamit: régi vasakat, tollszárazakat vi-
szünk a szemétkiállításra, amit belépődíj mellett mutogat a Deckner.

A második tíz percben váratlanul kitör a cédularagasztás. Először Kelemen hátán jelenik meg egy rövid jelentés, mely tudtul adja, hogy az illető önmagát „szamár”-nak minősíti, s ezt minden külön értesítés helyett állandóan reklamírozni óhajtja. Kelemennek aztán bizalmasan meg-
súgja valaki, hogy elhatároztuk, hogy cédulát ragasztunk Roboz hátára, Kelemen röhög magában, és csakhamar feltűz egy hasonló cédulát Roboz hátára. Roboz már öt perce röhög velünk együtt Kelemen céduláján. Kelemen már fuldoklik, hunyorog a szemével – a röhögés nő, da-
gad, egyre vidámabb lesz, orkánná fajul –, de minél jobban röhögnek ők egymáson, mi annál jobban röhögünk őrajtuk. Aztán a következő.

(Karinthy Frigyes: *Röhög az egész osztály* – részlet)

2. Vitassátok meg, mi a különbség, ha a felnőtt mesél a gyerekeknek, vagy amikor a felnőtt mesél a felnőttnek! Játsszátok el, hogy...

- aznap szivárványt látott az anya, és elmeséli valamelyik felnőtt családtagnak;
- elmeséli lefekvéskor a 4-5 éves kisfiának vagy kislányának!

3. Kreatív írás csoportosan – Készítsetek képverset a következő címmel: *A piramis titka!*

4. Próbáljátok 5-8 mondatban vidám mesét írni különféle betűtípusokkal és betűnagysággal! Hogyan nézne ki ez csupa emotikon használatával? (Kitalálhattok saját jeleket magatok is!)
5. Értelmezzétek a jelentést a kommunikáció szempontjából! Mi a humor titka a következő versrészletben?

Somlyó György: *Könyv nélkül*

Mindent összevéve legjobban olvasni szeretek könyvek
könyvek a falakon a padlón könyvek könyvek az
íróasztalon (írni se lehet rajta de hiszen sokkal
jobban is szeretek olvasni mint írni) mindig
inkább olvasnék ha választanom lehetne (csak nem
mindig lehet választanom)

6. Keressetek leginkább odaillő szóbeli vagy írásbeli szövegfajta a következő helyzetekhez, célokhoz!
- a) Találjátok ki azt is minden egyes megoldáshoz, ki az, aki a kommunikációt végzi (ír, beszél)!
- b) Egyet írjatok meg és egyet szóban adjatok elő!

ebédigénylés tanítási szünetre

váratlan focilehetőség a napköziben

nagymamád meghívása a nővéred ballagására

versenyed lesz tanítási napon, hiányozni fogsz az iskolából

A SZAVAKON TÚL

Kutyavilág

Az emberek és állatok közti tudatos információcsere talán a kutyákkal kapcsolatban fejlődött a legmagasabb szintre. Ősidők óta használja ezt az állatot az ember házőrzésre, és munkatársként számos területen. Ez idő alatt a kutya megtanulta értelmezni az ember utasításait. De vajon az ember ismeri-e a kutya jelzéseit?

Az eb legbeszédesebb testrésze a fej és a fark. Ha a szeme csillog, akkor játszani, barátkozni szeretne; ha fél, pupillája kitágul és kilátszik a „szeme fehérje”. Ha kivillantja a szemfogait, és közben az orrát ráncolja, az támadási szándékot jelent. Ha a kutya „felemeli” fülét, akkor figyel; a hátracsapott fül engedelmességet vagy félelmet jelent. A kutya farkocsoválással jelzi, ha jó kedve van, vagy játszani szeretne. Ha behúzza a farkát, az a behódolás vagy a félelem jele; ha magasan, mozdulatlanul tartja, akkor ugrásra kész. Érdeemes megfigyelni ezeket a jeleket, amikor két kutya találkozik sétáltatás közben!

6. Az ismeretközlő szöveg beszédben és írásban

Gondolatébresztő

Mérjétek le, és figyeljétek meg, mennyi szöveget tudtok elolvasni két perc alatt! Próbáljatok ugyanennyi ideig beszélni ugyanarról a felolvasott szövegről. Mit sikerült elmondani, melyik volt a nehezebb?

AZ ISMERETKÖZLŐ SZÖVEG ■ Az ismeretközlő szöveg lehet **elbeszélő** vagy **leíró**. Lényege, hogy középpontjában az **információk** állnak, az új ismeretre, tudáslemre figyelünk, azt hangsúlyozzuk. Ez az a szövegtípus, amivel legtöbbet találkoztál eddig az iskolában, hiszen zömmel ilyen szövegekből állnak a tankönyveid. Amikor tanulsz, feldolgozod és értelmezed a szöveget, kiemeled az új információt, feltárod a szöveg összefüggéseit, új kapcsolatokat fedezel fel vagy hozol létre, és végül elraktározod az így szerzett tudást.

AZ ISMERETKÖZLŐ SZÖVEG VÁLTOZATAI ÉS JELLEMZŐI ■ A **szépirodalmi** vagy **tudományos alapú** és **sajtószövegek** mellett hivatalos és magáncélú változatokkal is találkozhattál már. Ez a szövegtípus általában kijelentő mondatokból áll, kerüli az ismétlést, a bőbeszédűséget. Megfogalmazása általában **egyszerű**, világos, jól követhető, hiszen igyekszik fenntartani az érdeklődést. Mivel ismereteket közlünk vele, mindig **tárgyszerűnek** és hitelesnek kell lennie, különben a hírközlés és a tájékoztatás célja sérül.

Minden nap találkozhatunk gyakorlati célú, hasznos tájékoztató szövegekkel, mint a menetrend, az útleírás, a térkép, az órarend vagy a használati utasítás. Ezekben a szövegtípusokban a szigorúan szakszerű és rövid szövegek mellett ábrák és képek segítik a tájékozódást. Gyakran táblázatokban kell eligazodni a folyó szöveg mellett, és azok tartalmazhatnak egyezményes jeleket és rövidítéseket is. A pontos megértéshez mindezeket egyszerre kell tudni értelmezni, ezért érdemes gyakorolni a használatukat, akár a papíralapú, akár az internetes változatot.

2 Búza tér – Miskolctapolca		Autóbusz
Érvényes: 2016.09.01-től		
Menetidő Kb: Megállóhely	Munkanap	Munkaszüneti nap
	Búza tér végállomásról indul	
00 Búza tér	23 05 41 55	05
03 Centrum	19 06 10 24 40 56	06
04 Vörösmarty M. u.	18 07 09 21 33 45	07
06 Népkert	16 08 05 25 45	08
08 SZTK rendelő	14 09 05 25 45	09
10 Petneházy bérh.	12 10 05 25 45	10
11 Tapolcai elágazás	11 11 05 25 45	11
12 Vasúti felüljáró	09 12 05 25 45	12
13 Szentgyörgy út	07 13 05 25 45	13
16 Csermőkei út	06 14 05 18 33 48	14
17 Kemény D. uszoda	05 15 05 18 33 48	15
18 Turistapark	03 16 05 18 33 48	16
19 M. c. tapolca parkoló	02 17 05 23 43	17
20 Aradi sétány	01 18 05 23 43	18
21 Miskolctapolca	00 19 03	19
	Miskolctapolca végállomásról indul	
	05 55	05
	06 04 18 33 49	06
	07 06 24 39 51	07
	08 04 15 33 52	08
	09 12 32 52	09
	10 12 32 52	10
	11 12 32 52	11
	12 12 32 52	12
	13 12 32 52	13
	14 12 30 45	14
	15 00 15 30 45	15
	16 00 15 30 45	16
	17 00 15 30 50	17
	18 10 30 50	18
	19 10	19

Az MVK Zrt. járművein felszállásra az első ajtó vehető igénybe. Kérjük, hogy bérletüket vagy érvényesített vonaljegyüket szíveskedjenek felmutatni, majd fáradjanak a jármű belsejébe.

Tanulmányozd a menetrendet! Mondj el minél több dolgot, amit megtudtál belőle!

KOMMUNIKÁCIÓS CÉL ÉS BESZÉDMÓD A SZÖVEGEKBEN ■ Az ismeretközlés egyaránt lehet **hivatalos és személyes** hangvételű aszerint, hogy mi a kommunikációs cél. Ilyen például az önéletrajz, ami egyaránt lehet hivatalos és személyes. Tekintsd meg az önéletrajzmintát a könyv 37. oldalán!

Az elvárás szerint megszabott időrendben és kívánalmak szerint kell sorolnod és csoportosítanod az adataidat. Nagyon rövid, amerikai változatában csak adatok szerepelhetnek, míg a hagyományos életrajzban sűrítve beszéljük el az életünk eseményeit valamilyen célból: iskolai felvételi, állaspályázat, ösztöndíj. Az is lehet, hogy külön kell írnod arról, miért szeretnél valahová jelentkezni vagy valamit elérni. Ilyenkor csak azokat a dolgokat emeld ki, amelyek az érdeklődésedet vagy a célodat magyarázzák és indokolják.

A KISELŐADÁS ÉS ELŐADÁSMÓDJA ■ Amikor kiselőadást vállalsz valamilyen tantárgyból, a **tudományos alapú ismeretterjesztő előadás** logikáját érdemes követned. Szükséged van jó **tárgyismeretre**, segít ebben, hogy **az anyagyűjtés lépéseit** már **tanultad** ötödikben. Tudnod kell, **milyen felkészültségű hallgatóknak beszélsz, hol és mennyi időd van rá.** Ma már az is lényeges, hogy **vetített képekkel, videó- és hangbejátszásokkal illusztrálhatod** a mondandódat, bár a **könyvvel vagy rajzzal** szemléltetés ugyanolyan jó módszer lehet. Még zenét is használhatsz.

Amikor egy-egy témát leíró módon bemutatsz, nagy haszonnal alkalmazhatod a **leírás** előző évben tanult **alapelveit** (pl. sorrend időben és térben, szemléletesség). Szóban is, írásban is fontos az előrehaladás következetessége. Jó, ha törekszel a hatásos előadásmódra is: életszerűen és a lehető leggördülékenyebben add elő a mondandódat. Segítség ehhez, ha néhány kulcsszót felírsz magadnak egy kis lapra.

Ha már otthon vagy a napköziben gyakorolod a hangos és szabad előadásmódot, nem ér meglepetés. Aki csak leolvassa egy diáról, amit ráírt, vagy papírból beszél, nem tud figyelni a hallgatóságra. Aki viszont képes követni a visszajelzéseket, az tud válaszolni a kérdésekre, gyorsít vagy lassít, halkabban vagy hangosabban beszél, ha szükséges.

Gondolatgyűjtő

Az ismeretközlő szöveg lehet elbeszélő vagy leíró. Középpontjában az információk állnak. Ilyen szövegekből állnak például a tankönyveid. A szépirodalmi vagy tudományos alapú és sajtószövegek mellett léteznek hivatalos és magáncélú változatok is. Utóbbira példa az önéletrajz hivatalos és személyes változata.

Ez a szövegtípus általában kijelentő mondatokból áll, kerüli az ismétlést, a bőbeszédűséget. Megfogalmazása általában egyszerű, világos, jól követhető, hiszen igyekszik fenntartani az érdeklődést.

FELADATOK

1. Az alábbi szövegből emeld ki azokat a szavakat, amelyeket nem ismersz! Nézz utána jelentésüknek! Milyen fontos információkat tudhatsz meg a szövegből?

Menetrend

Előre meghatározott viszonylatokon és indulási időpontokban kizárólag alacsonypadlós járműveket indítunk. A garantáltan alacsonypadlós járatok biztosításával az a célunk, hogy a mozgásukban korlátozott, nehezen mozgó utasaink számára lehetőséget biztosítsunk utazásaik megtervezésére, úticéljuk kényelmes és biztonságos elérésére. A honlapon és a menetrendkönyvben a garantáltan alacsonypadlós járatokat félkövér dőlt betűkkel, a megállóhelyeken kihelyezett menetrendeken dőlt betűkkel jelöltük.

2. a) Minden csapat húz vagy kap tanároktól egy-egy lapot, amelyen valamilyen téma van megjelölve, amit elegendő felkészülés után 1-2 percben megfelelőképpen elő kell adnotok. Beszéljétek meg – legjobb, ha le is írtátok – a mondandót, majd valaki a csoportból adja elő a témát a leírt feltételek, a kommunikációs helyzet, a műfaj szerint.
- b) A többi csoport próbálja meg kitalálni, hol, kinek, mi célból szól az előadás!

3. Készítsetek útvonaltervet egy idős turista számára, aki külföldről érkezik hozzátok, és szeretné megismerni a környéketeket! Írjatok neki levelet arról, hogy milyen közlekedési lehetőségek állnak a rendelkezésére, és milyen szállásra, ellátásra számíthat! Soroljatok fel néhány látnivalót is, amelyeket megtekinthet! A levélben térjete ki arra is, hogy milyen tájékoztató dokumentumokból, szövegekből tudnátok pontos választ adni a kérdéseire, minek fogtok utánanézni és hol!

A SZAVAKON TÚL

Jelek, rajzok mindenütt 1.

A szavakon túli világ nagy csoportját képezik az élet minden területén felbukkanó jelek, egyszerű rajzok, azaz a piktogramok. Sok területen alkalmazzák őket, vannak nemzetközi egyezményen szabályozottak, éppen azért, hogy megértésük ne kötődjön nyelvtudáshoz. Általában veszélyekre, viselkedési szabályokra hívják fel a figyelmet, vagy tájékoztatnak, informálnak minket. Ilyenek például a vegyszereken, mosószereken, festékeken megjelenő, veszélyekre figyelmeztető ábrák. Ezek dobozán kis sárga négyzetben fekete jelek mutatják, hogy például mérgező, robbanékony, gyúlékony stb. az anyag. Az élelmiszerek csomagolásán is feltüntetik, többek között, hogy természetes anyagból készült, a csomagolás újrahasznosított vagy újrahasznosítható.

Keress a környezetekben ilyen termékeket, és tanulmányozd ezeket a piktogramokat, nézz utána jelentésüknek!

7. Az írott szöveg külső jellemzői

Gondolatébresztő

Te írásban nehezebben vagy könnyebben tudsz felelni? Milyen típusú írásbeli számonkérést választanál és miért?

A KÉZÍRÁS SZEREPE ■ Egyre kevesebbet írunk kézzel, de íráshasználat nélkül nem fejlődne a személyiségünk. Tudnod kell, a kézírás nem egyszerűen csak kommunikációs eszköz. Fejleszti a memóriát, ezért kulcs a tanuláshoz, ugyanígy hat alkotóképességünkre és személyiségünkre. Azonfelül a kéz finommozgása javítja egész mozgásrendszerünket, és a betűformálás segíti alakformáló és felismerő képességünket.

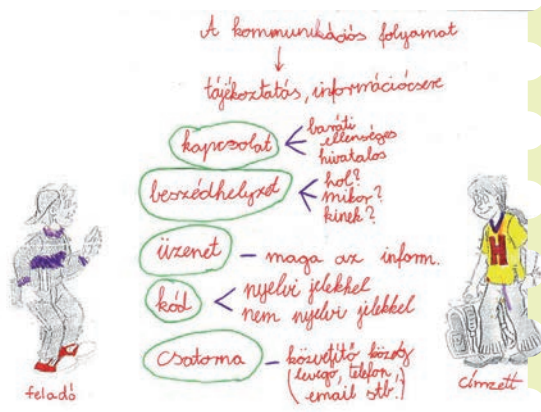
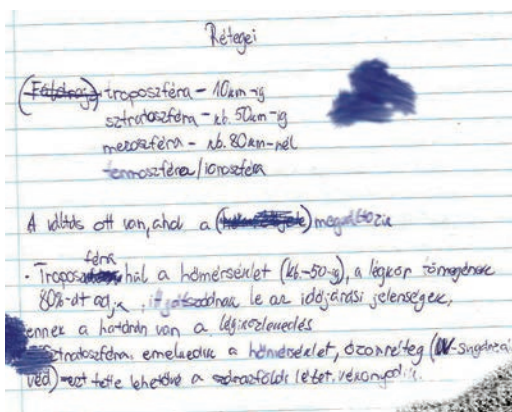
A KÉZÍRÁS TECHNIKÁJA ■ A megértés szempontjából elengedhetetlen, hogy egy szöveg olvasható legyen. Az írásod képe nagyban befolyásolja az írásbeli kommunikációd sikerességét.

Sok hatodikos számára a kézírás még fáradtságos munka. Az írás mindaddig fásaszó, amíg nem találod meg hozzá a legjobb **testtartást**, a **tollfogást** és az **odafigyelés** módszereit. **Sok gyakorlással**, ismétléssel el tudsz jutni oda, hogy győzd a tempót. Kezdd el a tréninget saját szintedtől indulva!

– Írj eleget ahhoz, hogy **eléggye gyorsan és pontosan** jegyzetelhess!

– A házi feladat, vázlat, pizskozat, napló, levél vagy a **Mit vigyek a nyaralásra?** című lista egyaránt alkalmas a gyakorlásra.

– Ne felejtse, a **legfontosabb**, hogy a hibátlan leírason túl a **szöveg tagolt és áttekinthető** legyen!

Elemézzétek a kézírásokat! Kik, milyen helyzetben írhatták? Melyikből könnyebb tanulni?

TANULÁS ÉS ÍRÁS ■ Az előző évben és az idei tankönyvedben is olvastál már a **tanulás közben végzett írásos tevékenység hasznosságáról**. Találkoztál a **jegyzetelés, a vázlat, vagyis a tudatos rögzítés** módszereivel. Amikor dolgozatot vagy fogalmazást írsz, a már meglevő tudásodat alakítod át és alkalmazod. Írásban a tudásod valamilyen rendszerben, rendezettségben jelenik meg, és előre haladva teljeseedik ki – mindezt a külső forma is mutatja.

A SZÖVEG KÉPE NYOMTATÁSBAN

■ A mai ember papíralapú és digitális írás-olvasásra egyaránt képes. A könyvalapú kultúra olvasójának a figyelmét tipográfiai, vagyis **nyomdai jelek** irányítják a betűkön túlra. A könyvborítók például képi-grafikai (nem nyelvi) eszközökkel hatnak ránk.

Az **írott szöveg** megértését segítik a szövegben lévő **kiemelések, a betűtípus, a tagolás, a színek** és a szöveghez tartozó rajz is. Ezek a nem nyelvi alkotóelemek szolgálhatják az értelmi, érzelmi kifejezést. A szöveg hatását fokozhatják a különféle **tagolójelek**: pöttyök, vonalak, csillag... Az új **bekezdések, a szöveg tagolása, tördelés** módja szintén hat az olvasóra, és megkönnyíti az olvasást.

ART MARKET 2013 BUDAPEST
NEMZETKÖZI KORTÁRS KÉPZŐMŰVÉSZETI VÁSÁR
november 28 - december 1

BUDAPEST, MILLENNÁRIS
www.artmarketbudapest.hu
Nyitva tartás:
Nov. 28.: 11-20 h, Nov. 29.: 11-22 h
Nov. 30.: 11-20 h, Dec. 1.: 11-20 h

Magyar Elektrográfia Társaság (MET stand)
D pavilon, K201 (galérián)

Örömmel értesítjük, hogy
2013.11.28 - 12.01. között
JELEN LESZÜNK az ART MARKET
nemzetközi képzőművészeti vásáron.

Tisztelettel és szeretettel
meghívjuk Önt és művészszerető
barátait, látogassa meg a kiállításunkat
a D pavilon K201 standján!

KIÁLLÍTÓ MŰVÉSZEK:
ÁZBEJ Kristóf | BARTI Magdolna | BÁTAI Sándor | BÜKI Zsuzsanna
CSÍZY László | CZEIZEL Balázs | BEATY CZETŐ | DARADICS Árpád
DÁVID Vera | DETVAY Jenő | DROZSNYIK Dávid | DROZSNYIK István
ENYEDI Zsuzsanna | FÜLEKY Adrienn | GÁBOR ENIKŐ | GÁBOR ÉVA MÁRIA
GÁBOS József | GYENES Zsolt | HAÁSZ ÁGNES | HERENDI PÉTER
HERNÁDI PAULA | HORKAY ISTVÁN | KÁNTOR JÓZSEF | KECSKÉS PÉTER
KELECSENYI CSILLA | KFF. KOFFÁN Károly | KOPPÁNY Attila | KOROKNAI Zsolt
KRNÁCS Ágota | LÁNG ESZTER | LÉVAY JENŐ | LONOVICS László | LUX ANTAL
MAGÉNI ISTVÁN | MAYER ÉVA | MÁRKUS PÉTER | NAGY GÉZA | NAGY KORNÉL
NAGY STOICA GEORGETA | OLAJOS GYÖRGY | ORSZÁG László | ÖRKÉNYI ANTAL
PÁL Csaba | PÉTER ÁGNES | PÉZMAN ANDREA | REPÁSZKI BÉLA
REPÁSZKI FERENC | SÁNDOR EDIT | SÓS EVELIN | STARK ISTVÁN
SZIRMAY Zsannett | SZOLNOKI-SZENDRŐDI JUDIT | SZÖLLŐSSY ENIKŐ
TELLÉR MÁRIA | TOOTH GÁBOR ANDOR / TGA | VASS TIBOR | WROBEL PÉTER

D épület
Galéria szint alagsár
Building D
Mezzanine floor plan

Magyar Elektrográfia Társaság / MET
Hungarian Electrographic Art Association / HEAA
00 36 30 612 0235 | 00 30 30 657 1206
elektrografia-art@gmail.com | haaas.agne@gmail.com
www.elektrografia.hu
Támogatók:
nca, MTA, Magyar Kultúra Napja, Pénzügyi

DIGITÁLIS SZÖVEG ■ Minden **számítógéppel létrehozott dokumentum** digitális szöveg. Még akkor is, ha nem verbális jelekből, hanem piktogramokból, rajzból vagy képsorokból áll. A digitális szöveget nem egyirányú szemmozgással, folyamatosan olvassuk, mert alapvetően információs feldolgozási folyamatról van szó. Az olvasás egyúttal a tartalmas elemek kiválasztását és felhasználását is jelenti. A digitális szövegek az új, információs írástudáshoz kapcsolódnak.

Jó tanács: bármiféle szöveg képeinek megtervezésekor érdemes a **sortávolságra** és a **margóra** is odafigyelni. Tapasztalhatod, hogy a **betűformák** (a dőlt, félkövér vagy ritkított betűs kiemelések; a kisbetűs és nagybetűs változatok) szinte irányítják az olvasó tekintetét, ezzel befolyásolnak is.

Az írott szöveget kiegészítő legfontosabb nem nyelvi jelek:

- margó,
- bekezdések,
- sorok, sortávolság,
- betűtípus,
- szövegkiemelés, esetleg színek,
- javítások,
- olvashatóság,
- levél esetén a papír minősége, a toll fajtája.

KÖZPONTOZÁS – ÍRÁSJELEK ■

Elsemtudjukképzelnimilyen sokat segítsz szövegösszefüggő olvasásában központosás.

Írásban az **írásjelekkel jelezzük a beszéd ritmusát, tagolását**; az írásjelek segítik a szöveg értelemkövető olvasását, és alkalmasak a kifejezésbeli árnyalatok elkülönítésére is. A központosítás részben a nyelvtani szerkezetektől függ (pl. vessző a tagmondatok határára), részben pedig a szöveg jelentésének megfelelően alkalmazzuk. Az írásjelek rendszert alkotnak: ugyanabban a helyzetben következetesen használjuk őket.

A mondatvégi írásjelek	Például: <i>Hétvégeken kirándulni szoktunk (?) járni. A felkiáltójel az indulat erejét is szemlélteti: Megvagy!</i>
A pontosvessző	Például: <i>Játsszátok el Kőműves Kelemen balladáját először felolvasópróbával; majd saját szavaitokkal; végül nem nyelvi jelekkel!</i>
A kettőspont	Például: <i>A zöngés mássalhangzók: b, d, dz, dzs, g, gy, v, z, zs.</i>
A zárójelek	Például: <i>Gyűjts össze apró tárgyakat (10-15 félét), és tedd az asztalra!</i>
A (tag)mondat végén egyedülálló gondolatjel	Például: <i>Beszélgétek meg – legjobb, ha le is írájátok!</i>

Gondolatgyűjtő

Az írás nem csak kommunikációs eszköz. Fejleszti a memóriát, ezért kulcs a tanuláshoz; alkotóképességünk megerősítésével a személyiségre is hat. A kéz finommozgása javítja egész mozgásrendszerünket. Sok gyakorlással lehet javítani az írásképen és a kézírás sebességén, mert automatikussá válik a betűk leírása. A cél a pontos üzenet és a megfelelő írástempó. Mindenki képes fejleszteni saját írásképet.

A nyomtatott szövegek a nem nyelvi jelek egyre bővülő eszköztárát használhatják. Ilyen a tagolás betűtípusokkal, színek, betűformák alkalmazása a kiemelésre, a tördelés a műfajnak megfelelően (pl. tankönyv, szépirodalom, újság, online felület, reklám). Az írásjelek használatát nevezzük központosításnak, ennek rögzített szabályai vannak.

FELADATOK

1. Vitassátok meg az állítást!
Tudásnak leginkább az számít az iskolában, ami beszédben és írásban egyaránt kifejezhető.
2. Cseteljete 4 fős körben egy-egy papírszalagon megadott időre!
 - a) A megadott idő leteltével írjátok át a csetnyelvet hiánytalan és hibátlan nyelvhasználattal és helyesírással!
 - b) Mennyi javításotok volt? Leginkább mit kellett pótolni?
 - c) Volt-e bizonytalanság a javításkor? Miért igen, vagy miért nem?
3. Meséljétek el egy humoros félreértéseteket, ami valamilyen félreolvasásból, hiányos írásjelhasználatból vagy pontatlan fogalmazásból adódott!
4. Készítsetek versenymunkát egy-egy lapon a nyomtatott szöveg nem nyelvi jeleinek a gazdagságáról szabadon választott műfajban (plakát, vers-képvers, szórólap, felhívás, reklám)!

KITEKINTŐ

Olvassátok el a teljes cikket az interneten, és vitassátok meg tartalmát!

A kereszténységnek köszönhetjük a központosítást?

A magvető

Eszerint az európai írásbeliség kezdeteinél, azaz a görögöknél nem használtak semmiféle központosítást, sőt a szavakat sem választották el szóközökkel. Az olvasónak a betűk megszakítatlan sorából kellett kibogoznia, hol kezdődtek az új mondatok. A görögök (és a rómaiak) számára ez azért nem jelentett problémát, mert az írásbeliségnek jóval kisebb szerepe volt a kultúrában, mint manapság: a szónoklás és a szóbeli vitatkozás képessége sokkal nagyobb szerepet játszott. Ha valaki felolvasott valamit, akkor egészen természetes volt, hogy először hosszan tanulmányozza a szöveget, és csak azután kezd a felolvasásába. A második században élt Aulus Gelliusról fel is jegyezték, hogy amikor arra kérték, hogy olvasson fel egy ismeretlen dokumentumot, tiltakozott: hogyan is tudná azonnal megérteni a szöveget, és a jelentésének megfelelően hangsúlyozni?

Nem véletlen, hogy ezt az állapotot először olyasvalaki elégette meg, akinek rengeteg szöveggel kellett foglalkoznia. Az alexandriai könyvtár egyik könyvtárosa, Arisztophanész javasolta először, hogy a szövegeket a jobb érthetőség kedvéért külön jelekkel tagolják. Ezek nem nyelvtani egységekre utaltak, hanem olyan szakaszokra, melyek között a felolvasó szünetet tartana: a sor közepére kerülő pont (·) a legrövidebb, az aljára kerülő (.) a közepes, a tetején levő (˙) a leghosszabb szünetet jelölte.

(<http://www.nyest.hu/hirek/a-keresztensegnek-koszonhetjuk-a-kozpontositast>)

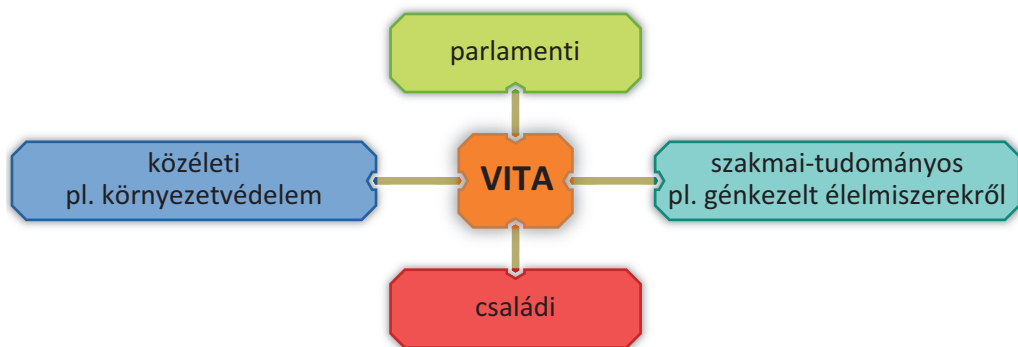
8. Érvelés, meggyőzés szóban – Kiegészítő tananyag

Gondolatébresztő

Ha szeretnéd meggyőzni a barátaidat, hogy béküljenek ki, a szívükre vagy az eszükre fogsz inkább hatni? Milyen foglalkozásoknál várható el a jó szóbeli meggyőzőképesség?

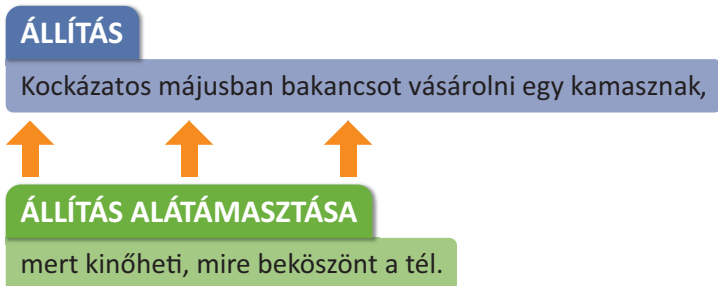
A meggyőző érvelésről, a kulturált vita alapszabályairól 8. osztályban még tanulni fogsz, most csak ismerkedj meg néhány alapgaglommal!

MEGGYŐZÉS, VITA ■ A vita lényege a meggyőzés, az érvelés, célja pedig, hogy újabb nézőpontok megtalálása után közös döntés szülessen. Például megegyezzenek a családtagok, hogyan végezzék el a közös feladatokat a hétvégén úgy, hogy még sportolásra, kirándulásra vagy látogatásokra is maradjon idő. Mivel ez a **komunikációs szövegfajta** jó esetben **előbbre viszi a megértést**, ehhez nyugodt hangon, nem ordibálva, érthetően kell beszélni.

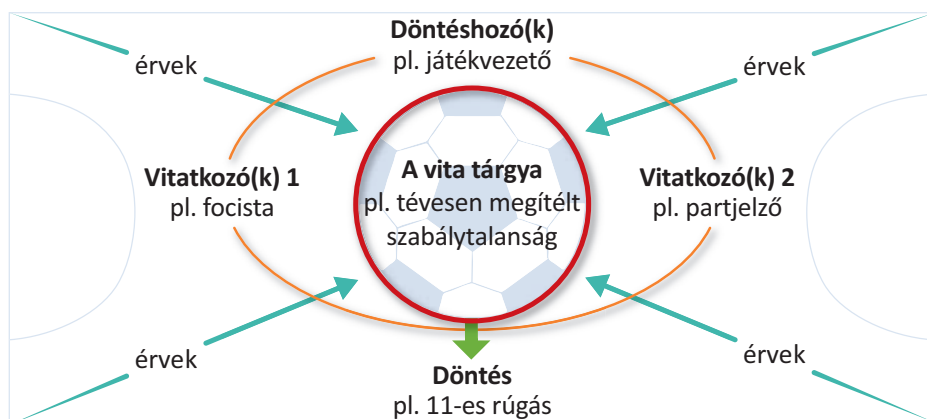
AZ ÉRV ÉS AZ ÉRVELÉS ■ A véleményegyeztetés eszköze az **érvelés**. Érvnek nevezzük a vita tárgyához kapcsolódó alátámasztott és bizonyított állítást. Egy érv épülhet logikára, ok-okozati összefüggésre, amely az észre hat: *Ha beveszed a gyógyszert, hamarabb meggyógyulsz.* Bizonyos helyzetekben azonban az érzelmre ható érv is hatásos lehet: Pl. *Ne légy csacsi, vedd be a gyógyszert!*

Az érv felépítése:

1. **Tételnek nevezzük az állítást**, amiből kiindulunk. Ez egy következtetés megfogalmazása. *(Öltözz fel!)*
2. **Bizonyíték (példa):** A következtetés előzményei, magyarázatai. *(Megfázik, aki a hidegben nem öltözik fel.)*
3. A tétel és bizonyíték között valamilyen **logikai összekötő elem** van. Ha egyértelmű a tétel és bizonyíték közötti összefüggés, akkor elhagyható. *(Öltözz fel, mert kint a hidegben megfázol!)*

Érveléskor egymás indokait meghallgatva sorolunk újabb és újabb állításokat a meggyőzés érdekében. Az érvelés az egyik legősibb szónoki módszer, régen az ékes-szólás mesterségével együtt tanították. A **vitatkozók a vita tárgyával kapcsolatban** (amiben nem tudtak megegyezni) gyakran **döntéshozók** segítségével jutottak közös egyezésre.

Az érvek fajtái:

Aszerint, hogy min alapulnak, az érvek többfélék lehetnek. Itt csak néhány érvtípusra láthatsz hétköznapi és irodalmi példát. (Az idézetek Petőfi Sándor *János vitéz* című művéből vannak.)

OK-OKOZATI ÖSSZEFÜGGÉS	TÉNYEK, ADATOK	ELLENTÉT, SZEMBEÁLLÍTÁS	TEKINTÉLYRE HIVATKOZÁS
<i>Azért késtem, mert nem jött a villamos.</i>	<i>Az idén fele annyi ötös van, mint tavaly volt.</i>	<i>Ha nem veszed be a gyógyszert, nem segít a gyógyulásban.</i>	<i>A doktor bácsi megmondta, hogy a fogsabályzótól szépek lesznek a fogaid.</i>
„Sietek, mert más-képp velem rosszul bánnak, <i>Mostoha gyermeke vagyok én anyámnak.”</i>	„De ott életedet veszély fenyegeti. Nem olyan könnyű ám a bejárás oda, Őrizi kapuját sok iszonyú csoda...”	<i>„Nem hozok aranyat, nem hozok kincseket, De meghozom régi hűséges szívemet”</i>	<i>„Amit bátyánk mondott, közös akaratunk, Csak ne bánts minket is, jobbágyaid vagyunk!”</i>

AZ EREDMÉNYES ÉRVELÉS JELLEMZŐI ■ Egy konkrét kérdésről akkor lehet érvelni, ha van saját véleményed, és ebből kialakítod **állásfoglalásod**. Az érvelésed ugyanis ehhez fog igazodni. Vigyázz, az éremnek mindig két oldala van! Soha nincs olyan érv, amelyiknek ne lenne **ellenérve**, **cáfolata**, ezért mindig érdemes meghallgatni a **másik oldalt** is. A megegyezés jó esetben megszületik. Például nem szeretnél csatlakozni olyan programhoz, ami nem áll hozzád közel, rosszkor van, ráadásul sokba is kerül. Megegyezés: ezután a többiek figyelembe veszik, te pedig előre szólsz, és a többi résztletet is megbeszélitek.

A KULTURÁLT VITA SZABÁLYAI ■ Az egymás nézeteit tisztelő közösségekben természetes dolog vitatkozni. Rendelkezünk a beszéd és a gondolkodás képességgel, így elkerülhető, hogy vitáinkban az agresszió vagy az önkényesség döntsön. A vitatkozóknak ajánljuk:

A szükségeset, az igazat és csak a fontosat mondd!

A másik is kapjon időt!

Érvekkel vitázz!

Ne vidd félre a vitát!

Érthetően és nyugodtan beszélj!

Ha élőszóban például nem vágsz a másik szavába, nem torkolod le olyasmivel, ami nem tartozik a lényeghez, a vita előbb-utóbb mederbe kerül.

Különösen óvakodni kell a vita ki-zökkentésétől, a másik álláspont-jának az eltorzításától.

A nyelvi támadás, a durva nyelvhasználat, az agresszív, gyűlölködő, dühös megjegyzés pedig egyszerűen sértés, semmi köze a vitához.

Ha egy vita a netes felületen, vagyis online zajlik, ne feledd, hogy a felelősség a tiéd marad, a névtelen részvétel semmiképpen sem követendő.

Gondolatgyűjtő

A vita légyege a meggyőzés, az érvelés. Célja újabb nézőpontok megtalálása után a közös döntés, megegyezés. Érvnek nevezzük a vita tárgyához kapcsolódó alátámasztott és bizonyított állítást. Az érvelés az érvekkel folytatott meggyőzés. Minden érvhez tartozhat cáfolat, amikor a másik fél bizonyítja saját nézőpontját. A kulturált, vagyis a szabályozott és egymásra figyelő vita célja a megegyezés, a másik meghallgatása. A jó érvelés: világos, meggyőző, a gondolatmenet tagolt és illik a beszédhelyzetbe. A hangvétele, beszédmodorra egyenletes és nyugodt. Élhet a beszéd zenei eszközeinek a széleskörű alkalmazásával, hiszen célja a hatáskeltés.

FELADATOK

1. Képzeljétek el, hogy valaki megelőz a sorban valakit, és a többiek nem hagyják ezt szó nélkül!
 - a) Hogyan lehet finoman értésére adni valamit az ismeretlen szabályszegőnek?
 - b) Milyen módon utasíthatjuk vissza a sértegetést?
2. Beszéljétek meg közösen!
 - a) Mi a troll szerepe az internetes kommentek világában?
 - b) Kialakulhat-e igazi vita névtelen kommentelők között?
 - c) Mi a véleményetek arról, aki minden hírhez hozzászól, és ezért tölt órákat a monitor előtt?
 - d) Soroljatok helyzeteket, amikor nem érdemes vitatkozni!
3. Érveljétek külön csoportokban arról: *Lehet-e kulturáltan vitatkozni felsősséggel?*
 - a) Minden első csoport 3 alátámasztó érveléssel védje meg, hogy igen, érdemes!
 - b) Minden második csoport tagadja, hogy érdemes, és ehhez legalább 3 különféle érve legyen!
4. A régi időkben a vitákat szabályozták, és egy bölcs vagy uralkodó eldöntötte, kinek van igaza, hogyan béküljenek ki a vitatkozó felek. A Bibliában és mesékben is találkozhattál ezzel, ilyen a Toldiban Nagy Lajos király is.

Keressétek ki az irodalomkönyvetekből a *Toldi* 8. énekét! Csoportonként beszéljétek meg, hogy tetszett-e nektek az igazságtétel a megismert történetből! Indokoljátok is meg válaszaitokat!

A SZAVAKON TÚL

Jelek, rajzok mindenütt 2.

Piktogramokkal az áruházakban, az utcán és a közlekedési eszközökön is találkozatsz. A bevásárlóközpontok folyosóin jól látható helyen jelzik a kijárat, a vészkijárat, a mellékhelyiség, a bankautomata, a mozgólépcső helyét. Az utcán a metró-lejáró, a buszmegálló helyét is táblák jelzik. A járműveken kis rajzocskák figyelmeztetnek arra, hogy azt az ülést át kell adni a rászorultaknak (időseknek, mozgássérülteknek, várandós és kisgyermekes anyáknak), illetve hogy hogyan kell csomagot, állatot szállítani. Az áruházak előtt mozgássérült-parkolóhely ábra van felfestve. És persze a közlekedésben használt KRESZ-táblák is mind-mind leegyszerűsített vizuális jelek. Ezek összessége szinte egy második nyelv, ezért ugyanúgy meg kell tanulnod az értelmezésüket, mintha idegen nyelvet tanulnál, hiszen ezek alapján kell szabályok és lehetőségek között eligazodnod (például a városi-nagyvárosi környezetben vagy külföldön).

9. Gyakorolj!

1. Bemelegítés – Végezzetek sziszegős beszédlégzést fejlesztő gyakorlatot nyitott ablaknál! Majd soroljátok fel a hét napjait egy levegővel!
2. Mondd végig az egyre bővülő szó szerkezetsort külön ügyelve a helyes hangsúlyozásra úgy, hogy levegőt csak az új szerkezet előtt veszel! Artikuláltnan beszélj, nyugodt iramban olvass!
 1. villamos berendezés
 2. miniatűr villamos berendezés
 3. szemüvegbe szerelt miniatűr villamos berendezés
 4. a szemüveg vázába szerelt miniatűr villamos berendezés
 5. a beteg szemüvegének vázába szerelt miniatűr villamos berendezés
3. Játsszátok el, milyen gesztusokkal, látható jelekkel tudjátok kifejezni a következő fogalmakat: lekicsinylés; hódolat; könyörgés; bátorítás; szegény; elutasítás!
 - a) Mit gondoltok, mindez érthető lett volna nem magyar nyelvű embereknek is?
 - b) Milyen emotikont találnátok ki a fenti helyzetekre?
4. Mutassatok be jeleneteket, amikor a támadásszerű (agresszív) viselkedésformának a megszelídítésére találtok ki megoldást! Ne felejtétek előtte végiggondolni, milyen lehetőségeitek vannak (beszéd, gesztus, mimika, térköz, testtartás, hangerő-hangsín, tempó)!
5. Olvassátok el többször, és értelmezzétek közösen az alábbi szöveget!
 - a) Ellenőrizzétek a szövegértést: adjátok meg saját szavaitokkal a szómagyarázatot legalább négy vastaggal kiemelt fogalomhoz!
 - b) Készítsetek gondolattérképet az Összefoglaláshoz!

Összefoglalás

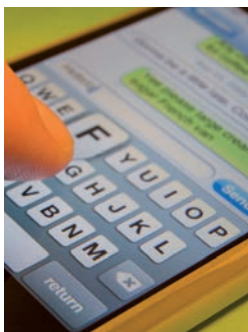
A beszédtevékenység összetett folyamat. Fontos összetevői együtt teszik lehetővé a hangzó kommunikációt, és mindegyik eleme fejleszthető, javítható. A rekeszizommal szabályozott **beszédlégzés** segíti az egyenletes és jól tagolt beszédet. A megfelelő hangadás segíti, hogy megtaláljuk saját kényelmes **hangmagasságunkat**, és beállítsuk a szükséges **beszédhangerőt**. A **kiejtés** a magánhangzók és mássalhangzók pontos, tiszta ejtéséért és az egyenletes beszédritmusért felel. A **kifejező beszéd** pedig az egy szólamba tartozó egységek tagolását és a szövegértelmezés képességét jelenti. Vagyis, amikor a beszédben a **hangsúlyok**, **szünetek** és a **beszéddallam** az értelmi egységek kihangosítását segítik. Olvasáskor mindezt egyszerűen **értelmező olvasásnak** szoktuk nevezni.

6. a) Beszéljétek meg, milyen feladatai vannak egy logopédusnak, vagy ha szükséges, végezzetek kutatómunkát erről a hivatásról! Ha van az osztályban olyan gyerek, aki találkozott már ilyen szakemberrel, beszámolhat a tapasztalatairól, bemutathat néhány alapszabályt.

b) Otthoni egyéni vagy csoportos feladat. Készíts plakátot az iskolai logopédus nyílt napjára a következő mondathoz: *A szebb beszéd gyakorlás útján érhető el!* Valamiképpen szerepeljen rajta az üzenet, hogy megtanulhatjuk uralni a beszédtempót, a beszédhangot, a hanglejtést.

7. Állapítsd meg minél pontosabban, milyen típusú és rendeltetésű (célú) szövegek képét/részletét látod!

KITEKINTŐ

Olvassátok el a cikket, majd beszéljétek meg!

A mesék szerepe a roma gyerekek életében hagyományos közösségekben

A mai magyarországi roma gyerekek a cigány nyelv saját változatait otthon, a rokonaik között használják, elsősorban a beiskolázás előtti életkorban. Ám ahol a cigány hagyomány és nyelv még elevenen él, már a legkisebbek is sajátos mesekultúrában nőhetnek föl. A mesemondás gazdag öröksége a szóbeliséghez és a korábbi életformához kapcsolódik. Már a csecsemőhöz és a kisgyerekhez úgy beszélnek, hogy be tudjon illeszkedni a szerteágazó rokonsági és családi kapcsolatokba, és hamar eligazodjon a mindennapi életben. Lassú beszédtempóval, énekbeszédbe hajló beszéddallammal már azelőtt mesét mondanak neki, hogy ő maga beszélni tudna. Amikor aztán érti a mesét, hozzá személyesen intézett kérdéseket szúrnak be a mesébe a megértés és visszacsatolás ellenőrzésére. Ezt eleinte a családtagok válaszolják meg, de ahogyan nő a gyerek, maga válaszol, és így már egészen kiskorában ő is meséket kezd mondani. 10-12 éves gyerekek anyanyelvükön gyakran mondanak mesét, rövid csattanós történetet, vicceket – olykor a felnőttet is meghazudtoló leleményességgel.

(Forrás: Réger Zita tanulmánya alapján Tanítók kiskönyvtára 9.)

Tetszik-e nektek ez az anyanyelvi nevelési mód? Mit gondoltok, miben segíti ez a gyereket? Vajon él-e ez a hagyomány napjainkban?

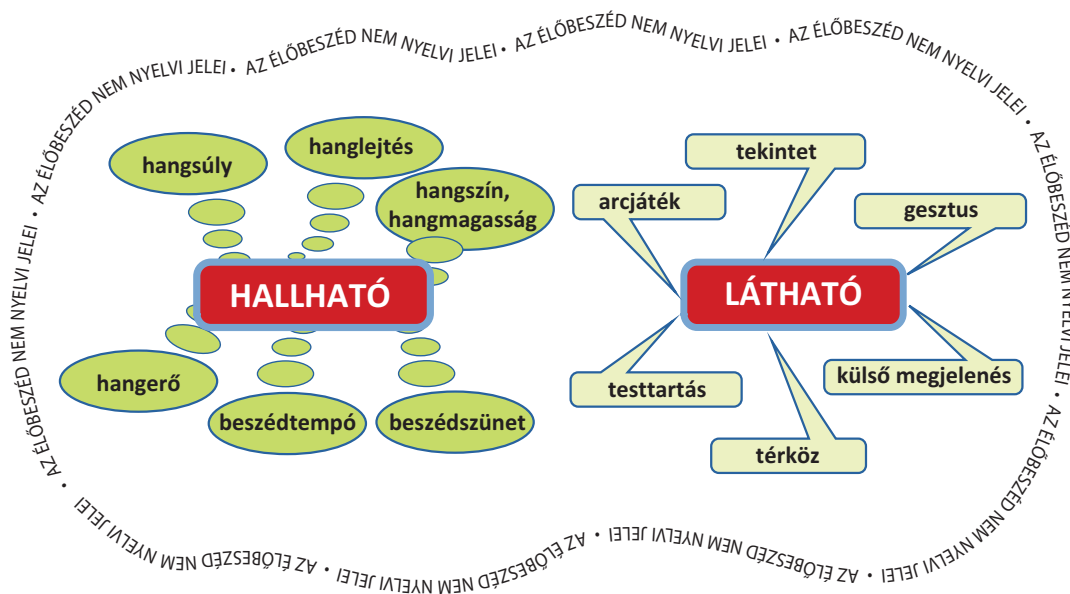
10. Összefoglalás – Élőbeszéd – írott szó

A KOMMUNIKÁCIÓ NEM NYELVI JELEI ■

Drámajáték szerepcserével

Játsszátok el *Kőműves Kelemen* balladáját először felolvasópróbával; majd saját szavaitokkal; végül nem nyelvi jelekkel!

A szerepcsere lebonyolítása: előzetes megállapodás vagy sorsolás alapján az osztály nagyságától függ a csoportok létszáma és feladata. Amíg az egyik csoport bemutatja a balladát, addig a többiek pontozzák azt az itt felsorolt 12 szempont alapján 1–5-ig:

A BESZÉD ÉS AZ ÍRTT SZÖVEG ■

• Nyári művészeti/sport/angol táborba szeretnél menni, melyre pályázni kell. A beadandó papírok között egy önéletrajznak is szerepelnie kell. Írj a füzetedbe önéletrajzot a 37. oldalon látható önéletrajzminta segítségével! Ne feledd hangsúlyozni a tábor jellegének megfelelő képességeidet!

• Párokban dolgozva először jegyezzétek fel kölcsönösen egymás életrajzi adatait!

A kérdések:

- születési hely, idő, szülők, testvérek, lakhely;
- óvoda, iskola-iskolák, változások, érdeklődési terület, eredmények;
- barátok, szabadidő-sport, tervek a jövőre.

Fogalmazzatok meg és írástok le egymás életrajzát! Cseréljétek szöveget! Ki-ki ellenőrizze a saját életrajzát!

• Keressetek kivételeket a 20. oldali táblázat állításaihoz, és érvekkel bizonyítsátok az egyes eltéréseket! Pl. *A szóbeli közlés múlandó, kivéve, ha hangfelvételt készítünk róla.*

Személyes adatok

Név: Gipsz Jakab
Születési hely, idő: 1995. május 35.
Lakcím: 2376 Csajág, Gipsz tér 1.
Telefon: +3640-123-456
E-mail: gipsz.jakab@gipszmail.com

Tanulmányok

2012–2016 : Széchenyi István Gimnázium, Kaposvár (érettségi)
2004–2012: Csajági Kossuth Lajos Általános Iskola

Szakmai tapasztalat

2013 óta minden nyáron: Béla bácsi pizzériája, felszolgáló

Nyelvismeret

Angol nyelv: államilag elismert, középfokú „C” típusú nyelvvizsga, 2015.

Versenyeredmények

2015: OKTV verseny, matematika, 13. helyezés
2009: Országos tereplovaslási torna, 2. helyezés

Számítógépes ismeretek

Windows XP, Microsoft Office (Word, Power Point, Excel)

Egyéb képességek

„B” kategóriás vezetői engedély (folyamatban)

Érdeklődési kör

Természetjárás, lovaglás, foci, indián kultúra.

AZ ISMERETKÖZLŐ SZÖVEG BESZÉDBEN ÉS ÍRÁSBAN ■

• Készíts képzeletbeli gyermeked számára felmentési kérelmet egyetlen testnevelésőrára! Válassz hozzá A4-es lapot, és írd olvashatóan! Legyen benne pontos megnevezés, a helyzet pontos és rövid leírása, a gyermek neve, a kérelem oka, udvarias záróformula és köszönet, végül dátum, aláírás és elérhetőség!

• Játsszátok el, hogyan zajlik ugyanez előszóban, ha találkozik tanár és szülő! Mi a különbség a kettő között? Mi az oka a különbségnek?

• Miben különbözik a telefonos kommunikáció a személyes találkozástól?

• Mondjatok három példát, mit nem lehet, és mit nem illik email-ben intézni! Mire alkalmas az SMS-írás?

AZ ÍROTT SZÖVEG KÜLSŐ JELLEMZŐI ■

Készítsétek el néhány fontos írásbeli szövegfajta mintáit a faliújságra!

Pl. • magánlevél, címezéssel együtt;

- kérelem egészségi vagy családi okból kivett hiányzásra (pl. szemüvegrendelés);
- szülői igazolás a napközi számára;
- kézzel írt üdvözetek;
- önéletrajz!

11. Ellenőrizd a tudásodat!

- Sorold fel, és egyenként értelmezd a beszéd eddig tanult hangzó eszközeit!
- Foglald össze, miért fontos, hogy tudatosan szabályozzuk a hangerőnket és a beszédtempónkat!
- Magyarázd el, milyen szerepe van a hangsúlynak a kommunikációban!
- Miért helytelen az az utasítás, hogy mondd el szépen hangsúlyozva a verset? Mi mindenre kell még figyelni versmondás közben?
- Mi jellemzi a kijelentő módban, nyugodt elbeszélésben megfigyelhető magyar mondatot?
- Hogy nevezzük a nem nyelvi közlést, és milyen eszközei vannak?
- Sorold fel és mutasd be a kommunikáció látható jeleit, és jellemezd a használatukat!
- Készíts táblázatot a beszédet kísérő hangzó és látható eszközökről, és mondd el, melyikkel milyen üzeneteket lehet továbbítani! Milyen szövegfajtákban van nagyobb tere a verbális kommunikációnak?
- Mi a közös és a különböző a szóbeli és az írásbeli kommunikációban?
- Milyen területen, szövegfajtákban használunk inkább írásbeli, hol pedig a szóbeli közlést?
- Sorolj fel példákat, mely esetekben használható a szóbeli és írásbeli közlés egyaránt!
- Miről lehet megismerni az ismeretközlő szöveget, és milyen fajtái, típusai vannak?
- Sorold fel, mire kell figyelni egy kiselőadás tervezésekor!
- Vedd sorra, mi szerepeljen egy hivatalos önéletrajzban!
- Bizonyítsd be példákkal, hogy a szóbeli és a leírt kérdés ugyanazt a célt szolgálja, és hasonló eszközökkel él, csak végső megjelenési formájuk különbözik!
- Mi az érv és mi az érvelés célja és lényege? Mit értünk tételen az érvelésben?
- Melyek a kulturált vita legfontosabb alapelvei? Melyek a hatáskeltés hangzó és tartalmi eszközei?
- Milyen formai jegyek alakítják, befolyásolják egy írott szöveg képét? Mi a kézírás szerepe az életünkben?
- Mutasd be egy tetszőleges tankönyvi oldalon a nyomtatott szöveg külső jellemzőit!
- Készíts gondolatterképet az írásbeli és a szóbeli közlésfajtákról! Mik az eltérések és az azonosságok? Emeld ki ezeket színekkel!
- Mi jellemzi a digitális szövegeket?

A NÉVSZÓK *és a* HATÁRÓZÓSZÓK

Ebből a fejezetből megtudhatod:

- milyen szófaji csoportok vannak;
- mit kell tudni a főnevekről;
- mit kell tudni a melléknevekről;
- mi jellemző a számnevekre és a határozószókra.

12. A szófajok

Gondolatébresztő

Írjatok párban tíz szót a következő kérdésekre: a) *Ki?* vagy *Mi?*; b) *Milyen?*; c) *Mennyi?*; d) *Mit csinál?* vagy *Mi történik?* Olvassátok fel a megoldásaitokat! Beszéljétek meg közösen, hogy mi a közös jellemzője az egyes kérdésekre írt szócsoportoknak!

SZÓCSOPORTOK A FEJÜNKBEN: A SZÓFAJOK ■ Tavaly már sok mindent tanultál a szavakról: hangalakjukról, felépítésükről, jelentésükről. Ebben a tanévben tovább fogjuk bővíteni ismereteinket: a hasonló szerkezetű, felépítésű és hasonlóan „viselkedő” szavak csoportjairól, a **szófajokról** fogunk tanulni.

Az agyunkban van egy szótár, lexikon, amelyben nemcsak a szavak hangalakját és jelentését, de fontosabb tulajdonságait is tároljuk, például azt, hogy a *cuki* melléknév, a *vombat* főnév, míg a *szundikál* ige. Ezek a szavak ráadásul össze is vannak kapcsolva egymással – ebből a szempontból lexikonunk egy internetes szótárra hasonlít, amelyben a szavakat linkek kapcsolják össze más szavakkal. Csak éppen sokkal-sokkal többel, mint az internetes szótárak...

Mindaz, amiről tavaly tanultál, szintén része elmebeli lexikonunknak.

Azért tudjuk felidézni egy szó szinonimáit, ellentétes jelentésű párait, alá-, fölé- és mellérendelt kategóriáit, azért tudjuk megállapítani, hogy két szó alakja „hasonló” (mert mindezek a kapcsolatok és csoportok valóban léteznek agyunkban). Sem a nyelvtant, sem a szófajokat nem a tudósok találták ki: ők csupán azt próbálják megérteni, mi minden játszódik le az agyunkban, miközben egy egyszerű (vagy bonyolult) mondatot kimondunk, megértünk, leírunk vagy elolvasunk. Amikor nyelvtant tanulsz, saját nyelvtudásodról tanulsz, azt értheted meg, hogy mi mindent tudsz anélkül,

hogy tudnád, mit tudsz. Éppen úgy, mint amikor megtanulod, hogy működik a tested – pedig akkor is kiválóan működik, ha semmit sem tudsz róla. Ha néha nehéznek találnád a nyelvtant, annak az (egyik) oka az, hogy a fejünkben „élő” nyelvi tudás nagyon bonyolult rendszert alkot. Éppen ezért csodálatos, ahogyan sok helyzetben erőfeszítés nélkül használjuk ezt az eszközt, és éppen ezért izgalmas ennek a képességnek a megismerése is.

A SZÓFAJOK ÉS A JELENTÉS ■ A szavak bizonyos tulajdonságokban megegyező csoportjait – például főnév, ige stb. – **szófajoknak** nevezzük. Korábban tanultál már róluk – idén felidézzük, és tovább is bővítjük a tudást, amivel rendelkezzel. Ebben a leckében elsőként arról olvashatsz, milyen szempontok szerint soroljuk be a szavakat a különböző szófajokba.

Egy ilyen különbséget biztosan már most is tudsz mondani: az egy szófajba tartozó szavaknak van valami hasonló elem a **jelentésében**. Ha nem is tudod pontosan megfogalmazni, érzed, hogy van valami közös az *éles* és *sárga*, az *élesít* és *sárgul*, az *élesség* és *sárgaság* szópárok tagjainak a jelentése között. A szófajokat tehát jelentés szempontjából többé-kevésbé hasonló tulajdonságokkal rendelkező szavak alkotják.

Jelentés szempontjából a szófajok **két nagyobb csoportra** oszthatók. Az *éles*, *élesít*, *élesség* szavak mind hasonlóan egymásra abból a szempontból, hogy „megfogható”, megfogalmazható jelentésük van. Ha az *éles* melléknevet hallod vagy leírva látod, sok mindent fel tudsz idézni: egy kés, gyümölcshámozás, veszély, sérülés, fájdalom stb. Az *éles* szónak **önálló, tartalmas jelentése** van. Önálló, tartalmas jelentése van az összes főnévnek, melléknévnek, számnévnek, határozószónak és névmásnak, valamint az igéknek és igeneveknek. Ezeket a szófajokat közös néven **alapszófajoknak** nevezzük. Az alapszófajokba tartozó szavak közös jellemzője, hogy

- egy vagy több önálló jelentésük van,
- általában gazdagon toldalékolhatók,
- önálló mondatrészek lehetnek és bővíthetők.

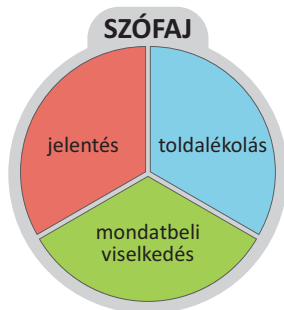
Ha az *a*, *volna*, *hogy* szavakat önmagukban hallod, nemigen jut eszedbe semmi (jó esetben a nyelvtanórán róluk tanultak). Ezeknek a szavaknak bizonyos értelemben nincs „saját” jelentésük. A mondatban elfoglalt helyük, más szavakhoz való viszonyuk határozza meg, hogy mit jelentenek, pontosabban: mivel járulnak hozzá a mondat jelentéséhez. Az ilyen szavak úgynevezett **viszonyjelentéssel** rendelkeznek.

A SZÓFAJOK ÉS A TOLDALÉKOK ■ Az egy szófajt alkotó szavak hasonlóképpen viselkednek abból a szempontból is, hogy **milyen toldalékokkal láthatjuk el őket**. Az *éles* és a *sárga* szavakhoz egyaránt kapcsolhatjuk például a *-ság/-ség* képzőt, a *-bb* fokjelet, a *-n/-an/-en* határozóragot, nem kaphatnak viszont *-ás/-és*, *-va/-ve* képzőket, és nem tehetjük őket felszólító módba vagy múlt időbe sem.

Olyan szófajok is vannak, amelyek tagjai többnyire egyáltalán **nem ragozhatók**. Ilyen például az imént említett *a* névelő és a *hogy* kötőszó is.

A SZÓFAJOK ÉS MONDATBELI SZEREPÜK ■ Az egy szófajhoz tartozó szavak a mondatokban is hasonlóképpen „viselkednek”: hasonlóképpen kapcsolódnak más szófajok tagjaihoz. A szavak, szófajok mondatbeli viselkedéséről jövőre fogsz majd tanulni részletesebben.

SOROLJUNK SZÓFAJOKBA! ■ Már iskolába lépéskor hibátlanul teljesítettél szófajokba sorolás terén: sohasem tettél volna *-ság/-ség* főnévképzőt egy igekötőre (*megség* 😊) vagy egy névutóra (*alattság* 😊), és eszedbe nem jutott volna *-é* birtokjelet tenni egy igére (*aláaknézé* 😊). Most sem lesz nagyon nehéz dolgod, hiszen segítségedre lesz anyanyelvi tudásod. A szófajokat mindig a megismert **három szempont – jelentés, toldalékolhatóság, mondatbeli viselkedés** – szempontjából fogjuk jellemezni, és

felismerésükben is ezeket a szempontokat kell majd figyelembe vened. Tapasztalni fogod azonban, hogy ezek közül a jelentés a legkevésbé jól használható szempont. A *kaparászás*, *kaparászik*, *kaparászni*, *kaparászó* szavak egyaránt felidéznék egy cselekvést, pedig csak egy ige van köztük. A toldalékok viszont sokat segítenek: az *-ás/-és* képző főneveken, a *-ni* és az *o-ó/-ő* igeveken található. És ha kipróbálsz, melyiket teheted múlt időbe, rögtön kiderül, melyik az ige...

Gondolatgyűjtő

A szavakat jelentésük, toldalékolhatóságuk és mondatbeli viselkedésük alapján szófajokba sorolhatjuk. Jelentés szempontjából vannak:

- a) önálló, tartalmas jelentéssel bíró szófajok, azaz alapszófajok: főnév, melléknév, számnév, határozószó, névmás, ige, igenév.
- b) viszonyjelentéssel rendelkező szófajok:
 - viszonyszók: névelő, névutó, igekötő és a segédige, kötőszó, módosítószó;
 - mondatzók.

FELADATOK

1. a) Alakítsatok 5 csoportot! Válogassátok szét az alábbi szavakat a korábban megtanult szófaji csoportok szerint (főnév, melléknév, számnév, névmás, ige)! Írjátok fel a táblára! Sorsolással döntsétek el, hogy melyik szófaj melyik csoporté lesz. Ezután minden csoport gyűjtsön még 5-5 szót a saját szófajához! Közös ellenőrizzétek a munkátokat!
- b) Minden csoporttag foglaljon mondatba 1-1 szót a saját szófajából!

róka

vidám

harmad

több

ötszáz

biciklizik

barátság

volt

sárga

ők

fáj

tizedik

milyen

szívárvány

Jegyezd meg!

Gyűjtsetek össze apró tárgyakat (kb. 10-15-félét) és tegyétek egy asztalra! Fél percen át memorizáljátok a tárgyakat, majd a játékevezető letakarja egy kendővel. Ezután mindenki írja le annyi tárgynak a nevét, ahányra emlékszik! Aki a legtöbbet írja le, az a győztes.

A játék nehezíthető: a) szóban pontos leírást kell adni legalább három tárgyról; b) meg kell nevezni az azonos színű vagy formájú tárgyakat; c) több tárgyat kell ugyanannyi idő alatt megjegyezni; d) kevesebb idő alatt lehet megfigyelni; e) egy tárgyat elvesz a játékevezető, azt kell kitalálni, hogy melyik az.

JÁTEKOS ANYANYELVÜNK

13. A főnevek

Gondolatébresztő

Mi volt az első szó, amit kisgyerekkorotokban kimondtatok? (Írjatok fel néhányat a táblára!)
Figyeljétek meg, miben hasonlítanak egymásra ezek a szavak!

MIT TANULTÁL MÁR A FŐNÉVRŐL? ■ Elevenítsd fel, amit alsó tagozatban a főnevekről tanultál!

Tudod, hogy a főnév **élőlényeket** (pl. *turista, kutya*), **élettelen dolgokat** (pl. *eső, település*) **tárgyakat** (pl. *mobiltelefon, jégkrém*) **elvont fogalmakat** (pl. *egészség, világbajnokság*) megnevező szófaj. A magyar nyelv szavainak körülbelül a fele főnév. Kérdései: *Ki?*, *Mi?*, *Ki? + toldalék*, *Mi? + toldalék*.

Azt is tanultad már, hogy a főneveknek két nagy csoportja van. Az egyik a **köz-név**, azaz több hasonló dolog **közös** elnevezésére szolgáló szavak, pl. *gyerek, virág, könyv, igazság*. A főnevek másik nagy csoportja a saját megkülönböztető név, azaz a **tulajdonnév**, pl. *József Attila, Magyarország*. A tulajdonnevekről a következő leckékben fogsz részletesebben tanulni.

A KÖZNÉV ■ Jelentésük alapján négy csoportra bonthatjuk őket:

- **egyedi név**: hasonló egyedek együttes elnevezése, pl. *macska, hóvirág*;
- **gyűjtőnév**: több egyedből álló csoport közös elnevezése, pl. *osztály, gyümölcs*;
- **anyagnév**: egy-egy tárgy anyagára utaló elnevezés, pl. *ezüst, liszt*;
- **elvont fogalom**: a csak gondolatban meglévő, elméleti fogalmak neve, pl. *kedvesség, szerelem*.

A FŐNÉV TOLDALÉKAI ■ Ahhoz, hogy a szavakat szófaji csoportokba tudjuk sorolni, nagyon fontos, hogy a jelentésen túl megvizsgáljuk a hozzájuk kapcsolható leggyakoribb toldalékokat. A főnevek esetében ezek a következők:

– A mennyiségre utaló **többes szám jele**, a **-k**, mely a mássalhangzóra végződő főnevekhez járulva előhangzót kap, pl. *fagyi-k, vonal-(a)k, macsek-(o)k, kenyér-(e)k, tök-(ö)k*. Az **egyes számban** álló főnév végén **-Ø** toldalék van, pl. *fagyi, macsek*.

– A **tárgy -t** ragját a főnevek után röviden írjuk és ejtjük, ez előtt is állhat előhangzó, pl. *Pali-t, szőfaj-t, kanal-(a)t, kapr-(o)t, szék-(e)t, füst-(ö)t*.

– A főnevekhez többféle, **birtoklásra utaló toldalék** is kapcsolódhat:

a) A **birtokoson** az **-é birtokjel** (pl. *Marcsi-é, lajhár-é*), valamint a **birtokos jelző ragja**, azaz a **-nak/-nek** (pl. *anyu-nak a ridikülje, Peti-nek a laptopja*) jelenhet meg.

b) Bonyolultabbak a **birtokszón** (amit birtoklunk) megjelenő toldalékok: a **birtokos személyjelek** és a több birtokra utaló **birtoktöbbségitő jelek**.

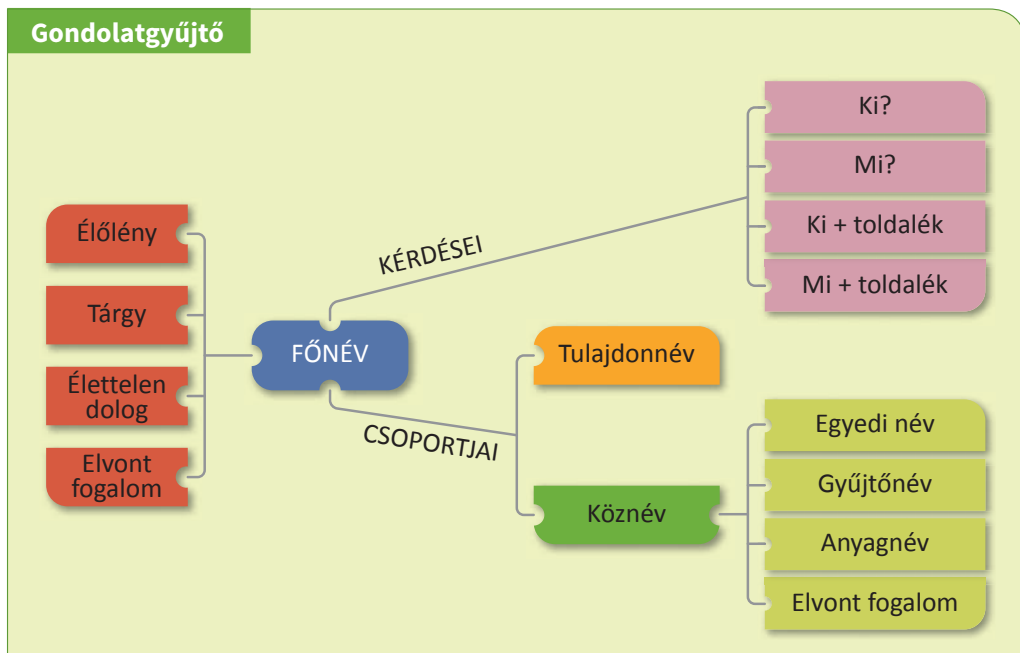
Néhány példa:

Birtokos személyjelek egy birtok esetén		Birtoktöbbséítő jelek és birtokos személyjelek több birtok esetén	
Pl. hajó- <i>m</i> , kesztyű- <i>d</i> , ház- <i>a</i>	kez- <i>ünk</i> , pad- <i>otok</i> , vödr- <i>ük</i>	Pl. hajó- <i>i-m</i> , kesztyű- <i>i-d</i> , ház- <i>ai-Ø</i>	kez- <i>ei-nk</i> , pad- <i>jai-tok</i> , vödr- <i>ei-k</i>

– A főnévhez kapcsolódó **határozóragok** igen sokfélék lehetnek. Néhányuk: *-ban/-ben*, *-ba/-be*, *-ból/-ből*, *-n/-on/-en/-ön*, *-ról/-ről*, *-ra/-re*, *-nál/-nél*, *-tól/-től*, *-hoz/-hez/höz*, *-ig*, *-nak/-nek*, *-ként*, *-vá/-vé*, *-val/-vel*, *-ért*, *-nként/-anként/-onként/-enként/-önként*, *-stul/-stül*, *-kor*, *-nta/-nte/-anta/-ente*. Pl. *ablak-ban*, *Anná-nál*, *ház-ig*, *kutyává*, *tanár-ként*, *idő-nként*, *takaró-stul*, *tel-ente*.

A FŐNÉV CSALÁDJA ■ A főnév az alapszófajokhoz tartozik. Vannak olyan tulajdon-ságai, amelyek miatt elkülönül az alapszófajokon belül, mert hasonlóságot mutat a melléknévvel, a számnévvel és a névmással. A főnevet, melléknévet, számnévet és a névmást közös néven **névszóknak** nevezzük.

A FŐNEVEK HELYESÍRÁSA ■ A közneveket mondaton belül mindig kis kezdőbe-tűvel írjuk. A tulajdonneveket viszont mondaton belül is nagy kezdőbetűvel írjuk. A toldalékkal ellátott és a képzett főnevek helyesírásánál figyelembe kell venni a he-lyesírási alapelveket. A különleges írásmódú és idegen eredetű tulajdonnevek helyes-írásával a következő leckékben foglalkozunk részletesebben.

FELADATOK

1. Gyűjts 3-3 példát a következő főnévi kategóriákra a füzetedbe!

– élőlények – élettelen dolgok
– tárgyak – elvont fogalmak

Ellenőrizték a padtársaddal egymás megoldásait, és ha szükséges, javítsátok a példákat! Használjátok vitás esetben az *Értelmező kéziszótárt*, amely megadja a szó szófaját is!

2. Melyik csoport tagja? Párosítsd az egyedi neveket a gyűjtőnevekkel a füzetedbe! Lehet, hogy egy csoportba több egyedi név is tartozik.

ibolya	ribizli	bútor	hangya	csorda
	méh	farkas	fa	elefánt
ágy		körte	nyáj	virág
szék	gyümölcs	növény	kutya	tehén
boly	juh	falka	raj	

3. Kapcsolj olyan toldalékot az *autó* szóhoz, hogy a toldalékos alak helyet jelöljön! Ha már nem jut eszedbe több, nézd meg, hogy a felsorolt határozóragok között találsz-e megfelelőket!

4. Házi feladat – Írj rövid történetet úgy, hogy minél több főnév szerepeljen benne! Ezek közül az egyik legyen a történeted címe!

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Hármas szójáték

A kezdő játékos megnevez három, azonos kezdőbetűvel kezdődő tárgyat. A következő játékos feladata, hogy olyan mondatot alkosson, amelyben ez a három szó megtalálható, majd ő adja meg az újabb szavakat.

A játék másik változatában tetszőleges kezdőbetűkkel három „össze nem illő” tárgyat kell megnevezni.

A harmadik változatban azonos kezdőbetűvel kezdődő tárgy, fogalom és személy nevét kell megadni, és ezekkel mondatot alkotni.

14. A tulajdonnevek csoportjai

Gondolatébresztő

Emlékezz vissza! Első osztályban, amikor még nem tanultad a nagybetűket, hogyan kellett jelölni a tulajdonnevek kezdőbetűit?

A TULAJDONNÉV FOGALMA ÉS FAJTÁI ■ A tulajdonnév valakinek, valaminek a saját, megkülönböztető neve. Tulajdonnév például városunk, iskolánk neve vagy épp a saját nevünk. Jelentés alapján az alábbi csoportjai vannak:

személynév, pl. *Tamás (bácsi), Wesselényi Miklós, Gabika*;

földrajzi név, pl. *Magyarország, Dunántúli-középhegység, Atlanti-óceán*;

állatnév, pl. *Buksi, Villám, Vuk*;

tárgynév, pl. *Titanic, Szent Korona, Stradivari hegedű*;

csillagászati név, pl. *Nap, Föld, Nagy Göncöl*;

intézménynév, pl. *Petőfi Sándor Általános Iskola, Planetárium, Várkert Bazár*;

cím, pl. *Egri csillagok, Nők Lapja, Tappancs*;

kitüntetés, díj neve, pl. *Nobel-díj, Oscar-díj, Magyar Érdemrend Nagykereszt*;

márkanév, pl. *Ikarus, Tisza (cipő), Sió*.

A különböző típusú tulajdonnevek közül talán a személy- és a földrajzi neveket használjuk a leggyakrabban, és ezek helyesírása a legnehezebb, ezért ezekről a következő leckékben külön fogunk szólni. Helyesírásukról előljáróban azt érdemes tudni, hogy a tulajdonneveket alapvetően mindig **nagy kezdőbetűvel** írjuk, ezzel meg is különböztetjük őket a köznevektől.

Az egy szóból álló tulajdonneveket nagy kezdőbetűvel írjuk pl. *Nike, Mecsek, Volán, Magyarország*. **A több elemből állók** írása azonban nehézséget okozhat. Ezekre az egyes csoportoknál találsz majd példákat.

ÁLLATNÉV ■ A házi kedvenceinket általában családtagnak tekintjük, és saját nevet is kapnak. Így az **állatnevek** a tulajdonnevek közé tartoznak, és mivel egyedi nevek, nagy kezdőbetűvel írjuk őket, pl. *Cirmos, Bogács, Kincsem*. Ugyanígy a kitalált, irodalmi művekben, filmekben szereplő állatok neveit is nagy kezdőbetűvel írjuk, pl. *Karak, Lassie*.

TÁRGYNÉV ■ Egyedi elnevezéseket kaphatnak az emberek számára valamilyen ok-

Nézz utána, ki volt *Kincsem*!
Ismersz még más híres versenylóneveket is?

ból különlegesen **fontos tárgyak**. Ezek leggyakrabban: járművek (hajók, űrhajók és -szondák, repülőgéptípusok), fegyverek, nemzeti jelképek, vallási ereklyék, egyedi hangszerek és drágakövek. Pl. *Szent Jobb, Titanic, Apollo-11, Koh-i-Noor (gyémánt)*.

CSILLAGÁSZATI NÉV ■ Az égitestek nevei, vagy másképpen a **csillagászati nevek**, azaz a bolygók, csillagképek, állatövi jegyek, galaxisok nevei ugyancsak tulajdonnevek, pl. *Föld, Jupiter, Vízöntő, Kos, Esthajnalcsillag, Naprendszer*. A két szóból álló égitestek nevének mindegyik elemét nagybetűvel kezdjük éppúgy, mint a személyneveket, pl. *Kis Medve, Bereniké Haja, Dél Keresztje*. A *galaxis*, *köd* utótagokat általában viszont kisbetűvel írjuk, és kötőjellel kapcsoljuk az előtaghoz, pl. *Orsó-galaxis, Örvény-köd*.

INTÉZMÉNYNÉV ■ Az országok, iskolák, vállalatok, kulturális, egészségügyi, gazdasági, politikai intézmények, együttesek stb. neveit **intézményneveknek** nevezzük, pl. *Nemzeti Színház, Petőfi Sándor Általános Iskola, Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, Kalácsa együttes*. A több szóból álló államnevek, intézménynevek esetében minden elemet nagybetűvel írunk, ám az egyes tagokat összekapcsoló és kötőszót és az *a*, *az* névelőt kicsivel, pl. *Szlovák Köztársaság, de Kossuth Lajos Általános Iskola és Gimnázium*.

Cím ■ Melyik a kedvenc könyved, filmed? Mindkettő neve tulajdonnév, mégpedig cím. Idetartoznak a versek, a könyvek, a színdarabok, a filmek, az **újságok** stb. nevei, pl. *Harry Potter, Tüskevár, Rómeó és Júlia, Csodaceruza*. Ugyanúgy, ahogy a televíziós és a rádiós műsorok címei is, pl. *Híradó, Slágermúzeum*. A több tagból álló címekben minden tagot nagy kezdőbetűvel írunk, az ezekben szereplő *a*, *az* és *és* kötőszavakat viszont itt is kicsivel. Pl. *Nemzeti Sport, Élet és Irodalom, Édes Anyanyelvünk*.

Ha azonban **egyedi, egyszeri címről** van szó, úgymint irodalmi művek, műsorok, sorozatcímek, festmények, zeneművek, szobrok, akkor csak a cím kezdőbetűje nagybetűs, minden más elem kisbetűvel írandó és nincs utánuk pont. Pl. *János vitéz, Magányos cédrus, Magyar helyesírási szótár, Esti mese, A csodálatos kutyadoki*. Természetesen, ha a címben egy másik tulajdonnév is szerepel, azt is nagybetűvel kell írni, pl. *Berzsián és Dideki*.

Ha egy **cím végén rag vagy írásjel** áll, **kötőjellel** kapcsoljuk hozzá a toldalékot. Pl. *A merengőhöz-t, Levegőt!-ben*.

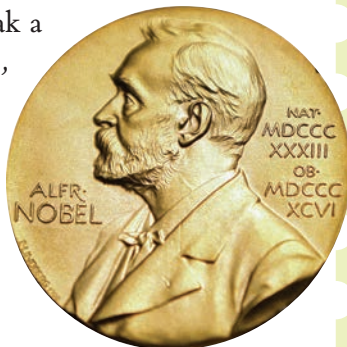

Szent László hermája

A Nemzeti Színház épülete Budapesten.
Nézz utána, hogy mikor épült!

KITÜNTETÉSEK, DÍJAK ■ A tulajdonnevek közé tartoznak a **kitüntetések, díjak** nevei, pl. *Oscar-díj, Mosolyrend Lovagja, Magyarország Kiváló Művésze, Magyar Örökség-díj*. A díjak, kitüntetések neveiben sokszor egy-egy híres ember neve áll, ilyenkor a személynevet természetesen nagy kezdőbetűvel írjuk. Ehhez a *díj* elnevezést kötőjellel és kisbetűvel kapcsoljuk, pl. *Jászai Mari-díj, Nobel-díj*. Ha nincs benne személynév, akkor minden elemét nagybetűvel kezdjük, pl. *Népművészet Ifjú Mestere, a Nemzet Színésze*.

MÁRKANÉV ■ Nézz körül a ruházaton, a büfében, a boltokban! Rengeteg **márkanévet** látsz majd mindenütt. Az autómárkák, ruhamárkák, a különféle termékek egyedi nevei is mind tulajdonnevek, pl. *Adidas, GAP, Milka, Porsche, Zsolnay, Bérés Csepp*. A márkanevek helyesírásakor az alapvető elvek érvényesülnek, viszont sok cég a különleges írásmóddal is meg szeretné különböztetni termékét, ezért teljesen egyedi formák is felbukkanhatnak (pl. csupa nagybetű, csupa kisbetű, fordított betűk stb.).

A TULAJDONNÉV ÉS A FŐNÉV ■ Alsó tagozatban azt tanultad, hogy a tulajdonnevek főnevek. Most már tudsz annyit, hogy megértsd: a tulajdonnév és a főnév kapcsolata ennél valamivel bonyolultabb. A tulajdonnév különleges része a nyelvnek, valójában **nem főnév, csak főnévként viselkedik**. Mit jelent ez? Ha megnézed a tulajdonneveket, találsz köztük több szóból állókat, pl. *Magyar Nemzeti Bank, Széchenyi István Általános Iskola*, sőt mondat szerűeket is, pl. *A Birodalom visszavág*. Furcsa lenne azt állítani, hogy a *Nemzeti* vagy a *visszavág* valójában főnevek. Amikor azonban ezek a szerkezetek mondatba kerülnek, **egy szóként viselkednek**, hiszen toldalékokat mindig csak az utolsó részükre tehetsz. Pl. *Bemegyek a Magyar Nemzeti Bankba*. – *Láttad „A Birodalom visszavág”-ot?* – *A Széchenyi István Általános Iskolát felújítják*. Azt is megfigyelhetjük, hogy a nevek **főnévként viselkednek**, hiszen **főnévi toldalékok** kapcsolódnak hozzájuk akkor is, ha utolsó tagjuk (elvileg) nem főnév.

Gondolatgyűjtő

FELADATOK

1. a) Gyűjts össze minél több, olvasmányaidban vagy filmekben szereplő állatnevet! Ha van kedved, készíts róluk képes ismertetőt, és mutasd be azt az osztálynak.
b) Találj ki saját fantáziaállatot minél érdekesebb névvel! Össze lehet gyúrni többféle állatból is, ezt a neve is sugallja!
2. Van-e olyan tárgy, aminek te vagy a családod nevet adtatok? Mi a közös ezekben a tárgyokban? Furcsának, viccesnek vagy jogosnak találod-e a tárgyaknak történő névadást?
3. Gyűjts több szóból álló, igét is tartalmazó címeket a füzetedbe!
4. a) Tudsz példát mondani arra, amikor egy cég vagy márka nevét nem nagybetűvel kezdik? Szerinted mi lehet az oka? Mi a véleményed erről?
b) Gyűjts össze öt kedvenc márkádat (mindegy, hogy milyen típusú termékről van szó)! Összesítsétek válaszaitokat, és állapítsátok meg, mely márkák a legnépszerűbbek az osztályban!
5. Az utcán járva rengeteg tulajdonnévvel találkozol. Gyűjts legalább három tulajdonnevet, melyekkel az iskolába jövet találkozhatasz!

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Ki vagyok én?

A játékvezető minden játékos hátára egy cédulát ragaszt, amelyen egy szó áll (például: híres emberek neve, földrajzi helyek neve, intézménynevek, égitestek nevei, regényhősök nevei, filmszereplők neve). Ezután a játékosok egyszerre elindulnak, és kérdéseket tesznek föl egymásnak (személyenként egyet), s a válaszokat meghallgatva ki kell találniuk, hogy melyik csoportba tartozó szó van a hátukra ragasztva.

15. A személynevek és helyesírásuk

Gondolatébresztő

Egy vagy két keresztnévűből van-e több az osztályban? Beszéljétek meg: akinek két keresztnév van, hogy viszonyul a két névhez?

A SZEMÉLYNEVEK ■ Írd le a saját neveidet, mindegyiket, amivel meg szoktak szólítani az iskolában, otthon, a barátaid között! Bizonyára ezek közül több is szerepel majd a papírodon:

– A **családnev** vagy vezetéknév, amit a szüleidtől örököltél, pl. *Nagy, Budai, Petőfi*. A hivatalos iratokban, az osztálynaplóban is ez a név szerepel első névként. Mostanában sokaknak van kettős családnevük, ami az apai és anyai vezetéknév kötőjeles alakját jelenti, pl. *Nagy-Komáromi*. Igen sok régies írásmódú családnev is létezik, ezek helyesírására különösen ügyelni kell, pl. *Eötvös, Balogh*.

– A **keresztnév** a neved második eleme, ezért úgy is nevezik, hogy utónév, pl. *Zsigmond, Orsolya*. Sokaknak van két utónévük, sőt a királyi, nemesi családokban akár 5–8 is előfordulhat, amelyeket a felmenőktől örökölnek. Érdekesség, hogy a legtöbb országban általában éppen fordított a sorrend, náluk második helyen szerepel a családnev és az utónévvel kezdik a bemutatkozást, pl. *Leonardo di Caprio*.

– A papírodon szerepelhet **becenév** is; ez az a névváltozat, ahogyan a családod, az ismerőseid szólítanak téged. Általában az utónévből vagy a vezetéknévből képezik kicsinyítő képzőkkel, pl. *Zsuzsi, Gabesz, Teca, Gyöngyike, Ferkó, Jucus, Margó, Viti (Vitéz)*.

– Ha van olyan neved, amelyet az egyik tulajdonságod, jellegzetes vonásod miatt kaptál, akkor az a **ragadványnév**, pl. *Picur, Nyurga, Öcsi*. Hajdanán, amikor sok azonos nevű ember élt egy-egy kis településen, ragadványneveket adtak az embereknek. Így különböztették meg őket egy-egy tulajdonságuk, szokásuk vagy épp a foglalkozásuk alapján, pl. *Fazekas Tóth Béla, Süket Tóth Béla*. Sok ragadványnév az idők folyamán aztán személynévvé vált, pl. *Vak Bottyán, Kövér Géza*.

HELYESÍRÁSUK ■ A személynevekkel kapcsolatos helyesírási nehézség elsősorban az idegen eredetű, a régies írásmódú, az *-i*, *-s* képzőkkel ellátott és a ragozott alakok esetében szokott felmerülni.

– A **régies írásmódú** személynevek esetében a hagyomány elve szerinti helyesírási elvet kell alkalmazni. Pl. *Széchenyi, Eötvös, Batthyány*. Az idegen eredetű tulajdonneveknél ugyancsak meg kell tartani az eredeti írásmódot. Pl. *Shakespeare* [sekszpír].

– Ha a régies betűre vagy *x*-re végződő személynevekhez **-val/-vel, -vá/-vé** ragok kapcsolódnak, a régies betűt és az *x*-et változatlanul hagyjuk, a ragok *v*-je helyett a név végén **ejtett** hanghoz idomult mai formát írjuk, pl. *Kossuthal, Véghgel, Móriczcal, Madáchcsá; Alexszel, Félixszel*. Ezekben az esetekben a **kiejtés elvét** alkalmazzuk.

– Ha egy szó (akár köznév, akár tulajdonnév) végén *a* vagy *e* áll, a legtöbb toldalékolt alakban *á*-t, illetve *é*-t ejtünk helyettük. Ezt a nyúlást az írás is jelöli: *Varga Béla* – *Varga Bélát*, *Vargával*, *Bélának*; *Buda Emese* – *Buda Emeséről*, *Budát*, *Emeséhez*; *Jules Verne* – *Jules Vernét* stb.

– Az *o*-ra vagy *ö*-re végződő idegen nevekben mindig hosszú *ó*-t és *ő*-t ejtünk, viszont **a toldalékok előtt hosszú *ó*-t és *ő*-t is írunk**, pl. *Oslo* (ejtsd: *Oszló*), *Malmö* (ejtsd: *Malmő*), de *Osloban*, *oslói*, *Malmöben*, *malmői*.

TOLDALÉKOK – KÖTŐJELLEL ■ A nevekhez bizonyos esetekben kötőjellel kell kapcsolnunk a toldalékokat.

– Ha a személynév **kettőzött** mássalhangzóra végződik, az ugyanolyan mássalhangzóval kezdődő toldalékokat **kötőjellel** kapcsoljuk hozzá, hogy az alapforma világosan kitűnjön, pl. *Kiss-sel*, *Makk-kal*, *Ivett-től*, *Mariann-nál*. Ezekben az esetekben a **szóelemzés elvét** alkalmazzuk.

– Kötőjellel kapcsoljuk az idegen személynevekhez a toldalékot akkor is, ha írásban **a *tő* olyan betűre végződik, amelyet a magyarban nem ejtünk**, pl. *Colbert-nek* [*Kolber*], *Molière-rel* [*Molier*], vagy ha **az utolsó kiejtett hangot** a magyar írásrendszerben elő nem forduló, bonyolult betűkapcsolat jelzi, pl. *Rousseau-nak* [*Russzó*], *La Fontaine-nel* [*La Fonten*]. Kivétel: *Anjouk* [*Anzsuk*].

– Ha a **két vagy több elemből** álló személynevekhez **-i és -s képzőt** kapcsolunk, akkor azt is **kötőjellel** illesztjük hozzá, pl. *Csokonai Vitéz Mihály-os*, *Varró Dani-s*, *Harry Potter-es*. Ha azonban ezekhez más toldalékot teszünk, akkor egybeírjuk a szó-tóval, pl. *Csokonai Vitéz Mihállyal*, *Varró Daniék*, *Harry Potterrel*. Ebben az esetben a kötőjel azt érzékelteti, hogy a toldalék nemcsak az előtte álló szóhoz, hanem a több szóból álló egészhez tartozik.

Eötvös József (Barabás Miklós festménye)
Gyűjts a füzetedbe olyan írókat, költőket, akiknek régies írásmódú nevük van!

Gondolatgyűjtő

A tulajdonnevek egyik csoportja az emberek megkülönböztetésére szolgáló személynevek. Fajtái:

- családnév,
- keresztnév,
- becenév,
- ragadványnév, gúnynév.

Helyesírásukra különösen ügyelni kell, főleg a régies írásmódú, az idegen eredetű, és a toldalékolt alakok esetében.

FELADATOK

1. Idézd fel az előző tanévi ismereteidet a betűrendbe állítás szabályairól! Állítsd betűrendbe az alábbi családneveket!

Péterffi

Péter

Péterfi

Pap

Papp

Pék

Pérel

Péntek

2. Elevenítsd fel, hogy mit tanultál az 5. osztályban a régies helyesírású családnevekről! Nézz utána, melyik budapesti tér látható ezen a képen! Kiknek a szobra található itt? Írd le helyesen a neveket a füzetedbe!

3. Ismertek-e olyan embereket, akik humoros hatású nevet viselnek (pl. *Erdei Eperke*, *Forró Virág*, *Bence Bence* stb.)? És olyanokat, akik híres ember nevét viselik (pl. *Arany János*, *Tóth Árpád*)? Mit gondoltok, miért adtak nekik szüleik ilyen nevet, és ők hogyan viszonyulnak a nevükhöz?

4. Írd le a füzetedbe az elemek összeragasztása után keletkezett ragozott neveket!

Széll+vel

Balogh+val

Max+vá

Ott+tól

Lassie+vel

Takáts+val

KITEKINTŐ

Több olyan családnév van, amely eredetileg viselője származására utalt. Ilyen például az *Oláh*, *Polyák*, *Rácz*, *Szász*, *Tóth* név. Nézz utána, melyik utal lengyel, német, román, szerb, szlovák származásra!

Bizonyára ismersz *Varga*, *Kádár*, *Molnár*, *Kolompár* nevű embereket. Kutass utána, hogy milyen régi foglalkozást takarnak ezek a nevek! Tudod-e, milyen tulajdonságra utal a gyakori *Balog*, *Balogh* vezetéknév?

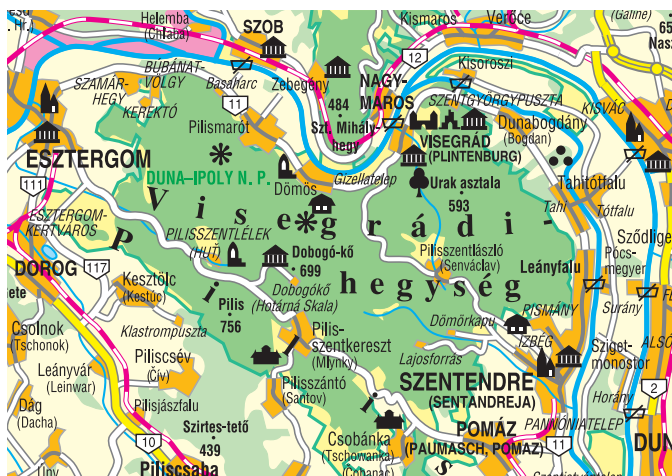
16. A földrajzi nevek és helyesírásuk

Gondolatébresztő

Írj a füzetedbe öt földrajzi nevet lakókörnyezetedből! Mi lehet a segítségedre, ha bizonytalan vagy a helyesírásukban?

A FÖLDRAJZI NEVEK ■

Biztosan szoktál térképet, földgömböt nézegetni. Az ezeken található földrészek, folyók, tavak, óceánok, hegyek, városok, falvak, utcák, hidak stb. nevei a **földrajzi nevek**, pl. *Európa, Budapest, Duna, Kékes, Északi-középhegység, Erzsébet híd, Győr-Moson-Sopron megye, Elefántcsontpart, Kalahári-sivatag.*

A földrajzi nevek helyesírása nem egyszerű feladat. Ha kétség merül fel benned, mindenképpen nézz utána a *Magyar helyesírás szabályai* kiadványban. Itt csak a legfontosabb eseteket említjük meg néhány példával.

1. A több különálló elemből összerakott földrajzi nevek esetében, mint például a **megyék** és a **közterületek** (utcák, terek, hidak stb.) nevében az első tagot nagybetűvel, a közterület fajtáját pedig kisbetűvel írjuk, pl. *Veszprém megye, Hold utca, Szent István körút, Erzsébet híd.*

2. A mai és a történelmi **államnevekben** minden tagot **külön** szóba írunk, valamint az és kötőszó kivételével nagybetűvel kezdünk. Pl. *Amerikai Egyesült Államok, Costa Rica, Trinidad és Tobago Köztársaság.*

3. A **több szóból álló**, valamelyik tag határán **kötőjellel** kapcsolódó földrajzi nevek esetén az alábbiakra kell ügyelni. Az előtagot nagy kezdőbetűvel, a kötőjellel kapcsolódó földrajzi utótagot pedig kisbetűvel írjuk.

a) A *folyó, hegy, hegység, sziget, tó, tenger, óceán* elnevezéseket (és még sok más hasonló szót) többnyire kötőjellel kapcsoljuk az előttük álló taghoz, pl. *Csendes-óceán, Margit-sziget, Budai-hegység.* Egy-egy folyót vagy hegységet gyakran mindössze egyetlen tulajdonnévvel nevezünk meg, pl. *Mátra, Duna, Pilis, Kaukázus.* Előfordulhat, hogy a pontosabb megértés végett, magyarázólag hozzá kell illesztenünk a megfelelő földrajzi elnevezést, pl. *Tisza folyó, Bakony hegység.* Ilyenkor, mivel az utótag nem a név szerves része, nem kell kötőjelet írni a tagok közé.

Az is előfordulhat, hogy egy nevet többféleképpen írnak. Példa erre a *Margit-sziget*: ha az előző alakban (kötőjellel) írjuk, akkor a sziget nevét jelöli. De ha a *Margitsziget* nevet látjuk, akkor már Budapest egyik városrészéről van szó, amit egybe írunk. Más esetekben is ugyanez történik pl. *Sáros-patak* – *Sárospatak*, *Nagy-erdő* – *Nagyerdő*.

b) Biztosan találkoztál már olyan földrajzi elnevezésekkel, amelyekben az előtag az egyik **égtáj** neve. Az égtájat ilyenkor nagy kezdőbetűvel írjuk, és kötőjellel kapcsoljuk hozzá az utótagot pl. *Nyugat-Magyarország*, *Északkelet-Európa*.

c) Ha több egykori megyéből alakult egy megye (pl. *Borsod-Abaúj-Zemplén*), akkor az egykori megye neveket **kötőjellel** kapcsoljuk egymáshoz. Ezek a **többelemlű megye**nevek. A *megye* szót, mivel az nem a név része, itt is külön és kis betűvel kell írni, pl. *Jász-Nagykun-Szolnok megye*.

Gondolatgyűjtő

A tulajdonnevek egyik csoportja a földrajzi helyek – pl. földrészek, országok, folyók, hegyek, városok, utcák, hidak stb. – megkülönböztetésére szolgáló földrajzi nevek. Helyesírásukra különösen ügyelni kell, főleg a több szóból álló és a kötőjellel írandó alakok esetében.

FELADATOK

1. Lapozgasd a földrajzi atlaszodat! Gyűjts ki belőle a füzetedbe 3-3 példát az alábbi csoportokhoz: ország, város, óceán, folyó, hegy, megye, tájegység, tér, utca! Írd le a füzetedbe!

2. Készítsétek el egy nagy csomagolópapírra Kölyökország térképét! Legyenek benne hegyek, folyók, alföldek, városok, falvak stb.! Nevezzétek is meg a földrajzi helyeket!

3. a) Gyűjts különböző térképekről olyan földrajzi neveket, amelyeket utolsó tagját kisbetűvel írjuk, és kötőjellel kapcsoljuk az előtaghoz (pl. *Sziklás-hegység*)!
b) Gyűjtsd össze az összes olyan utótagot, ami előfordult ezekben a nevekben! Rendezd őket ábécésorrendbe!

A nevek eredete

Találj ki a következő földrajzi helyek valamelyikéhez „eredetmondát”, vagy kutass utána, honnan eredhet a neve! Tarts belőle az osztálynak kiselőadást úgy, hogy nem mondd meg, hogy valós vagy kitalált a történeted. Az ő dolguk megtippelni.

Keress még hasonlóan beszédes vagy vicces földrajzi neveket!

Bodrogköz, Békás-szoros, Zengő, Sárvár, Kékes, Sebes-Körös, Jászárokszállás, Békásmegyer

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

17. A melléknévvé váló tulajdonnevek helyesírása

Gondolatébresztő

Szoktál-e tulajdonnevet kisbetűvel kezdeni? Ha igen, milyen helyzetben? Ha nem, miért nem?

TULAJDONNEVEK KISBETŰVEL? ■ Már tudod, hogy a tulajdonnevek helyesírásakor nagyon sok mindenre kell figyelni. Most nézzük azokat a szabályokat, amelyek a tulajdonnevek *-i*, *-beli* és *-s* képzős alakjainak helyesírására vonatkoznak. Ezek kiindulópontja, hogy ha egy tulajdonnévhez *-i*, *-beli* vagy *-s* képzőt illesztünk, elveszíti tulajdonnévi jellegét, és **melléknévvé válik**. A helyesírás ezt általában **kisbetűs kezdéssel** jelöli pl. *pilisi*, *alpokbeli*, *petőfis*. Sajnos azonban vannak olyan tulajdonnévtípusok, amelyek írására külön szabályok is vonatkoznak.

1. Az **egyelemű, egybeírt** tulajdonnevek esetében viszonylag könnyű a dolgunk. A nagy kezdőbetű **mindig** kis kezdőbetűre változik, ha melléknevet képzünk belőle pl. *Budapest*+*-i*: *budapesti*; *Jókai*+*-s*: *jókais* (stílus); *Alpok*+*-beli*: *alpokbeli*.

– Ha a földrajzi név ***i-re végződik***, és ebből *-i* képzős alakot képezünk, akkor a szó végén nem két, hanem csak egy *i*-t írunk, pl. *Lenti*+*-i* → *lenti*. Ha ugyanis a szót kis kezdőbetűvel írjuk, akkor tudjuk, hogy melléknévi minőségben szerepel. Pl. *Marcaliban lakik*, azaz *marcali lakos*.

– **Idegen** tulajdonneveknél arra is oda kell figyelned, hogy **ejtjük-e a név utolsó betűjét**. Ha nem ejtjük ki, akkor az *-i*, *-s*, *-beli* képzőt kötőjellel kapcsoljuk a tulajdonnévhez, de az első tagot kis kezdőbetűvel írjuk pl. *Shakespeare* [sékszépír] – *shakespeare-i*; *Bordeaux* [bordó] – *bordeaux-i*.

2. Kicsit jobban kell figyelni a **több különírt elemből álló** tulajdonnevekből képzett melléknevek helyesírására:

– A több tagból álló **földrajzi és személyneveknél** kötőjellel kapcsoljuk az *-i* és *-s* képzőket, és itt megtartjuk a **nagy kezdőbetűket** pl. *Lázár Ervin-es*, *József Attila-i*. Ugyanígy írjuk a hasonló formájú, **két nagybetűs szóból álló földrajzi neveket** is pl. *Los Angeles-i*, *Srí Lanka-i*.

– Ha viszont a földrajzi név **második tagja kisbetűs**, akkor kötőjel nélkül kapcsoljuk a képzőt, pl. *Baranya megyei*, *Hidas utcai*.

– Ha többtagú **intézmény- és államnevekből** melléknevet képezünk, csak a **tulajdonnévi tagok** elején marad a nagy kezdőbetű, a többi elem kis kezdőbetűs lesz, pl. *Magyar Tudományos Akadémia* – *magyar tudományos akadémiai*;

Egyesült Királyság

– *egyesült királysági*;

Erzsébet Szálloda

– *Erzsébet szállodai*;

József Attila Gimnázium

– *József Attila gimnáziumi*.

Ennél a típusnál a képző **kötőjel nélkül** kapcsolódik az utolsó taghoz.

– A **címek** esetében általában a **-beli** képzőt használjuk, és ezt **kötőjellel** illesztjük a változatlanul **nagy kezdőbetűs** címhez, pl. **János vitéz-beli**, **A walesi bárdok-beli**.

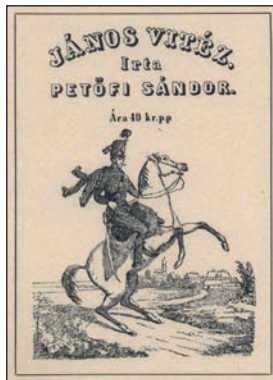
3. A **több szóból álló, kötőjeles földrajzi nevekből** képzett melléknéveknél háromféle eset lehetséges.

– Ha az **előtag és az utótag is tulajdonnév**, mindkét tagot **kis kezdőbetűvel** írjuk, pl. **győr-moson-soproni**; de vigyázz: **Győr-Moson-Sopron megyei**.

– Ha csak az **előtag tulajdonnév**, marad a **nagy kezdőbetű**, és a földrajzi név utótagjához illesztjük a képzőt, pl. **János-hegyi**, **Pireneusi-félszigeti**, **Duna-parti**.

– Ha az **előtag nem tulajdonnév**, **-i, -s** képzős alakjaiban az előtag is **kis kezdőbetűvel** írandó, pl. **Észak-Magyarország – észak-magyarországi**, **Sváb-hegy – sváb-hegyi**. Vigyázz! A tulajdonnévből képzett melléknéveket ezekben az alakokban is kisbetűvel kell írni, pl. **Velencei-tó – velencei-tavi**, **Földközi-tenger – földközi-tengeri**.

A melléknévekről szóló további ismereteidet tovább bővítjük a következő két lecke-ben.

Gondolatgyűjtő

Amikor a tulajdonnevekhez **-i, -beli** és **-s** melléknévképzőt illesztünk, a tulajdonnévi jellegűket elveszítve melléknévvé válnak. Általánosságban elmondható, hogy ennek következtében addigi nagy kezdőbetűjük kis kezdőbetűvé válik.

Külön figyelni kell azonban az idegen, a több elemből álló és a kötőjeles tulajdonnevek **-i, -beli** és **-s** képzős helyesírására.

FELADATOK

1. a) Foglald mondatba a következő **-i** képzős tulajdonneveket! Írd le a füzetedbe!

hévízi

Zala megyei

magyarországi

marcali

- b) A padtársaddal olvassátok fel egymásnak a megoldásaitokat! Beszéljétek meg a szavak helyesírását!

2. A következő tulajdonnevekből képezz *-i* képzős alakot! Dolgozz a füzetedben!

a) megyéd neve c) az iskolád neve
b) településed neve d) kedvenc íród/költőd neve

3. Projektfeladat – Alkossatok három csoportot! Készítsetek egy nagy plakátot, amelyen bemutatjátok, összefoglaljátok az *-i*, *-beli*, *-s* toldalékos alakok helyesírására vonatkozó szabályokat! Mindegyikhez írjatok 2-2 új, általatos keresett példát! Döntsétek el, melyik csoport melyik toldalékra vonatkozó szabályokat írja össze! Ha elkészültetek, minden csoport mutassa be alkotásait az osztályban! Törekedjete arra, hogy a plakátotok legyen színes, jól áttekinthető!

4. Hol volt, hol nem volt... Találj ki egy humoros mesekezdést, amely csupa tulajdonnévből képzett melléknévvel jellemzi a mese hőst vagy a mese helyszínét! Írd le a füzetedbe! Pl. *Volt egyszer egy Harry Potter korabeli, Kosuth-díjas, dél-magyarországi, Bács-Kiskun megyei, bajai, Lázár Ervin-es mesemondó.*

5. Olvasd el a szöveget! Írd ki a füzetedbe a földrajzi neveket, majd írd melléjük *-i* képzős alakjaikat!

A harmonikus Európa

Európa az egyik legzsúfoltabb kontinens, de lakói mindig is igyekeztek harmóniában élni környezetükkel. Házaik, falvaik, váraik és városaik építőanyagául a környéken előforduló hasznosítható anyagokat használták. Így terjedt el Németországban Nürnbergtől Heidelbergig a húsvörös színű homokkő, a Rajna völgyében a sötétszürke pala, az olasz „csizma” sarkán pedig az Alberobello házait fedő, jól hasadó szürke mészkő, de megemlíthetnénk a Balaton-felvidéken használt vörös homokkővet is.

Az erdőborította német hegyekben és Közép-Anglia városaiban téglából, ill. vályogból épült gerendavázas házak terjedtek el, a Német-Lengyel-síkságon pedig templomok és lovagvárak épültek a jégkori gleccserek által lerakott agyagból égetett vörös téglából.

(Lerner János: *Ezerszínű Európa* – részlet)

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Helyesírás-boogie

A játékvezető olvasson fel különféle tulajdonneveket! Várja meg, míg mindenki megtalálja a helyes mozgásformát.

Szabályok: Fogd meg az orrod, ha nagybetűvel kezdődik az *-i* képzős változat! Fogd meg a két füled, ha kisbetűvel kezdődik! Dobogj a lábadal, ha kötőjel szerepel benne! Guggolj le, ha egybe írnád!

18. A melléznevek

Gondolatébresztő

Gyűjtsetek össze öt jó és öt rossz tulajdonságot kifejező szót! Milyen toldalékokat tudtok kapcsolni ezekhez a szavakhoz?

MIT TANULTÁL MÁR A MELLÉKNÉVRŐL? ■ Idézd fel, mit tanultál alsó tagozatban a melléknévről!

Tudod, hogy a **melléznevek** élőlények és élettelen dolgok, jelenségek külső, belső **tulajdonságát, állapotát, származását** kifejező szavak. A főnévhez hasonlóan a melléknév is **alapszófaj**, és ugyanúgy a **névszók** csoportjába tartozik. Legjellemzőbb kérdései: *Milyen?*, *Melyik?*, *Mekkora?*, *Honnan való?*

Próbáld jellemezni magad! Milyen vagy? E feladat teljesítése közben bizonyára sok melléknévet használsz. Például *magas, szőke, kék szemű, kedves, okos, vidám* stb. Arra használod a mellézneveket, amire valók: **színessé, érzékletessé** teszed velük beszédet, és tudsz beszélni a tulajdonságokról. Kifejezheted továbbá a valamivel való ellátottságot, pl. *sós, bánatos*; valaminek a hiányát, pl. *sótlan, hibátlan*; valamilyen helyzetet, pl. *alsó, felső*; mértéket, pl. *nagydarab, középtermetű*. A mellézneveket **felépítésük** alapján többféle **csoportba** sorolhatjuk. Vannak **egytagú (egyszerű)** melléznevek, pl. *gyönyörű, piros, egészséges*, és vannak **összetettek**, pl. *sötétzöld, magabiztos*.

A MELLÉKNÉV TOLDALÉKAI ■ A melléknév egy mondatban általában a főnévhez tartozik, annak jellemzőjét, tulajdonságát fejezi ki. Képzőkkel, jelekkel és ragokkal **toldalékolhatók**.

– A *-n/-an/-en*; *-ul/-ül* vagy a *-lag/-leg* **határozóragok** szintén gyakran járnak a melléknévhez, pl. *mély-en, vidám-an, angol-ul, központi-lag, külső-leg*.

MELLÉKNÉV VAGY FŐNÉV? ■ Vannak olyan szavak, amelyek sokszor melléknévként, sokszor viszont főnévként szerepelnek a mondatban. Ezek **több szófajú** szavak. Amikor bekerülnek egy mondatba, ott mindig egyértelmű, éppen milyen szófajúak. Az *olasz* például kettős szófajú, viszont ha az *olasz nagybátyámról* beszélek, melléknévként használom. Ha pedig az *olaszokról* van szó, a többes szám jele is mutatja, hogy főnévként szerepel. Kettős szófajúak például:

- a **népnevek** (*cseh, magyar*),
- a **színnevek** (*zöld, fekete*),
- valamint az **anyagnevek** (*fa, bársony*).

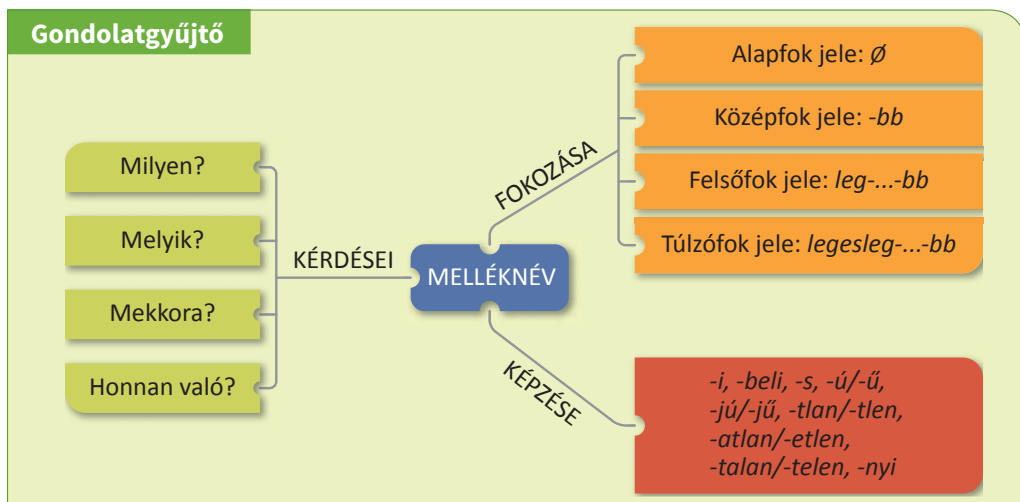
Más melléznevek is szerepelhetnek főnévként a mondatban, ha **szófajt váltanak**. A *diós* melléknév. Ha viszont azt mondom: *A diósat kérem.*, főnévként használtad a melléknévet, ezt mutatja a névelő és a tárgyrag is.

A KÉPZETT MELLÉKNEVEK ■ Sokszor találkozunk melléknévből vagy valamilyen más szófajból **képzett** melléznevekkel is. Például *zöld-es, bűn-ös, tíz-es, tud-atlan, feled-ékeny*. A leggyakoribb melléknévképzőket a táblázat mutatja:

KÉPZŐ	PÉLDA (SZÓFAJA)	KÉPZETT SZÓ (MELLÉKNÉV)
-i, -beli	Budapest (főnév), falu (főnév)	budapesti, falubeli
-s, -(as/-es/-os/-ös)	fa (főnév), csend (főnév) piros (melléknév), öt (számnév)	fás, csendes, pirosas, ötös
-ú/-ű, -jú/-jű	haj (főnév), fej (főnév), fajta (főnév)	(rövid) hajú, (nehéz) fejű, (ismeretlen) fajtájú
-tlan/-tlen/-atlan/-etlen, -talan/-telen	tud (ige), barátság (főnév)	tudatlan, barátságtalan
-nyi	tenger (főnév)	tengernyi

A tulajdonnévből képzett melléktnevekről az előző leckében már tanultál bővebben. **A fokozás** ■ A melléktnevek különlegessége, hogy **fokozhatók**, így a különféle tulajdonságokat össze tudjuk hasonlítani, meg tudjuk mondani ezek mértékét, fokát, pl. *keskeny* – *keskenyebb* – *legkeskenyebb*. Egyes gyakori melléktnevek fokozásakor előfordul, hogy megváltozik a szó töve, pl. *jó* – *jobb*, *hosszú* – *leghosszabb*. A fokozott melléktnevekhez kapcsolódhat az *-ik* kiemelőjel is, pl. *sze-bb-ik*, *leg-sze-bb-ik*, *legesleg-sze-bb-ik*.

FOK	JELE	PÉLDA
alapfok	∅	nagy, szép, jó
középfok	-bb	nagy-obb, sze-bb, jo-bb
felsőfok	leg- ...-bb	leg-nagy-obb, leg-sze-bb, leg-jo-bb
túlzófok	legesleg- ...-bb	legesleg-nagy-obb, legesleg-sze-bb, legesleg-jo-bb

FELADATOK

1. Gyűjtsd ki a versrészletből a mellékneveket a füzetedbe! Figyeld meg a különféle szóalakokat!

Szabó T. Anna: *Fák* – részlet

...

sokszemű sima törzsek bámul a néma erdő
tavaszi nyirkos földszag ágak közt fellegek
szélnyikorgatta gyertyán vergődő nyír sírása
sodrásban fűzfa ága alámosott gyökér
holdfénytől kába bükkfák lélegzet jár a lomb közt
odú esővíz fészke rezgőnyárfán a szél

...

2. Milyen melléknevek jutnak eszedbe erről a tájképről? Írd le a füzetedbe, majd írv rövid tájleírást ezek felhasználásával úgy, mintha ott lennél a helyszínen!

3. Jellemezd magad! Először öt melléknévvel írd le a külsődet, majd öt újabb szóval írd le, milyen a jellemed, milyen belső tulajdonságaid vannak! Majd öt újabb melléknév következzen: mondd el, milyen szeretnél lenni felnőttkorodban!

Figyelj arra, hogy bemutatkozásod igaz legyen, de főleg a jó tulajdonságokra helyezd a hangsúlyt! Dolgozz a füzetedben!

4. Játsszatok szóláncot melléknevekkel! Könnyebb vagy nehezebb így a játék, mint főnevekkel? Miért?

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Kép-telen melléknevek

Aki étvágytalan, annak nincs étvágya. Aki esélytelen, annak nincs esélye. De aki nincstelen, annak nincs nincse? Aki szemtelen, annak nincs szeme? Keress hasonló, -atlan/-etlen/-talan/-telen képzővel képzett furcsa mellékneveket! Készíts hozzájuk szómagyarázatot!

19. A melléknevek helyesírása

Gondolatébresztő

Gyűjtsetek össze két perc alatt közösen annyi *ly*-t tartalmazó szót, amennyit tudtok! Válogassátok ki közülük a mellékneveket!

ISMÉTELJ! ■ A melléknevek helyesírására vonatkozó szabályok közül jó néhányat már ismersz. Nemrég tanultad, hogy a tulajdonnevekből *-i*, *-beli* és *-s* képzővel ellátott mellékneveket hogyan írjuk helyesen. Tudod már azt is, hogy:

– az **ó, ő, ú, ű** a melléknevek végén mindig hosszú, pl. *állandó, mellső, homorú, gyönyörű, háromlábú, hétfejű*.

– több melléknévben a *j* hangot **ly**-nal írjuk a hagyomány szerint, pl. *gömbölyű, mulya, mély, sekély*.

– a **felsőfokú** (és túlzófokú) **melléknevek elválasztásánál** figyelni kell arra, hogy a szótagolással ellentétben a **leg-** (és *legesleg-*) **jel határán** kell tagolni, mintha összetett szó előtagja lenne. Tehát nem **le-gel-ső*, hanem *leg-el-ső*. Itt tehát nem a kiejtés, hanem a szóelemzés elvét követjük.

Az *s* végű melléknevekből **-n/-an/-en** raggal alkotott szavakat sokan hosszú *s*-sel ejtik, de leírni röviddel kell őket (*magasan, ügyesen, erősen*).

EGYBEÍRÁS VAGY KÜLÖNÍRÁS? ■ Az „egybe- vagy különírom?” kérdés sokszor merül fel a melléknevekkel kapcsolatban is.

– Vannak olyan **színárnyalatnevek**, amelyeknél maga a színnév **egyszerű** szó. Ekkor a színnevet és az árnyalatot egybeírjuk (*sötétkék, zöldessárga*). Ha azonban vagy a színnevet, vagy az árnyalatot **összetett** szó fejezi ki, akkor az árnyalatjelző **különírandó** (*világos narancs+sárga, halvány lilás+kék, rózsza+színes lila, narancs+sárgás vörös*).

– Az **anyagneveket egybeírjuk** azzal a főnévvel, amelyet jellemez, ha mindkettő egyszerű szó (*ezüstvilla, pamutzokni*). Ha azonban vagy az egyik vagy mindkét tag összetett szó, akkor a két kifejezés **különírandó**: *ezüst ét+készlet, szín+ezüst villa, pamut boka+zokni, mű+anyag kanál*.

– Vannak olyan melléknévből és főnévből álló kapcsolatok, amelyek **mást jelentenek** egybeírva, mint külön. A szövegkörnyezet sokszor segít, hogy eldöntsük, melyikről van szó. Például a *gyors vonat* ugyanúgy helyes, mint a *gyorsvonat*, utóbbi azonban vonatfajtát jelent, míg előbbi egy gyorsa(bba)n közlekedő vonatot, akár személyvonatot is. Ugyanígy *meleg ágy* az, amiből reggel épphogy kikeltél, míg a palánták a *melegágyn* várják a jó időt.

Keress olyan szókapcsolatot, amelyek mást jelentenek egybeírva, mint külön!

* Könyvünkben csillaggal jelöljük a helytelenül leírt szóalakokat.

Gondolatgyűjtő

A melléknevek helyesírásakor figyelni kell arra, hogy:

- végükön az ó, ő, ú, ű mindig hosszú,
- legtöbbször ly szerepel bennük,
- világos+kék = világoskék, halvány+narancs+sárga = halvány narancssárga.

FELADATOK

1. Figyeld meg a következő példákat! Mi bennük a közös? Hogyan kapcsolódnak a tanultakhoz?

sötét narancssárga pamut térdzokni

halvány zöldeskék farmer térdnadrág

2. Bővítsd anyagnévi jelzőkkel a következő összetett szavakat! Tudod-e valamelyiket összetett szóval bővíteni? A füzetben dolgozz!

íróasztal

fülbevaló

karkötő

ékszer

nyaklánc

ágynemű

3. Milyen szabályt szegett meg az a tanuló, aki ilyen hibákat vétett házi feladatában?

hosszu hajú

arany lánc

sárgás barna

egyszerű

homájos

világoszöldes-kék

a) Írd le a helyes alakokat a füzetedbe!

b) Írd le a hozzá tartozó szabályokat! Beszélj meg padtársaddal, hogy egyformán gondolkodtatok-e!

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Kedvenc tárgyam

Alkossatok 5-6 fős csoportokat! Mindenki gondoljon egy tárgyra, amit nagyon szeret, és sorban mondja el a tulajdonságait. De minden körben csak egy új tulajdonságot lehet mondani, aztán végig kell hallgatni a többiek jellemzését saját tárgyukról. A tárgy nevét nem mondhatják ki, csak tőszavakban a jellemzőit (barna, puha, gombszemű stb.). Figyelni kell egymás szavaira is, mert ki kell találni mielőbb, hogy ki mire gondolt, és arra is, hogy ugyanazt ne mondjátok el kétszer. Aki tudni véli valakinek a tárgyát, az rákérddezhet.

20. A számnevek

Gondolatébresztő

Emlékszel még kiszámoló játékokra? Milyen számok szerepelnek azokban?

MIT TANULTÁL MÁR A SZÁMNEVRŐL? ■ Alsó tagozatban tanultad már, hogy a **számnév** élőlények, élettelen dolgok, fogalmak **menntiségét**, **sorrendiségét** vagy **törtérszét** fejezi ki. Legjellemzőbb kérdései: *Mennyi?*, *Hány?*, *Hányadik?*

Ez is **alapszófaj**, amelyeknek közös jellemzője, hogy:

- egy vagy több önálló jelentésük van,
- általában gazdagon toldalékolhatók,
- önálló mondatrészek lehetnek és bővíthetők.

Ezen belül a **névszók** közé soroljuk a főnevekkel, a melléknevekkel és a névmásokkal együtt.

Feladóvevény

ÖSSZEG	Forint
5560	

Összeg betűivel kírva

ötezer-ötszázhatvan

KÉSZPÉNZÁTUTALÁSI MEGBÍZÁS

ÖSSZEG	Forint
5560	

Összeg betűivel kírva

ötezer-ötszázhatvan

Azonosító okmány/okirat típusa és száma:

SZÁMNEVEK ÉS MELLÉKNEVEK ■ A számnevek bizonyos értelemben a melléknevek testvérének, méginkább egyik alcsoportjának, az úgynevezett mennyiséget jelentő melléknévnek tekinthetők. A mondatban hasonlóan viselkednek, mint a melléknevek, valamint megkaphatnak bizonyos melléknévi ragokat, pl. *sok-an*, *öt-en*, *hárm-an-négy-en*. Némelyik számnév fokozható is, pl. *kevés*, *kevesebb*, *legkevesebb*.

HATÁROZOTT ÉS HATÁROZATLAN SZÁMNEVEK ■ A számneveket **jelentésük** alapján két nagy csoportra oszthatjuk:

– **Határozatlan számnév**: amikor nem akarjuk vagy nem tudjuk pontosan megadni az adott dolog, fogalom mennyiségét, sorrendjét, határozatlan számnevet használunk. Ilyenkor csak nagyjából utalunk a mennyiségre. Pl. *kevés*, *elég*, *két-három*, *sokadik*.

– **Határozott számnév**: akkor használjuk, amikor pontosan meg akarjuk határozni valaminek a mennyiségét, a sorrendben elfoglalt helyét. Pl. *egymillió-háromszázötvennyolcezer-kilencszázhuszonhat*, *ötven*, *negyed*, *nyolcadik*, *egy*.

Mindkét fajta számnévhez kapcsolódhat a *-szor/-szer/-sör* rag, pl. *két-szer*, *sok-szor*, *elég-szer*. Az *-os/-es/-ös* képzővel pedig főnevet képezhetünk a határozott számnevekből, pl. *het-es*, *tizenegy-es*. Ha a mondatban az *egy* szó szerepel, az csak akkor határozott számnév, ha hangsúlyosan szerepel, különben névelő. Pl. számnév: *Csak egy almám maradt*; névelő: *Tudsz adni egy szepit?*

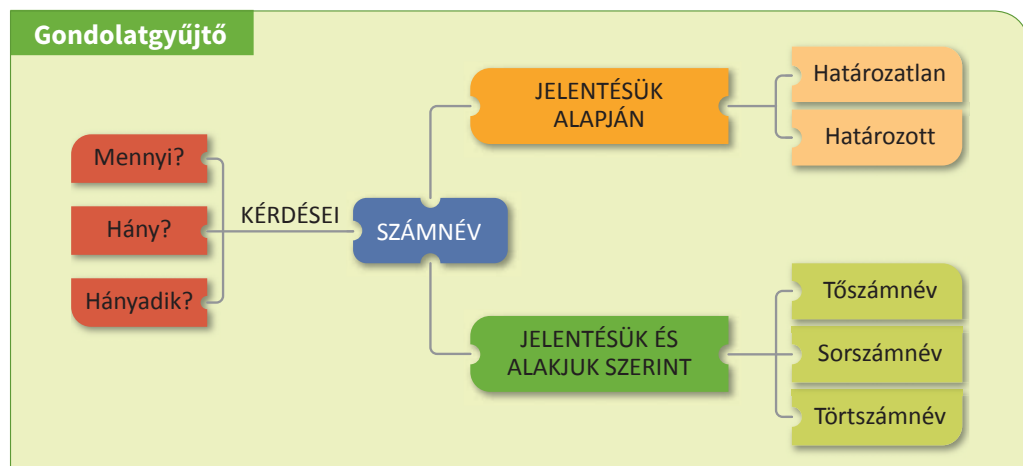
TŐSZÁMNEVEK, TÖRTSZÁMNEVEK, SORSZÁMNEVEK ■ A számneveknek létezik egy másik csoportosítása is. A tőszámnevek, törtszámnevek és sorszámnevek mind **jelentésükben, mind alakjukban** különböznek egymástól.

– **A tőszámnév** mennyiséget nevez meg, pl. *tíz, százötven, ezer-kilencszázkilencven, kétezer-tizen-négy, sok*. A tőszámnevek szótőve, **nem tartalmaznak képzőt**.

– **A törtszámnév**: megnevezi az egyenlő részekre osztott dolog egyik részét (*három negyed, egy tized, fél*). A törtszámneveket leggyakrabban a tőszámnévből az **-ad/-od/-ed/-öd** képzővel képezzük, pl. *tizenöt-öd, harminc-ad, negy-ed*.

– **A sorszámnév**: megnevezi a sorrendiséget, pl. *tize-dik, huszonharmadik, sokadik*. A sorszámnevet a **-dik** képzőről könnyen fel lehet ismerni.

ÖT	tő	
ÖT-ÖD	tört	
ÖTÖ-DIK	sor	

FELADATOK

1. Az alábbi mondatok mindegyikében szerepel egy-egy számnév. Állapítsd meg, hogy melyikben milyen fajta!
 - a) Már a második könyvemet veszítem el.
 - b) Sokadik alkalommal találkoztam ezzel a problémával.
 - c) A hetedik emeleten lakunk.
 - d) Ennek a tortának a negyede is elég lett volna!
 - e) Az osztályban 25 tanuló van, ebből 13 fiú, 12 lány.
 - f) Száz dolgom van, azt sem tudom, hol kezdjem.
 - g) Csak a felét eszem meg most.

Milyen számnevek fordulnak elő a lakcímekben?

2. Padtársaddal dolgozva gyűjtsetek a füzetetekben példákat arra, hogy az alábbi tantárgyakban/tanórákon milyen szöveggörnyezetben fordulnak elő a számnevek! Például matematikaórán mindegyik számnévfajta előfordul (egy ötöd meg egy ötöd egyenlő két ötöddel).

történelem

irodalom

testnevelés

ének-zene

3. Milyen számnév hiányzik az alábbi szólásokból, közmondásokból? Írd le kiegészítve a füzetedbe! Írd mellé azt is, hogy a számnevek melyik csoportjába tartoznak!

a) ... beszédnek ... az alja.

d) A ... több.

b) ... nap, mint kolbász.

e) ... a magyar igazság.

c) ... szónak is ... a vége.

f) Ennek a ... sem tréfa.

4. Írd le a füzetedbe a szöveget úgy, hogy a dőlt betűs számneveket számmal írod!

(Ezeröttszázhuszban) meghalt Szelim szultán, a nagy hódító. Fia, (második) Szulejmán lett az utóda, aki elhatározta, hogy megleckézteti a magyarokat. (Ezeröttszázhuszonegy) tavaszán elindult hadaival, és nyár elején elérte Szabácsot. Győzelme után a szultán (ezeröttszázhuszonegy) és (ezeröttszázhuszonhat) között nem tért vissza. Csak (ezeröttszázhuszonhat) elején indított újabb támadást hazánk ellen.

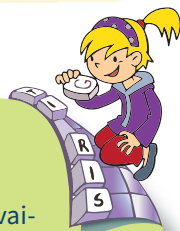
(Második) Lajos király július (másodikára) hívta táborba az ország nemes urait, de ők csak hetek múlva kezdtek szállingózni, amikor már maga a király is a táborba vonult. A mohácsi csataterén (ezeröttszázhuszonhat augusztus huszonkilencedikén) került sor a döntő ütközetre. Ezt a (tizenhatodik) század eleji vereséget azóta is történelmünk leggyászosabb eseményei között emlegetjük.

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Számhalandzsza

A halandzsanyelv mondatai általában értelmetlen szótövek jól ragozott szavai-ból állnak. Mivel a szövegnek nincs értelme, ezért a hanglejtéssel, a hangsúllyal, a mondanivalót kísérő gesztusokkal lehet csak információkat közölni arról, hogy miről is lehet szó valójában.

Jelentkezzen két szereplő, akiknek a játékvezető által megadott kommunikációs helyze-tekot kell eljátszaniuk úgy, hogy halandzsanyelven beszélhetnek csak egymással. Jelen esetben a halandzsza legyen számok sorozata (akár sorban, akár összevissza). A szituációk lehetnek például: tanár és diák beszélget a rossz magaviseletről, szülő és gyerek beszélget egy fontos élethelyzet megoldásáról, eladó és vevő a piacon alkudozik stb.

21. A számnevek helyesírása

Gondolatébresztő

Írj le a füzetedbe egy-egy legalább négy jegyből álló tő- és sorszámnevet számmal, majd betűvel! Óra végén ellenőrizd, hogy helyesen írtad-e!

ISMÉTLÉS ■ Előző években tanultál már néhány szabályt a számnevek helyesírásáról, elevenítsd fel ezeket!

- A számokat általában akkor írjuk le betűvel,
 - amikor egy folyamatos szövegben rövid szóval kimondható számok szerepelnek, pl. *öt, tíz, húszmillió*;
 - ha a számhoz toldalékot kapcsolunk, pl. *tizenötöt, hárman*;
 - ha összetett szóban szerepelnek, pl. *százféle, harmadmagával, kéthetenként*.

– A **betűvel írt számneveket kétezerig egybeírjuk**, pl. *ezernyolcszáznegyvennyolc*. Kétezer felett a kerek ezresek, milliósok és az utánuk következő számcsoportok közé kötőjelet írunk. Pl. *háromezer-tizenegy, ötvenezer-hatszáztizenhét*. A kerek ezresek és a milliósokat nem tagoljuk, pl. *háromezer, tízezer, ötvenmillió*.

– A **határozatlan és a határozott számnevek kapcsolatát különírjuk**. Pl. *sok ezer, pár millió, néhány száz, több milliárd*.

– Ha **tört számnév előtt tő számnév áll**, a szókapcsolatot különírjuk, pl. *két harmad, négy heted*. Amikor a tő számnév és a tört számnév együtt kapcsolódik egy másik szóhoz, akkor viszont a két számnevet már egybeírjuk, pl. *háromnegyed hat, öthatod rész*.

– A **kelekezésben** az évszám, a számmal írt hónap és a nap sorszámnevek, ezért utánuk pontot teszünk. Pl. *2016. 10. 6.; 2011. XI. 16.* Ugyanakkor nem teszünk pontot az évet vagy a napot jelölő sorszámnevek után, ha toldalékot kapcsolunk hozzájuk. A pontot a kötőjel helyettesíti. Pl. *1848. március 15-én, október 23-a, 2015-ben, 1-én vagy 1-jén*.

– A kelekezésnél a hónapot többféleképpen lehet leírni, pl. *2005. 05. 28.; 2005. V. 28.; 2005. május 28.; 2005. máj. 28.*

EGYBE VAGY KÜLÖN? ■ Ha betűkkel kell leírnod például a befizetési csekken szereplő összeget, máris felmerülne a nagy kérdés: **egybe vagy külön?** Tudod már, hogy a számokat kétezerig egybeírjuk, akármilyen hosszú is egy-egy számnév, mint például az *egyezerkilencszázkilencvennyolc*. Ezen felül kötőjelet használunk az ezresek után, pl. *kétezer-kettő, kilencszázkilencvenkilencezer-kilencszázkilencvenkilenc*. Kötőjelet nemcsak az ezresek után teszünk, hanem a milliósok és milliárdosok után is, **három helyiértékenként**, pl. *ötmillió-hatszáznegyvennyolcezer-kétszázhuszonkettő, egymillió-öt*.

Kivételt jelentenek ez alól az évszámok:

egybeírva: *kétezeröt*

évszám

kötőjellel: *kétezer-öt*

bármely más szám

KELL PONT VAGY NEM KELL PONT? ■ A sorszámnevek helyesírása körültekintést igényel, mert függ a szövegkörnyezettől is.

– Sima **sorszámként** a számnév után **pontot** teszünk, még toldalékos alak esetén is. Pl. 5. osztályban, 35. héten, 8.-ba járunk. A pont után a toldalék mindig kötőjellel kapcsolódik, pl. az 5.-ben tanultak, 2.-ként rajtolt stb.

– **Keltezés**kor azért kell pontot tenni a szám után, mert sorszámnévről van szó, pl. 2000.02.05. = a kétezredik év második hónapjának ötödik napja. Ügyelni kell viszont a számmal írt napok helyesírására, ha toldalék áll utánuk. Ekkor ugyanis a pontot elhagyjuk, pl. 1-jétől vagy 1-től, április 8-án. Ha a sorszámnév után névutó áll, akkor a fenti szabályok szerint kétféleképpen is írhatjuk. Pl. szeptember 3. után (azaz pontot írva), vagy szeptember 3-a után (birtokos személyjellel).

– A dátumoknál a következő esetekben **nem kell pontot tenni** az évszám után:

- A szám egy birtokos szerkezet része, azaz rátehető lenne a -nak/-nek rag, pl. 1848(-nak a) márciusában, (de vigyázz a birtokos szerkezet miatt: 1848. március(-nak a) havában).
- Az évszám az utána álló szóval (névutóval) együtt jelöli meg az időpontot, és nem alkotnak birtokos szerkezetet. Például: 1948 előtt/után/óta, 1848 és 1850 között.
- Az évszám az, amiről állítunk valamit. Pl. 1848 (az egy) kiemelkedő jelentőségű dátum.

SZÁMOK ÉS KÖTŐJELEK ■

– Előfordul, hogy nem egy, hanem **két számnév** úgy áll egymás mellett, hogy valamitől valameddig viszonyt fejezzen ki (például azt, hogy egy könyvben hányadiktól hányadik oldalig tart egy fejezet). Ilyenkor két szabályt is alkalmazunk:

- a két szám közé **nagykötőjelet** (kétszeres hosszúságú kötőjelet) teszünk, pl. 10–11 óra között, 3–4 fő;
- sorszámnevek esetében egyszerűsítünk, és csak a második szám után tesszük ki a pontot, pl. a 10–40. oldalig tart a fejezet; a 3–4. részt nem láttam.

– **Kiskötőjelet** teszünk viszont, ha a valamitől valameddig viszony csak körülbelüli és nem pontos értéket takar, pl. 10–15 darab. Tehát: 10–11 óra között, de 10–11 óra körül.

A TÖRTSZÁMNEVEK HELYESÍRÁSA ■

– A törtszámnevek tagjait alapvetően külön írjuk, viszont ha egy hosszabb szerkezet része, akkor „zömítjük”, és a törtszámnévi részt egybe írjuk. Azaz a két harmad két szó, de ha az egész törtszámnév egy utána álló főnév jelzője, akkor egybe kell írni, pl. kétharmad alma, háromnegyed óra, egyharmad liter. Az egy harmad meg egy harmad az két harmad, de egyharmad rész /alma meg egyharmad rész/ alma az kétharmad rész/alma.

– Ugyanígy van az órát jelölő kapcsolatoknál, pl. háromnegyed kettőkor.

Gondolatgyűjtő

	SZÁM UTÁN VAN PONT	SZÁM UTÁN NINCS PONT
többszámnév 1	– évszám, pl. 1998. – házszám, pl. Alkotás út 10.	– általában – évszám mint alany, pl. 2001 a születésem éve – évszám birtokos szerkezetben, pl. 1956 októbere – évszám névutóval, pl. 2010 óta – évszám toldalékkal, pl. január 1-jén – nagykötejjel összekapcsolt dátumok közül az első után, pl. 2017–2018.
törtszámnév $\frac{1}{2}$	– soha	– általában – a tagjait alapesetben külön írjuk, pl. három ötöd
sorszámnév 1.	– általában – toldalék előtt is kötejjel, pl. 3.-ban – kelezéskor akkor is, ha a nap után névutó áll, pl. október 2. előtt	– kelezéskor, ha a napot toldalék követi, pl. december 6-án – kötejjel összekapcsolt sorszámnevek közül az első után, pl. 2–3. emelet

FELADATOK

- Írd le betűkkel a füzetedbe a következő számneveket: 1/5, 5., 25, 2016. 08. 10., 3-féle, 65 000 000, 1000-szer, 2003 forint, $\frac{3}{4}$ 4 (óra)
- Melyik a helyes alak az alábbi párokból? Az általad jónak tartottat írd le a füzetedbe! Beszéld meg padtársaddal a megoldást, majd ellenőrizzétek közösen!
 - a Rigó utca 15-ben lakunk – a Rigó utca 15.-ben lakunk
 - január 7-én születtem – január 7.-én születtem
 - kettőezer-negyven – kettőezer negyven
 - a 13. lettem a versenyen – a 13 lettem a versenyen
 - június 15. után – június 15.-e után

JÁTEKOS ANYANYELVÜNK

Fordító

Melyik számokat írtuk le római számokkal? Írd le arab számmal, majd betűvel! Találj ki hasonló feladványokat padtársadnak!

MD XVIII XXIX MMMDXC XL CCIX XCIV

22. A határozószók

Gondolatébresztő

Gyűjtsetek kifejezéseket a *Mikor?* *Hol?* és a *Hogyan?* kérdésekre! Válogassátok ki azokat, amelyek nem ragos főnevek!

A HATÁROZÓSZÓ FOGALMA ■ Amikor történetet mesélsz a barátaidnak, a cselekményt elhelyezed térben és időben. Ilyenkor gyakran használsz **határozószókat**, amelyek önmagukban, toldalékok nélkül is képesek kifejezni a **cselekvés, történes, létezés, állapot idejét, helyét, módját, egyéb körülményeit** (pl. *tegnap, bent, együtt, gyakran*). A határozószó leggyakoribb kérdései: *Mikor?*, *Hol*, *merre?*, *Hogyan?*

HATÁROZÓSZÓ VAGY MÁS? ■ Körülményeket nemcsak határozószókkal lehet kifejezni, hanem névszók ragos alakjaival is, pl. *házban, földön, színesen, ötkor, rosszul* stb. A határozószók és a ragos névszók között az a különbség, hogy a határozószókat **nem tudjuk** egyértelműen **felbontani** egy önállóan használt **tőre és a toldalékra**. A *hajnalban, délbén, estig* szavakban felismerjük a *-ban/-ben* és az *-ig* toldalékokat, viszont a *reggel, délután, éjjel* szavakat toldalékolatlannak érezzük. A határozószók végződése régen toldalékot tartalmazott (a *reggel* és az *éjjel* például a *-val/-vel* ragot), azonban ezek a toldalékok mára összeolvadtak a szótővel. Olyan határozószó is van, amely felbontható ugyan tőre és toldalékra, azonban egészen mást jelent, mint a tő és a toldalék jelentésének „összege”, pl. *Vidáman gondolok a jövőre* (jövő + *-re*: ragos főnév), de *Jövőre* (határozószó) *új lakásba költözünk*.

TULAJDONSÁGAI ■ A határozószók is az **alapszófajok** közé tartoznak, de a névszóktól eltérően **általában nem toldalékolhatók**. Viszont vannak köztük olyanok, amelyek a melléknévhez hasonlóan **fokozhatók** (*előre – előrébb – legelőrébb*, *közel – közelebb – legközelebb*). Egyes határozószókhöz **helyet és időt jelölő rag** is kapcsolódhat, amely módosítja a jelentésüket (*akkor – akkorra, fent – fentről*).

Csoportosítás ■ A határozószókat csoportosíthatjuk aszerint, hogy milyen **körülményt** fejeznek ki. Eszerint vannak:

IDŐRE UTALÓ HATÁROZÓSZÓK	HELYRE UTALÓ HATÁROZÓSZÓK	EGYÉB KÖRÜLMÉNYRE UTALÓ HATÁROZÓSZÓK
a <i>Mikor?</i> kérdésre válaszolnak	a <i>Hol?</i> , <i>Merre?</i> kérdésre válaszolnak	a <i>Hogyan?</i> kérdésre válaszolnak
pl. <i>ma, korán, azonnal, egyszer, most, jövőre, délelőtt, rögtön, mindig, manapság</i>	pl. <i>kint, bent, lent, fent, alul, hazafelé, otthon, jobbra, visszafelé, felülre</i>	pl. <i>gyalog, hirtelen, nagyjából, kutyafuttában, egyedül, együtt, hanyatt, meztláb, igazán, jól</i>

Szerkezetüket tekintve lehetnek:

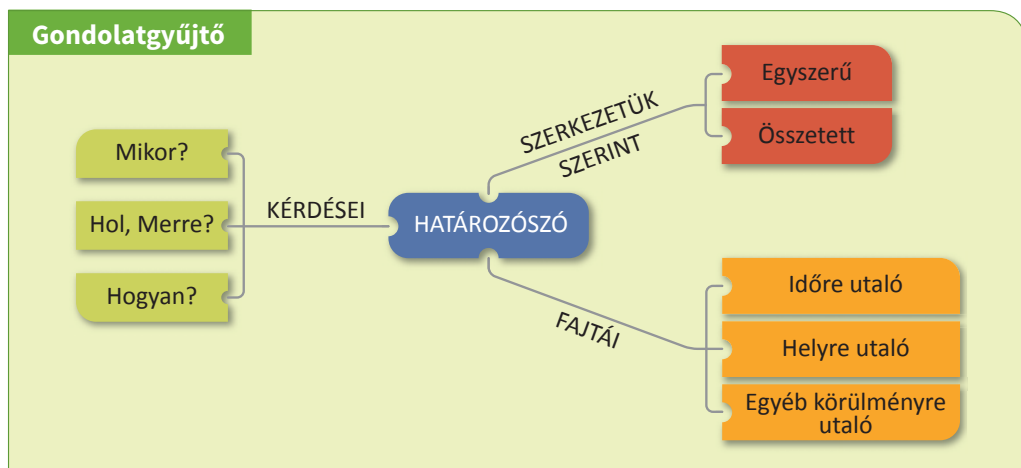
- **egyszerűek**: pl. *veszteg, hirtelen, soha, néha, közben, nagyban, hátul, tegnap, végig, gyakran*;
- **összetettek**: pl. *maholnap, odakint, lóhalálában, magánkívül, sülvé-főve, tessék-lássék, félig-meddig, unos-untalan, nyakra-főre, néha-néha*.

Egyes határozószókat **kétféle alakváltozatban** is használunk (*lent – lenn, fent – fenn, kint – kinn, bent – benn, felül – fölül*).

A HATÁROZÓSZÓK HELYESÍRÁSA ■ A határozószók helyesírására nem vonatkoznak külön szabályok. A legtöbb határozószót úgy írjuk, ahogy ejtjük (*holnap, felül* stb.) Egy-két tagjuk írásmódját kell csak megjegyezned.

– Vannak olyanok határozószók, amelyeket **másként** írunk, mint ejtünk. Itt a **szóelemző** elvet alkalmazzuk: a szóban rejtőzködő eredeti szótőt kell megkeresni, annak ellenére, hogy ezek a határozószók már ragozott alakjukban rögzültek a nyelvben. Pl. *sebtében, kevésbé, mindjárt, mindnyájan, rögtön, feljebb*.

– Akadnak **kötőjellel írandó** határozószók is. Pl. *emitt-amott, félig-meddig, hanyatt-homlok, előbb-utóbb, immel-ámmal, alig-alig*.

FELADATOK

1. Csoportosítsd a felsorolt határozószókat aszerint, hogy milyen körülményt fejeznek ki (előfordulhat olyan, amelyik két csoportba is tartozhat)!

állandóan

néha

majd

balra

titokban

tüstént

suttyomban

ritkán

sokfelé

2. a) Fogalmazd meg, mikor, milyen szöveggörnyezetben, milyen helyzetben szoktuk az alábbi határozószókat használni! Szerinted mikor, milyen helyzetben, szövegben nem lehetne őket használni?

sülve-főve

hajdanában

lóhalálában

emitt-amott

b) Foglald mondatba a fenti szavakat!

3. Mit jelent egybeírva, és mit jelent különírva? A szópárok közül a pár egyik tagja az egyik, másik tagja a másik szóval alkosson mondatot! Utána beszéljétek meg a jelentéskülönbséget!

Például: *lóhalálában* – *ló halálában*:

Manci néni lóhalálában rohant haza, mert bekapcsolva hagyta a vasalót.

A ló halálában senki nem volt bűnös, hiszen régóta beteg volt már.

a) magánkívül – magán kívül

b) ezenkívül – ezen kívül

c) kutyaftttában – kutya ftttában

d) maholnap – ma holnap

Ez a rajz kutya-ftttában készült

4. Fokozd az alábbi határozószókat, majd alkoss velük mondatokat! Írd le a füzetbe!

lent

háttul

ritkán

gyakran

távtol

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Ez a fülem

Keress magadnak egy társat, álljatok fel egymással szemben! A játék abból áll, hogy valamelyik testrészedre mutatva egy másik testrészed nevét mondd. Például miközben azt mondd: „*Ez a szemem*”, az orrodra mutatsz. A társad erre a saját fülére mutat, s azt mondja: „*Ez az orrom*”. Ekkor te a kezedre mutatsz, s azt mondd: „*Ez a fülem*”. Mindig azt a testrészt kell megnevezned, amire a társad mutatott előzőleg, de magadon mindig új testrészt kell mutatnod. Lássuk, ki bírja tovább belezavarodás nélkül!

23. Gyakorolj!

1. Olvasd el a Nyíregyházi Állatpark bemutatkozását, majd oldd meg a feladatokat a füzetedben!

A Nyíregyházi Állatpark a várostól 5 km-re a sóstói üdülőövezetben található, ahol strandfürdő, falumúzeum és egy parkerdő nyújt kikapcsolódást az idelátogatóknak. Az állatpark ebben a természetes, szinte háborítatlan környezetben kapott helyet egy tölgyerdő mélyén. A 30 hektáros területen világgrészek fogadják a látogatókat, hogy végig járassák a Földet, megfigyelhessék miként élnek a világ különböző vidékein az állatok. A látogatók az állatpark saját szállodájában, a Hotel Dzsungelben pihenhetik ki fáradalmaikat.

A parkot 1998-ban hozták létre egy régi szabadidőpark helyén. A cél az volt, hogy megőrizve a természetes környezet adta lehetőségeket egy olyan állatbemutató jöjjön létre Magyarországon, ami a modern nyugat-európai állatkertek küldetésének felel meg. [...]

A sokszínű állatvilág több mint 500 faja, és több mint 5000 egyede él itt, melyek között olyan különlegességekkel találkozhatnak látogatóink, mint a fehér tigris, az afrikai elefánt, a komodói sárkány, az indiai orrszarvú, a jegesmedve, a homoki tigriscápa és a nyugati síkvidéki gorilla. Az ötvennél is több fajmegmentési program részeseként sikeresen szaporodik nálunk többek között a zsiráf, a lisztmajmocska, a borneói orangután, a bali seregély és a szibériai tigris.

Munkatársaink folyamatosan jelen vannak a nemzetközi zoológiai vérkeringésben. Fontos kapcsolatot ápolunk az Indonéz Erdészeti Minisztériummal, maláj és indonéz állatkertekkel. Több szakmai szervezet irányítótestületében veszünk részt, és folyamatosan jelenik meg csapunk valamelyik tagjának publikációja szakmai kiadványokban.

Ma már persze az állatkert nem csak a bemutatásról, a szórakozásról, a kikapcsolódásról szól. A szorosan vett szakmai munka mellett jelentős súlyt helyezünk a gyerekek környezettudatos nevelésére és a fiatal korban kialakítható kapcsolatra az élő környezettel. Az állatbemutatók mellett nagy sikerrel működnek nyári táboraink és erdei iskola programjaink is.

(www.sostozoo.hu nyomán)

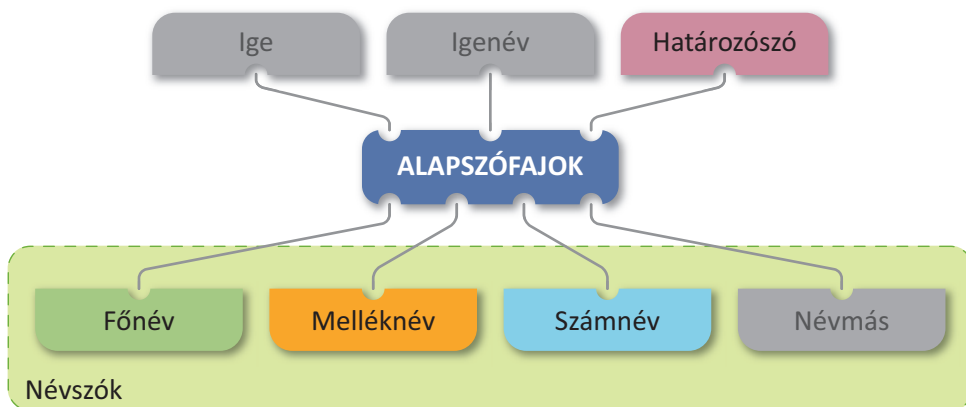
- a) Gyűjtsd ki a főneveket, külön csoportosítva a közneveket és tulajdonneveket!
- b) Gyűjts ki legalább öt melléknevet!
- c) Keresd meg a tulajdonnévből melléknévvé vált szavakat, írd le őket!
- d) Gyűjtsd ki a számneveket és külön csoportosítsd az egyes fajtákat!
- e) Gyűjts ki legalább öt határozószót!

24. Összefoglalás – A névszók és a határozószók

AZ ALAPSZÓFAJOK ■

- Csomagolópapírra készítsétek el a fejezetben tanult alapszófajok ágábráját!
- Mindegyik szófajhoz írjátok fel a legfontosabb jellemzőit, kérdéseit, fajtáit!
- Mindegyik szófajhoz (és csoportjaihoz) írjatok 5-5 példaszót is!
- Végül önálló munkában írjatok a füzetetekbe példamondatokat – a példaszók közül fajtánként hárommal!

Kiindulásnak és segítségként használhatjátok a lenti összefoglaló ábrákat, valamint az egyes leckék *Gondolatgyűjtő*iben található ágábrákat!

FŐNÉV

- Élőlényeket, élettelen dolgokat, tárgyakat, elvont fogalmakat megnevező szófaj.
- Kérdései: *Ki?*, *Mi?*, *Ki?+toldalék*, *Mi?+toldalék*.
- Két nagy csoportja: köznév és tulajdonnév.
- Toldalékai: többes szám: *-k*, tárgyrag: *-t*, birtokra utaló toldalékok: *-é*, *-nak/-nek*, *-i*, birtokos személyjelek; határozóragok.

MELLÉKNÉV

- Élőlények, élettelen dolgok, jelenségek külső, belső tulajdonságát, állapotát, származását kifejező szavak.
- Legjellemzőbb kérdései: *Milyen?*, *Melyik?*, *Mekkora?*, *Honnan való?*
- Fokozható: alapfok: *-Ø*, közép fok: *-bb*, felső fok: *leg-...-bb*, túlzó fok: *legesleg-...-bb*.

SZÁMNÉV

- Élőlények, élettelen dolgok, fogalmak mennyiségét, sorrendiségét vagy tört-részt fejezi ki.
- Legjellemzőbb kérdései: *Mennyi?*, *Hány?*, *Hányadik?*
- Jelentésük alapján: a) határozott, b) határozatlan.
- Jelentésük és alakjuk alapján:
 - a) tőszámnév,
 - b) törtszámnév: *-ad/-od/-ed/-öd*,
 - c) sorszámnév: *-dik*.

HATÁROZÓSZÓ

- Kifejezi a cselekvés, történés, létezés, állapot idejét, helyét, módját, egyéb körülményeit.
- Leggyakoribb kérdései: *Mikor?*, *Hol?*, *Merre?*, *Hogyan?*
- Fajtái: a) időre utaló, b) helyre, c) egyéb körülményre utalnak.
- Szerkezetük szerint egyszerűek és összetettek.

25 . Ellenőrizd a tudásodat!

- Milyen szempontok alapján sorolhatjuk szófajokba a szavakat?
- Melyek az alapszófajok?
- Mi jellemzi az alapszófajokat?
- Mely szófajok tartoznak a névszók csoportjába?
- Határozd meg a főnév jellemzőit!
- Hogyan kérdezzük a főnevekre?
- Hogyan csoportosíthatjuk a főneveket?
- Mi a köznév?
- Jelentésük alapján hogyan csoportosítjuk a közneveket? Mondj két-két példát mindegyik csoportra!
- Foglalj mondatba egy-egy köznevet a fenti példáid közül! Írd le a füzetedbe!
- Milyen toldalékai lehetnek a főneveknek?
- Mi a tulajdonnév?
- Jelentésük alapján hogyan csoportosítjuk a tulajdonneveket? Mondj két-két példát mindegyik csoportra!
- Foglalj mondatba egy-egy tulajdonnevet a fenti példáid közül! Írd le a füzetedbe!
- Ismételd át a tulajdonnevek helyesírásáról tanultakat!
- Határozd meg a melléknév jellemzőit!
- Hogyan kérdezzük a mellékevekre?
- Milyen toldalékai lehetnek a mellékeveknél?
- Sorolj fel három mellékevet, majd fokozd ezeket!
- Milyen melléknévképzőkről tanultál? Írj le a füzetedbe 5 képzett mellékevet!
- Foglalj mondatba három mellékevet a fenti példáid közül! Írd le a füzetedbe!
- Ismételd át a mellékevek helyesírásáról tanultakat!
- Határozd meg a számnév jellemzőit!
- Hogyan kérdezzük a számnevekre?
- Hogyan csoportosíthatjuk a számneveket? Sorolj fel három-három számnevet mindegyik csoporthoz!
- Foglalj mondatba egy-egy számnevet a fenti példáid közül! Írd le a füzetedbe!
- Ismételd át a számnevek helyesírásáról tanultakat!
- Határozd meg a határozószó jellemzőit!
- Hogyan kérdezzük a határozószókra?
- Hogyan csoportosíthatjuk a határozószókat? Sorolj fel három-három határozószót mindegyik csoporthoz!
- Foglalj mondatba egy-egy határozószót a fenti példáid közül! Írd le a füzetedbe!
- Ismételd át a határozószók helyesírásáról tanultakat!

A NÉVMÁSOK

Ebből a fejezetből megtudhatod:

- milyen névmások vannak, és mikor használjuk őket;
- hogyan toldalékoljuk és írjuk helyesen a névmásokat.

26. A névmások

Gondolatébresztő

Sorold fel, milyen alapszófajokat ismertünk meg! Elevenítsd fel a főnévről, melléknévről, számnévről és a határozószóról tanultakat a 24. lecke segítségével!

Már majdnem minden alapszófajjal megismerkedtünk. Egy sajátos csoport azonban még hátravan, amely a főneveket, a melléktneveket, a számneveket és a határozószókat is helyettesíteni tudja. Ez a **névmások** csoportja.

A NÉVMÁSOK JELLEMZŐI ■ A névmásokat igen gyakran használjuk, hiszen egyszerűbbé teszik a közlést. Ahelyett, hogy újra és újra ugyanazokat a szavakat használnánk, névmásokkal **helyettesíthetjük** őket, így elkerülhetjük a szóismétléseket és az igen hosszú mondatokat is. Abban is a segítségünkre vannak, hogy a korábban elhangzottakra **visszautaljunk** (ezt mondta az imént Janó), illetve hogy a szövegben **előreutaljunk** (úgy hívta őt, hogy Emese). **Rámutató szerepük** miatt is használjuk őket (azt a tollat vedd meg).

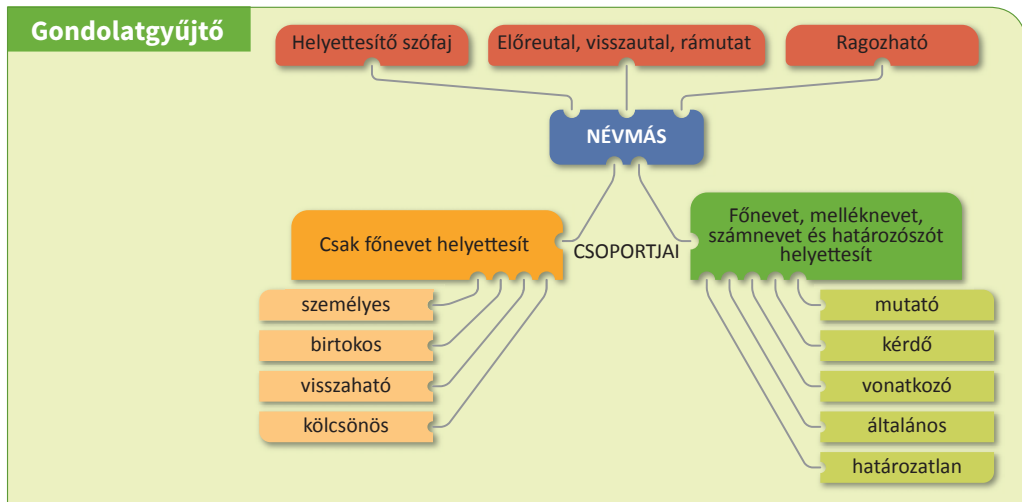

A névmások **jelentését** a beszéd- és a szöveggörnyezet határozza meg; ebből derül ki, hogyan kell értelmeznünk őket. Ebben tehát eltérnek a többi alapszófajtól, amelynek tagjai önálló, tartalmas jelentéssel rendelkeznek. A névmások **ragozhatók**, mégpedig azokhoz a szófajokhoz hasonlóan, amelyeket helyettesítenek. Képzőket viszont nem kaphatnak, ebben is eltérnek a többi alapszófajtól.

A NÉVMÁSOK CSOPORTJAI ■ A névmásoknak **kilenc csoportját** különíthetjük el. Ezek között, vannak olyanok, amelyek **csak főnevet helyettesíthetnek**, és a főnévhez hasonlóan vehetnek fel toldalékokat. A többi névmás állhat **főnév, melléknév, számnév** és **határozószó helyett** is. Ezt néhány példával az alábbi táblázatban foglaltuk össze:

	FŐNÉVI	MELLÉKNÉVI	SZÁMNÉVI	HATÁROZÓSZÓI
személyes	pl. én, te, ő, mi, ti, ők; velem, veled; engem, téged	–	–	–
birtokos	pl. enyém, tiéd, övé, miénk	–	–	–
visszaható	maga (magam, magad stb.)	–	–	–
kölcsönös	egymás (egymáséi, egymást stb.)	–	–	–

	FŐNÉVI	MELLÉKNÉVI	SZÁMNÉVI	HATÁROZÓSZÓI
mutató	pl. ez, az	ilyen, olyan	ennyi, annyi	így, úgy
kérdő	pl. ki, mi	milyen	mennyi	mikor, hol, hogyan
vonatkozó	pl. aki, ami	amely, amilyen	ahány, amennyi	amikor, ahol
általános	pl. bármi, akárki	bármilyen	bárhány	akármikor, bármerre
határozatlan	pl. valaki	valamilyen	valamennyi	néhány, néhol, néha

FELADATOK

1. a) Válassz ki a leckében található táblázatból fajtánként egy-egy névmást, és alkoss velük mondatokat! Írd le a füzetedbe!
- b) Írj az imént alkotott mondataid köré – azaz elé és mögé – egy-egy mondatot úgy, hogy a három mondat egy kis történetet alkosson!

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Mi lenne, ha...?

Egy önként jelentkező menjen ki a teremből! A többiek megbeszélés alapján válasszanak ki valakit, akinek a személye lesz a kérdések tárgya (ez is lehet önként jelentkezés alapján)! A kitaláló jöjjön vissza, majd tegyen fel „Mi lenne, ha...?” kezdetű kérdéseket, ugyanis az ezekre adott válaszok alapján kell rájönnie, kire gondoltak a többiek. Néhány jó kérdés: „Mi lenne, ha ...virág, növény, állat, hangszer, híres ember lenne?” Vagyazzatok arra, hogy válaszaitokkal ne bántsátok meg a kitalálendő személyt!

27. A személyes és a birtokos névmás

Gondolatébresztő

Hogyan, hányféle módon tudod kifejezni azt, ha valami a birtokodban van, hozzád tartozik?

A névmások közül elsőként vizsgáljunk meg két nagyon gyakran használt csoportot: a **személyes** és a **birtokos** névmásokét. Ezek közös tulajdonsága, hogy **személyekre tudunk utalni** velük, és **csak főnevet helyettesíthetnek**.

A SZEMÉLYES NÉVMÁS ■ A személyes névmással, ahogy a neve is mutatja, főként **személyekre utalunk**. Például: *Ők jönnek, te meg nem? Válassz: ő vagy én!?* A leggyakrabban használt, legalapvetőbb személyes névmások az *én, te, ő, mi, ti* és *ők*.

A *te, ti* helyett az *ön, önök, maga, maguk* névmásokat használjuk, ha nem tegeződünk, hanem magázódunk valakivel: *Ön hol lakik? Maga üljön oda!* A két változat közül általában az *önt* tartják udvariasabbnak.

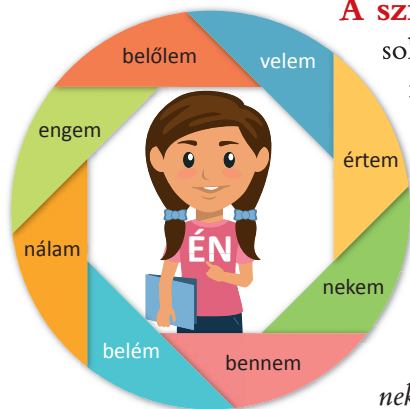
A személyes névmást csak akkor tesszük ki egy mondatban, ha nyomatékosítani szeretnénk a cselekvő személyét, hiszen az igei személyragok és a birtokos személyjelek egyértelműen utalnak a cselekvést végző személyre. Például: *Én hazamegyek, te itt maradsz!*

A SZEMÉLYES NÉVMÁSOK TOLDALÉKOLÁSA ■ A névmások toldalékolása sajátos, a főnevektől eltérő módon történik, pl. *én – engem – velem* nem pedig **ént és *énnel*. Az ábrán az egyes szám első személyű *én* toldalékos alakjait látod. Megfigyelheted, hogy furcsa módon nem az elejük, a tövük azonos, hanem a végződésük. Ez a végződés ráadásul ismerős: a *kutyám, szeretem, legyőztem, láthatnám* szavakban az egyes szám első személyre is ilyen végződés utal. Több toldalékos névmási alakban pedig egy-egy toldalékot ismerhetsz fel, pl. *nek-em, nek-ed, től-em től-e* stb.

Bizonyos harmadik személyű, ragos alakokkal nemcsak személyekre utalhatunk, hanem tárgyra, dologra is. Pl. *Mindenkit megkínálok belőle. Benne maradt az útlevelem. Megérkeztek a csomagok, behozod őket?*

A BIRTOKOS NÉVMÁS ■ Kisgyerekkorodban az első szavaid között biztosan ott volt az *enyém* szó. Amit megkaparintottál, azt birtokolni szeretted volna, főleg, ha valaki el akarta venni tőled.

A **birtokos névmás birtokos szó szerkezetek** helyett áll: egyetlen szóban utal arra, hogy egy vagy több személy

egy vagy több dolgot birtokol: *a kisleány kutyája – az övé; a mi könyvünk – a miénk*. Kifejezi tehát a birtokos személyét, számát és azt, hogy egy vagy több birtokról van szó (*a kisleány kutyája – az övé; Jancsi bácsi lovai – az övéi; a mi könyveink – mieink*). A birtokos névmások alakjait a táblázatban láthatod. Ezeket az alakokat a **főnevek ragjaival** is el tudjuk látni, pl. *enyém***et**, *tiéd***ből**, *övé***hez**, *mieink***nek** stb.

BIRTOKOS SZÁMA, SZEMÉLYE	EGY BIRTOK	TÖBB BIRTOK
E/1.	<i>enyém</i>	<i>enyé-i-m</i>
E/2.	<i>tiéd, tied</i>	<i>tie-i-d</i>
E/3.	<i>övé</i>	<i>övé-i</i>
T/1.	<i>miénk, mienk</i>	<i>mie-i-nk</i>
T/2.	<i>tiétek, tietek</i>	<i>tie-i-tek</i>
T/3.	<i>övék</i>	<i>övé-i-k</i>

ÉRDEKESÉG ■ Ha a mondandónkban nyomatékosítani szeretnénk a kizárólagos birtokviszonyt, akkor használhatjuk a birtokos személyjellel ellátott **saját** melléknevet. Például: *A saját kertjét öntözi; A sajátomat kérem vissza*. Választékosabb szövegekben ugyanezt a **tulajdon** kifejezéssel helyettesíthetjük. Például: *A tulajdon édesanyja sem ismert rá*.

KI AZ AZ ÉN? MI AZ ENYÉM? ■ Az előző leckében már olvashattál arról, hogy a névmásoknak **nincs önálló jelentésük**. A névmásokat – így a most tanult személyes és birtokos névmásokat is – mindig csak egy adott helyzetben tudjuk megfelelően értelmezni. Az *én* szó bárkire utalhat, aki éppen a beszélő (vagy író) szerepében van. Az *övék* szóval utalhatunk két emberre vagy akár több millióra mint birtokosra, lehetnek ismerősek és ismeretlenek, a birtok is bármi lehet. A névmások jelentésének éppen ez a „rugalmassága” teszi őket alkalmassá arra, hogy **helyettesítsék** az önálló jelentéssel rendelkező szófajok tagjait.

Gondolatgyűjtő

Személyes névmás:

- személyekre utalunk velük, személyek nevét helyettesíti a szövegben.
- *Én, te, ő, mi, ti, ők*. Toldalékolt, pl. *engem, belőle, neki, tőlük, veletek, őket* stb.

Birtokos névmás:

- birtokos szó szerkezetet helyettesít, kifejezi a birtokos személyét, számát és a birtokolt dolog számszerűségét is.
- Pl. *enyém, tiéd, övéi, mieink, tiétek, övék* stb.

FELADATOK

1. Írj egy-egy mondatot a füzetedbe a *vele, érte* személyes névmási alakokkal úgy, hogy ne személyre utaljanak! Pl. *Nagyon szeretem a fagyit, odavagyok érte!*

2. Helyettesítsd a következő mondatok kiemelt szószerkezeit birtokos névmással! Írd le az így kapott mondatokat a füzetedbe!

A radiátoron az **én ruháim** száradnak.

Csak az **ő barátait** hívták meg.

A **te kérdéseid** mindig érdekesek.

A **ti iskolátokról** csupa jót hallottam!

Nem a **mi labdánk** repült át a kerítésen?

3. Figyeld meg a következő példát! *A saját füzetedbe írsz. → A tiedbe írsz.* Írjatok a padtársaddal közösen három-négy hasonló mondatpárt, amelyekben a *saját* melléknevet és a birtokos névmásokat használjátok!

4. Használ-e vagy hallottál-e olyan személyes és birtokos névmási alakokat, amelyek nem szerepelnek a felsoroltak között? Pl. *engemet, mienké* stb. Gyűjtésük össze ezeket! Beszéljétek meg tapasztalataitokat: kik, milyen helyzetben használják ezeket?

5. Érzel-e különbséget az *ön* és a főnévvel való utalás között az alábbi mondatokban? Játsszátok el a szituációkat, amelyekben elhangozhatnak a mondatok! Kik a szereplők?

Ön mikor született?

Maga mikor született?

A bácsi mikor született?

Tőlem neked!

Álljatok fel párban egymással szemben! Egyikőtök legyen az ajándékozó, másikatok az ajándékozott. Az ajándékozó játssza el, hogy átad a társának például egy nehéz vagy törékeny tárgyat! A megajándékozott próbálja meg kitalálni, hogy szerintem mi lehet az, amit kap, és ennek megfelelő mozdulatokkal vegye át! Ha kitalálta elsőre, akkor cseréljétek szerepet!

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

28. A visszaható és a kölcsönös névmás

Gondolatébresztő

„ajándék, mellyel meglepem
e kávéházi szegleten
magam
magam.”

József Attila *Születésnapomra* című verséből származik ez az idézet. Milyen névmások az idézetben található két *magam* szó?

A VISSZAHATÓ NÉVMÁS ■ A visszaható névmással, ahogy a neve is mutatja, olyan személyekre utalunk, akik cselekvése visszahat rájuk. Pl. *Végre kialudtam magam. Nagyon jól éreztük magunkat!* Ahogy korábban már volt szó róla, a csak **főnevet helyettesítő** névmások közé tartozik. Visszaható névmási tövünk a *maga*, amely az *önmaga* szóban is szerepel.

A VISSZAHATÓ NÉVMÁS TOLDALÉKOLÁSA ■ A visszaható névmás egyes és többes számát, valamint valamenyi személyt kifejező ragozási sorát a táblázat mutatja. A legtöbbször ragos alakjaiban fordul elő, ezekre láthatók példákat is az alábbi táblázatban:

SZÁM, SZEMÉLY	VISSZAHATÓ NÉVMÁS	PÉLDA
E/1.	(ön)magam	megmosom magam(at)
E/2.	(ön)magad	látnád magad(at)
E/3.	(ön)maga	gyötri magát
T/1.	(ön)magunk	jól érezzük magunkat
T/2.	(ön)magatok	ne motyogjatok magatokban
T/3.	(ön)maguk	maguknak csinálták a bajt

A HÁROMFÉLE MAGA ■ Mielőtt azt hinnéd, ez a legkönnyebben felismerhető névmás, eláruljuk: a *maga* nem egy szó, hanem három. Közülük eddig kettővel találkoztál, ezeket könnyű megkülönböztetni:

- a **visszaható névmással**, pl. *Feleslegesen okolja magát.*
- a „magázó” magával, ami **személyes névmás**, pl. *Én magát okolom ezért.*

A harmadikat viszont nehezebb megkülönböztetni a visszaható névmástól. Figyeld meg ezeket a szerkezeteket: *magam is úgy gondolom; saját magunk építettük*. Ezekben a *magam, magunk személyes névmások*. Ezt onnan tudhatod, hogy felcserélhetők vagy kiegészíthetők személyes névmásokkal: *én (magam) is úgy gondolom; mi (magunk) építettük*. Ezt a fajta *magát* akkor használjuk, ha **nyomatékosítani** szeretnénk: *én és nem más, én egyedül*.

A KÖLCSONÖS NÉVMÁS ■ A **kölcsönös névmás** azt fejezi ki, hogy több személy cselekvése kölcsönösen hat a cselekvést végzőkre, egyiké a másikéra, és fordítva. Pl. *mindent megtesznek egymásért; elbeszélnek egymás mellett*. Egyetlen kölcsönös névmásunk van, az *egymás* szó. Mivel ez is **főnevet helyettesít**, a főnév ragjait veheti fel (pl. *egymásnak, egymással*), de állhat rag nélkül is. Többes száma azonban nincs, hiszen eleve több személyre utal (*illenek egymáshoz, egymás mellett lépkednek, jól megvannak egymás nélkül*).

Gondolatgyűjtő

Visszaható névmás:

- *magá*;
- csak főnevet helyettesít;
- a cselekvést végzőre hat vissza;
- legtöbbször ragoz alakjaiban fordul elő.

Kölcsönös névmás:

- *egymás*;
- csak főnevet helyettesít;
- több személy cselekvése kölcsönösen hat rájuk;
- rag nélkül is állhat, többes száma nincs.

FELADATOK

1. Alakítsd át a visszaható névmást tartalmazó szó szerkezetet a példa alapján! Figyeld meg, milyen igeképző fejezi ki a visszahatást! Írd le a megoldásokat a füzetedbe! Például *fésüli magát = fésülködik*.

mosod magadat

védjük magunkat

gyötri magát

vakarjátok magatokat

idegesítem magamat

2. Sok közmondásban, szólásban is szerepel visszaható névmás. Mit jelentenek az alábbi kijelentések? Beszéljétek meg, gyűjtsetek még hasonlókat!

- Lejáratja magát.
- Mindenki magából indul ki.
- Minden szentnek maga felé hajlik a keze.

3. Találd ki, hogy a kölcsönös névmás mely ragozott alakja illik a mondatok végére! Beszéljétek meg a megoldásokat az osztályban, majd írjátok le a füzetetekbe!

- a) Negyven évet éltek le békében ... d) Tökéletesen kiegészítik ...
b) A barátok figyelnek ... e) Nincs titkuk ...
c) Hűségeselek ...

4. Olvasd el a szöveget! Gyűjtsd ki belőle az összes eddig megismert névmást a füzetedbe!

A két Forintos

Mikor éntőlem egyszer kisiskolás koromban azt kérdezte öreg tanítóm, hogy mi szeretnél lenni, azt mondtam rá:

– Forintos Gyurka.

– Hát aztán miért szeretnél te Forintos Gyurka lenni, mikor te Pajor Palkó vagy? – nevetett tanítóm.

– Azért, mert engem akkor szidnak meg otthon, ha nem tanulok, Forintos Gyurkára pedig akkor haragszanak, mikor tanul.

Nem volt pedig ennek a fele se tréfa. Magam is ott voltam, mikor Forintos Gyurka eldicsekedett az apjának a szép írásával.

– Ezt nézze meg, édesapám. Azt mondta a tanítóm, olyan az írásom, mint a metszés, lehet még belőlem íródeák is.

Kevély Forintos Gergely haragosan lökte el maga elől az irkát.

– Micsoda bolondság ez már megint? A Forintos Gergely fia nem szorult arra, hogy betintázza az ujját.

No, akkor én nagyon szerettem volna cserélni Forintos Gyurkával, ráadásul még a nyeletlen bicskámat is neki adtam volna.

(Móra Ferenc: *A két Forintos* – részlet)

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Közös mondandó

Válasszatok párt magatoknak! A párok egymás kezét fogva egy embernek számitanak, s úgy kell beszélgetniük egy másik emberrel (vagyis egy másik párral), hogy az egyik szót a pár egyik tagja mondja, a másikat a társa – egészen addig, amíg be nem fejezik a mondatot. A választ hasonló módon adja a másik pár. (A „mondandó” lehet akár egy vers is, melyet ily módon felváltva mondotok, versszakonkénti váltással a másik párossal.)

A játék másik változatában szavankénti váltással az egész csoport játszhat egyszerre. Körben ülve egy-egy szót kell fűzni a már elhangzottakhoz. Mindenkinek jogában áll a kedve szerinti irányba terelni a történetet, befejezni az aktuális mondatot, újat kezdeni stb. Meg is lehet adni a témát, vagy a történet stílusát, műfaját, és lehet mondatonkénti váltással is játszani.

29. A kérdő és a vonatkozó névmás

Gondolatébresztő

Képzeld el, hogy nyomozó vagy! Milyen egyszavas kérdőszavakat tennél fel leggyakrabban?

Eddig a csak főnevet helyettesítő névmásokkal foglalkoztunk. A következőkben azokkal fogunk megismerkedni, amelyek a **főnév** mellett **melléknevet**, **számnevet** és **határozószót** is helyettesíthetnek. E leckeiben két olyan névmásfajttával foglalkozunk, amelyek hasonlítanak is egymásra: a **kérdővel** (*miért?*), és a **vonatkozóval** (*amiért*).

A KÉRDŐ NÉVMÁS ■ A **kérdő névmásokkal** gyakran találkozol, például az iskolában feleléskor vagy a dolgozat megírásakor, de bárhol, ahol **kérdő mondatok** fordulnak elő: *Ki törte be az ablakot? Miért nem kaphatok egy kutyát? Milyen névmás ez?* Velük tudakozódunk, kérdezzük rá élőlényekre, tárgyakra, fogalmakra, tulajdonságokra, időre, helyre, mennyiségre, egyéb körülményekre: *Ki? Milyen? Mikor? Hány? Merre?* Sok esetben raggal, jellel, esetleg névutóval látjuk el őket, például *Kit? Melyikből? Mi előtt? Ki után?*

Az alábbi táblázatban felsoroltuk a leggyakoribb kérdő névmásokat:

FŐNEVET HELYETTESÍT	MELLÉKNEVET HELYETTESÍT	SZÁMNEVET HELYETTESÍT	HATÁROZÓSZÓT HELYETTESÍT		
			HELY	IDŐ	EGYÉB KÖRÜLMÉNY
<i>ki, mi, kicsoda, micsoda</i>	<i>milyen, melyik, mely, miféle, mekkora</i>	<i>mennyi, hány, hányadik, hányféle</i>	<i>hol, hová, honnán, merre, mer- ről, mettől, meddig</i>	<i>mikor, mi- óta, mikor- tól, mettől, meddig</i>	<i>hogyan, mi- ért, miként, miképp(en)</i>

A VONATKOZÓ NÉVMÁS ■ A leggyakoribb vonatkozó névmásokat nem lesz nehéz felismerned, mert egy **a-** előtag és egy **kérdő névmás** kapcsolódik össze bennük: *a+ki, a+milyen, a+mennyi, a+hol* stb. A kérdő névmáshoz hasonlóan **főnevet**, **melléknevet**, **számnevet**, **határozószót** helyettesíthetnek. Az *ami* például főnév, az *amekkora* melléknév, az *ahány* számnév, az *amikor* pedig határozószó helyett áll. Ám nem csak helyettesítő funkciója miatt fontos szófaj. Gyakran vonatkozó névmásokkal kapcsoljuk össze ugyanis a tagmondatokat: *Azt kaptad, amit megérdemelsz. Majd szólj, amikor megcsináltad, amit kértem!*

A vonatkozó névmás **toldalékolható**: jelet és ragot vehet fel. Pl. *aki-ét, ami-ről, amely-ek-ből* stb.

A leggyakoribb vonatkozó névmásokat a táblázatban láthatod:

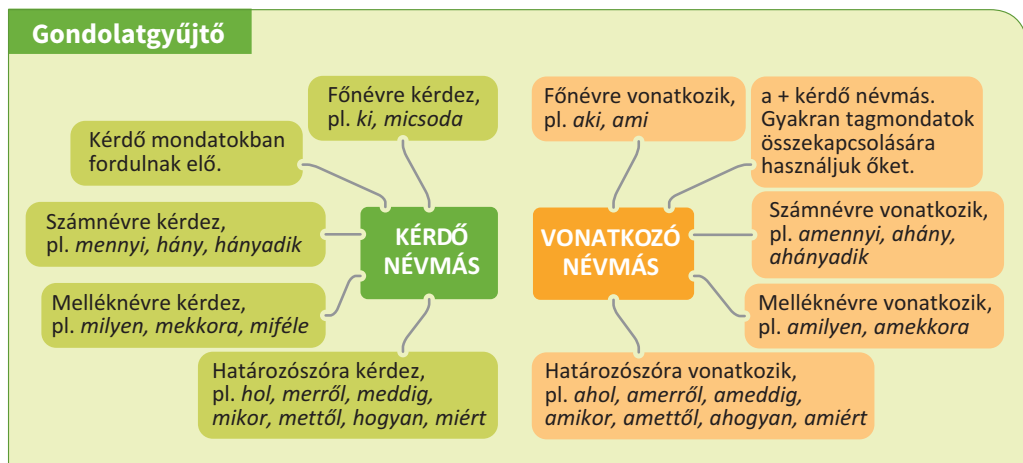
FŐNÉVRE VONATKOZIK	MELLÉKNÉVRE VONATKOZIK	SZÁMNÉVRE VONATKOZIK	HATÁROZÓSZÓRA VONATKOZIK		
			HELY	IDŐ	EGYÉB KÖRÜLMÉNY
<i>ami, aki, amely, mely</i>	<i>amilyen, amekkora</i>	<i>ahány, ahányszor, amennyi, ahányadik</i>	<i>ahol, ahová, ahonnan, ameddig, amerre, amettől</i>	<i>amikor, amióta, ameddig, amettől</i>	<i>ahogy, ahogyan, amiért, amint</i>

AKI, AMI VAGY AMELY? ■ A vonatkozó névmások közül az **aki** csak személyre, az **ami** és az **amely** pedig konkrét dologra, tárgyra utalhat: Ő az, **aki** keresett. Megváltad a leveleket, **amiket/amelyeket** az asztalodra tettem?

Az **ami** és **amely** használatának szabályai a beszélt nyelvben és az írott szövegben eltérőek. Az **ami** vonatkozó névmást használjuk gyakrabban a beszédben és a nem irodalmi szövegekben. Az **amely** választékosabb, főleg irodalmi vagy hivatalos szövegekben fordul elő. Az **ami** utalhat egy konkrét dologra és egy egész tagmondat tartalmára is: Ez az, **ami** bánt engem. Megvédte magát az ellenségeivel szemben, **ami** megmentette az életét. Az **amely** viszont nem utalhat tagmondatra.

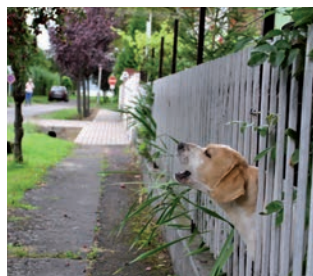
VONATKOZÓ VAGY KÉRDŐ? ■ Bizonyos vonatkozó névmásoknak van teljes és úgynevezett csonka alakja is: az **akinek** például a **ki**, az **amilyennek** a **milyen** stb. A mai magyar nyelvben ezek közül csak az **amely** csonka alakját, a **melyet** használjuk, a többivel inkább irodalomórán, régebbi szövegekben találkozhatasz. A példákban megfigyelheted, hogy a csonka alakok a kérdő névmásokkal egyeznek meg: **aki** – **ki**, **amilyen** – **milyen**, **amely** – **mely** stb. A szöveggörnyezetből viszont mindig kiderül, hogy vonatkozó vagy kérdő névmásról van-e szó. Ha azt olvasod: „Sok van, **mi** csodálatos...”, megérted, hogy ez a mondat nem kérdés, tehát nincs benne helye kérdő névmásnak. A csonka alakokat ki is tudod cserélni teljesekre: Sok van, **ami** csodálatos. Így pedig már egyértelmű, hogy vonatkozó névmásról van szó.

Gondolatgyűjtő

FELADATOK

1. Mondj egy kérdő mondatot, amiben nincs kérdő névmás! Tudsz-e mondani egy kijelentőt, amelyben viszont van?
2. Idézd fel, amit a számnevek három fajtájáról tanultál! Ezek közül melyikre kérdez rá a *Hány?* kérdő névmás? Melyikre a *Mennyi?* és melyikre a *Hányadik?*
3. Írj rövid párbeszédet, amelyben szerepel két kérdő és két vonatkozó névmás! Játsszátok el padtársaddal!
4. Találjatok ki, majd adjatok elő egy olyan párbeszédet, amelyben két ember úgy vitázik, hogy a felek csak kérdéseket használnak, még hozzá kérdő névmásokat tartalmazó kérdéseket. Pl. – *Hova tetted a telefonomat?* – *Miért gondolod, hogy én tettem el?* – *Ki más lehetett volna?* – *Hova jutunk, ha mindenki a másikat hibáztatja?* – *Mikor felelsz már értelmesen a kérdésekre?*
5. Közmondásgyűjtő – Mely közmondások jutnak eszedbe a képekről? Írd le a füzetedbe! Gyűjts még olyan közmondást, szólást, amelyben kérdő és/vagy vonatkozó névmás szerepel! Nevezd is meg őket! Versenyezzetek, ki tud többet gyűjteni!

Kérdezz – mást felelek!

Üljetek le körben! Legyen egy játékvezető közepén, aki kérdéseket tesz fel sorban mindenkinek. A játék lényege, hogy a megkérdezett mindig az előtte lévőhöz intézett kérdésre válaszol, nem arra, amelyet neki tesz fel a játékvezető. Az első játékos (mivel előtte nem hangzott el még kérdés) tetszőleges választ adjon! Aki elrontja a választ, az helyet cserél a játékvezetővel, vagy kiesik.

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

30. A határozatlan és az általános névmás

Gondolatébresztő

Hogyan mondják az általad tanult idegen nyelven a következőket: *valaki beszél; mindenki beszél?*

Az alábbiakban két olyan újabb névmásfajtát ismerünk meg, amelyek főnevet, melléknevet, számnevet és határozószót is helyettesíthetnek. A **határozatlan** és **általános** névmások alakjukban is hasonlítanak a kérdőre és a vonatkozóra: két részből állnak, és utótagjuk legtöbb esetben a kérdő névmásokkal egyezik meg: **minden-+ki, se-+hol, vala-+milyen, akár-+mennyi** stb.

A HATÁROZATLAN NÉVMÁS ■ A **határozatlan névmást** akkor használjuk, amikor nem tudunk vagy nem akarunk pontosan megnevezni személyt, tárgyat, tulajdonságot, mennyiséget vagy körülményt: *Valaki evett a tányérkámból! Akárki lehetett! Bárki is volt, csúnyán meg fogja bánni!*

Ahogy említettük, a határozatlan névmások általában **összetettek**. A kérdő névmási utótagokhoz többnyire a **vala-** és a **né-** előtagok kapcsolódnak: **vala-+ki, né-+melyik, vala-+hány, né-+hol** stb. Akárcsak az eddig megismert névmásokhoz, a határozatlan névmásokhoz is **kapcsolódhat toldalék** a helyettesített szó szófájának megfelelően: *valakit, némelyikkel, valahányan* stb.

Melyek a leggyakoribb határozatlan névmások? A táblázatból megtudhatod:

FŐNEVET HELYETTESÍT		MELLÉKNEVET HELYETTESÍT		SZÁMNEVET HELYETTESÍT	
<i>vala-</i>	<i>né-</i>	<i>vala-</i>	<i>né-</i>	<i>vala-</i>	<i>né-</i>
<i>valaki, valami, valamelyik</i>	<i>némelyik</i>	<i>valamilyen, valamiféle, valamekkora</i>	<i>némely(ik), némi</i>	<i>valamennyi, valahány</i>	<i>néhány</i>

HATÁROZÓSZÓT HELYETTESÍT					
HELY		IDŐ		EGYÉB KÖRÜLMÉNY	
<i>vala-</i>	<i>né-</i>	<i>vala-</i>	<i>né-</i>	<i>vala-</i>	<i>né-</i>
<i>valahol, valahonnan, valahová, valamerre</i>	<i>néhol</i>	<i>valamikor, valameddig, valaha</i>	<i>néha, némelykor</i>	<i>valahogyan, valamiképp, valamiért</i>	<i>némiképp, némileg</i>

AZ ÁLTALÁNOS NÉVMÁS ■ Az **általános névmást** olyankor használjuk, amikor nem egy adott személyről, tulajdonságról, mennyiségről, körülményről akarunk beszélni, mert mondandónk általánosságban vonatkozik mindenre és mindenkire vagy éppen semmire és senkire.

Akárcsak a határozatlan névmások, többnyire az általános névmások is **összetettek**. Jellegzetes előtagjaik: **mind(en)-**, **bár-**, **akár-**, a tagadóké **se(m)-**.

Utótagjaik pedig kérdő névmások: **bár+ki**, **akár+milyen**, **sem+mikor**. Ez a névmás-fajta ugyancsak **toldalékolható**: **mindenki**t, **semmilyen**nel, **bármennyien**, **akármikor**ra. Mivel a közmondások, szólások általában mindenre érvényes mondanivalót tartalmaznak, gyakran fordul elő bennük általános névmás. Például: **Mindenki** a maga szerencséjének a kovácsa. Nem **mind** arany, ami fénylik.

A leggyakoribb általános névmásokat megismerheted a táblázatból:

	FŐNEVET HELYET- TESÍT	MELLÉK- NEVET HELYETTESÍT	SZÁMNEVET HELYETTESÍT	HATÁROZÓSZÓT HELYETTESÍT		
				HELY	IDŐ	EGYÉB KÖRÜLMÉNY
<i>mind(en)-</i>	<i>mindenki</i>	<i>mindenféle</i>	<i>mindegyik, mindahány</i>	<i>mindenhol, mindenütt, mindenhová, mindenhonnan</i>	<i>mindenkor</i>	<i>minden- hogyan, minden- képpen</i>
<i>bár-</i>	<i>bárki, bármi</i>	<i>bármelyik, bármilyen,</i>	<i>bármennyi</i>	<i>bárho, bárhová, bárhonnan</i>	<i>bármikor, bármeddig</i>	<i>bárhogyan</i>
<i>akár-</i>	<i>akárki, akármí</i>	<i>akármelyik, akármilyen</i>	<i>akármennyi, akárhány</i>	<i>akárho, akárho- vá, akárhonnan</i>	<i>akármikor</i>	<i>akárhogyan</i>
<i>se(m)-</i>	<i>senki, semmi</i>	<i>semmilyen</i>	<i>semennyi, sehány</i>	<i>sehol, sehová, sehonnan</i>	<i>semmikor</i>	<i>sehogy, semmiképp</i>

A **se**, **sem** tagadószókat **egybeírjuk**, ha **előtagként** szerepelnek a tagadó névmásokban (*sehol*, *sehová*, *semerre*). Ha a névmások után állnak, akkor viszont általában külön kell írni őket (*sehol sem*, *semmi sem*, *így se*). Akad azonban néhány kivétel: *sohase*, *sohasem*.

HATÁROZATLAN VAGY ÁLTALÁNOS? ■ A határozatlan és általános névmások között nincs éles határ. Ha a *bárkit*, *akárkit* inkább határozatlannak, mint általánosnak érzed, nem tévedsz nagyot: ezek egyszerre határozatlanok, hiszen nem tudjuk pontosan, ki tartozik a *bárki* kategóriába, és általánosak, hiszen ha *bárki* jöhet, lehet, hogy *mindenki* eljön. Segíthet, ha a határozatlan névmásokat *vala-* és *né-* előtagjaikról azonosítod.

Gondolatgyűjtő

HATÁROZATLAN NÉVMÁS:

VALA-	kérdő névmás
NÉ-	kérdő névmás

ÁLTALÁNOS NÉVMÁS:

MIND(EN)-	kérdő névmás	AKÁR-	kérdő névmás
BÁR-	kérdő névmás	SE(M)-	kérdő névmás

FELADATOK

1. Keress olyan névmásokat az előző táblázatokban, amelyek *ly*-t tartalmaznak! Vannak-e olyanok, amelyek *j*-t tartalmaznak? Írj egy-egy mondatot minden megtalált névmási alakkal!

2. Keressetek a táblázatokban olyan kivételes alakokat, amelyek utótagja nem egyezik meg kérdő névmással! Alkossatok velük mondatokat!

3. a) Miről szólhat a következő történet? Cseréld ki a határozatlan névmásokat a megfelelő szófajú szavakra úgy, hogy értelmes történetet kapj! Írd le a füzetedbe, adj címet is a történetednek!

Valakinek a valamijét ellopják, de valaki megígéri valakinek, hogy segít neki visszaszerezni. Valamikor belopóznak valakihez, és visszalopják a valamit. Valamennyi idő alatt ugyan valamennyivel nagyobb lett, de ez nem zavar senkit.

b) Találsz-e a szövegben olyan névmást, amelyik nem határozatlan?

4. Rendezetek csapatversenyt! Egységnyi idő alatt gyűjtsetek minél több olyan közmondást, amelyben általános névmás szerepel! Írjátok is le ezeket! Amelyik csapat a legtöbbet gyűjti, az nyer. Ne felejtsetek el megbeszélni a közmondások jelentését!

5. A *ki-ki* elég ritka névmás. Beszéld meg a padtársaddal, hogy milyen névmásra lehet kicserélni a következő mondatban! Az eredményt írtok le, és vessétek össze a többiekével!

Vége lett a vacsorának, aztán ki-ki fölment a szobájába.

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Csoportosuljatok!

Osszátok két félre az osztályt! Külön cetlikre írtok fel az osztály felének megfelelő mennyiségű határozatlan névmást, valamint a másik felének megfelelő mennyiségű általános névmást! Keverjétek össze! Vegyen magához mindenki egy-egy cetlit! Ezután kezdődjön a csoportosulás! A papírlapot magatok előtt tartva keressétek meg a csoporttagokat, azaz az azonos fajtájú névmásokat felmutató embereket! Ezután csoporton belül csoportosuljatok tovább, azaz váljatok külön a főnevet, melléknevet, számnevet és határozószót helyettesítő névmások szerint!

31. A mutató névmás

Gondolatébresztő

Gondolj egy tárgyra! Írd körül padtársadnak úgy, hogy ne mondd ki a tárgy nevét, csak jellemző tulajdonságait! Sikerült kitalálnia, mire gondoltál?

A MUTATÓ NÉVMÁS ■ Az utolsó névmás, amellyel megismerkedünk, a mutató névmás. Ezzel – ahogy a neve is jelzi –, rámutatunk, utalunk valamire, valakire, valamely tulajdonságra, mennyiségre, állapotra, időpontra, helyre. Például *Szép ez a virág. Olyan ruhát szeretnék. Ennyi elég volt. Nagyon hideg van itt!* A rámutatás mellett a szövegben **előre és vissza** is tudunk **utalni** vele. A lecke második mondatában a vissza utalásra láttál példát: „*Ezzel* [az előbb említett mutató névmással] *rámutatunk, utalunk valamire...*” stb. Előreutalás: *Azt mondta, hogy nem ő volt.*

Ahogy a kérdő, vonatkozó, határozatlan és általános névmások, úgy a mutató névmás is állhat **főnév, melléknév, számnév** és **határozószó** helyett.

Az alábbi táblázatban a leggyakoribb mutató névmásokat láthatod:

	FŐNEVET HELYETTESÍT	MELLÉKNEVET HELYETTESÍT	SZÁMNEVET HELYETTESÍT	HATÁROZÓSZÓT HELYETTESÍT		
				HELY	IDŐ	EGYÉB KÖRÜLMÉNY
Közelre mutató	ez, emez, ugyanez	ilyen, ilyesmi, efféle, ilyenféle, ekkora, ugyan- ilyen, emilyen	ennyi, ennyiféle, ugyanennyi, emennyi	itt, ide, innen, ugyanide, erre	ekkor, ezután, eddig, ezelőtt	így, ekképp(en), éppígy, ugyanígy, ezért
Távolra mutató	az, amaz, ugyanaz	olyan, olyasmi, afféle, olyanféle, akkora, ugyanolyan, amolyan	annyi, annyiféle, ugyanannyi, amannyi	ott, oda, onnan, ugyan- oda, arra	akkor, azután, addig, azelőtt	úgy, akképp(en), éppúgy, ugyan- úgy, azért

KÖZELRE ÉS TÁVOLRA MUTATÓ NÉVMÁSOK ■ A táblázatban is látszik, hogy a mutató névmások közelre és távolra mutató párokat alkotnak, pl. *ez* – *az*, *ilyen* – *olyan*. A párok tagjai csak magánhangzóikban különböznek, mássalhangzóik azonosak. A közelre mutató névmások mindig **magas** magánhangzó(ka)t tartalmaznak, pl. *ennyi*, *így*; a távolra mutatók pedig **mélye**(ke)t, pl. *annyi*, *úgy*.

A MUTATÓ NÉVMÁSOK FELÉPÍTÉSE ■ A táblázatban azt is megfigyelheted, hogy a mutató névmások között vannak **egyszerűek** és **összetettek** is. Az egyszerűek (pl. *ilyen*, *ez*, *annyi*) sokszor szerepelnek összetettek utótagjaként, pl. *ugyan*–+*ilyen*, *em*–+*ez*, *épp*–+*annyi*. Leggyakoribb előtagjuk az *ugyan*– és az *épp*–, az *am*–/ *em*– kezdetűeket (pl. *amolyan*, *emennyi*) ma már ritkán használjuk. Találsz *-féle* utótagú névmásokat is.

A MUTATÓ NÉVMÁSOK TOLDALÉKOLÁSA ■ A mutató névmások jellel és raggal ugyanúgy toldalékolhatók, mint a helyettesített szófajú szó, pl. *ugyanazokat látom; ennyiben maradhatunk* stb. Az *ez*, *az* főnévi mutató névmás *-je teljesen hasonul* a hozzá kapcsolódó toldalék első hangjához, és ezt írásban is jelöljük: *ez+-vel* → *evvel*, *az+-ban* → *abban*. (Kivétel az *ezzel/azzal*, amelyekben éppen fordított irányú a hasonulás.) Az ilyen alakok közül többet rövid magánhangzóval ejtünk, ezért ezek helyesírására különösen figyelni kell: *ehhez, ekképp, afféle, affajta*.

A névmásokban **a j hangot mindig ly-nal** írjuk (*ilyen, amilyen, amolyan, mely*).

Az *ez*, *ezek* mutató névmást alapesetben **tárgyakra, dolgokra** használjuk. Amikor emberre utalunk vele, akkor lenéző, elítélő értelmű lehet. (*Ez mondja meg nekem, hogy mit csináljak?*) Tanácsos kerülni ennek a használatát.

Gondolatgyűjtő

Mutató névmás:

- segítségükkel rámutatunk, utalunk valamire, valakire, valamely tulajdonságra, mennyiségre, állapotra, időpontra, helyre;
- főnév, melléknév, számnév és határozószó helyett is állhatnak;
- közelre és távolra mutató párokat alkotnak;
- egytagúak és összetettek is lehetnek;
- pl. *ez-az, ilyen-olyan, ekkora-akkora, ennyiféle-annyiféle, ide-oda, ezután-azután*.

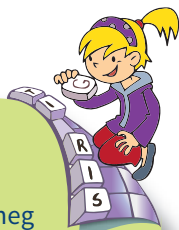
FELADATOK

1. Válasszátok ki közösen a táblázatból a húsz gyakrabban használt mutató névmást! A ritkábbakkal írjatok egy-egy mondatot!
2. Figyeld meg, milyen hatást vált ki, ha az *az*, *azok*, *ez*, *ezek* mutató névmással emberekre utalunk! Pl. *Azzal én nem ülök egy padba. Ez meg mit keres itt?*

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Keresd a közmondást!

Egy önként jelentkező menjen ki a teremből! A bent maradók állapodjanak meg egy közmondásban, majd annak szavait osszák fel a jelenlevők között (annyiszor ismételve meg a közmondást, ahányan vannak a teremben, azaz mindenkinek legyen szava)! Ezután a kitaláló tegyen fel sorban kérdéseket társainak, akiknek úgy kell válaszolniuk, hogy a rájuk kiosztott szó a lehető legkevesebb „feltűnéssel” legyen benne a mondatban. A közmondások mellett szólásokkal, szállóigékkel, ismert versek részleteivel is játszhatjátok, de ezt a játék előtt közölni kell a kitalálóval.

32. Gyakorolj!

1. Keresd meg a névmásokat az alábbi közmondásokban! Nevezd meg a fajtájukat! Ha mindet megtaláltad, próbáld megmagyarázni a közmondások jelentését! (Ha nem tudod pontosan, nézz utána például O. Nagy Gábor *Mi fán terem?* című könyvében.)

- a) Amilyen a mosdó, olyan a törülköző.
- b) Aki másnak vermet ás, maga esik bele.
- c) Aki *á*-t mond, mondjon *bé*-t is!
- d) Mindenki a maga bőrét viszi a vásárra.

2. Padtársaddal találjatok ki olyan jelenetet, amelyben csak olyan mondatok szerepelnek, amelyek csak névmásokból állnak, pl. *Ki az? Ez ő!* Adjátok is elő az osztálynak!

3. Írjatok föl a táblára annyi különféle mutató névmást (toldalékosakat is), ahányan vagytok az osztályban! Ezután mindenki mondjon egy olyan kérdő névmással kezdődő mondatot, amelyre a táblán szereplő mutató névmások egyike válaszol! Húzzátok át a már felhasznált mutató névmásokat!

4. Ugyanabba vagy más-más névmástípusba tartoznak az alábbi, hasonló szópárok tagjai? Sorold be őket a megfelelő névmáscsoportokba!

a) akárki, bárki	d) mindenki, valaki
b) énvelem, énhozzám	e) milyen, semmilyen
c) éppolyan, ugyanolyan	f) ugyanaz, ugyanő

5. a) Keresd meg a szövegben a névmásokat, és csoportosítsd őket a füzetedben!
b) Írd melléjük, hogy milyen szófajú szavak helyett állnak!

– No, olyanok vagyunk mi is, mint a pogány törökök voltak – szólalt meg ismét apám.

– Hát azok milyenek voltak?

– Azok olyanok, hogy a követet megsütötték.

Ez kicsit furcsa volt, hogy éppen a törökökhöz ment által apám, de azért nem gyanítottam semmit.

– Hát ez a nyúl mért lett volna követ? – tudakozódtam.

– Ez azért, hogy hívjon téged az erdőre.

– Hát oda miért?

– Oda lakni.

– Még oda is elmehetek – mondtam.

– Te el – ravaszkodott apám –, ha nem félnél ott egyedül lenni.

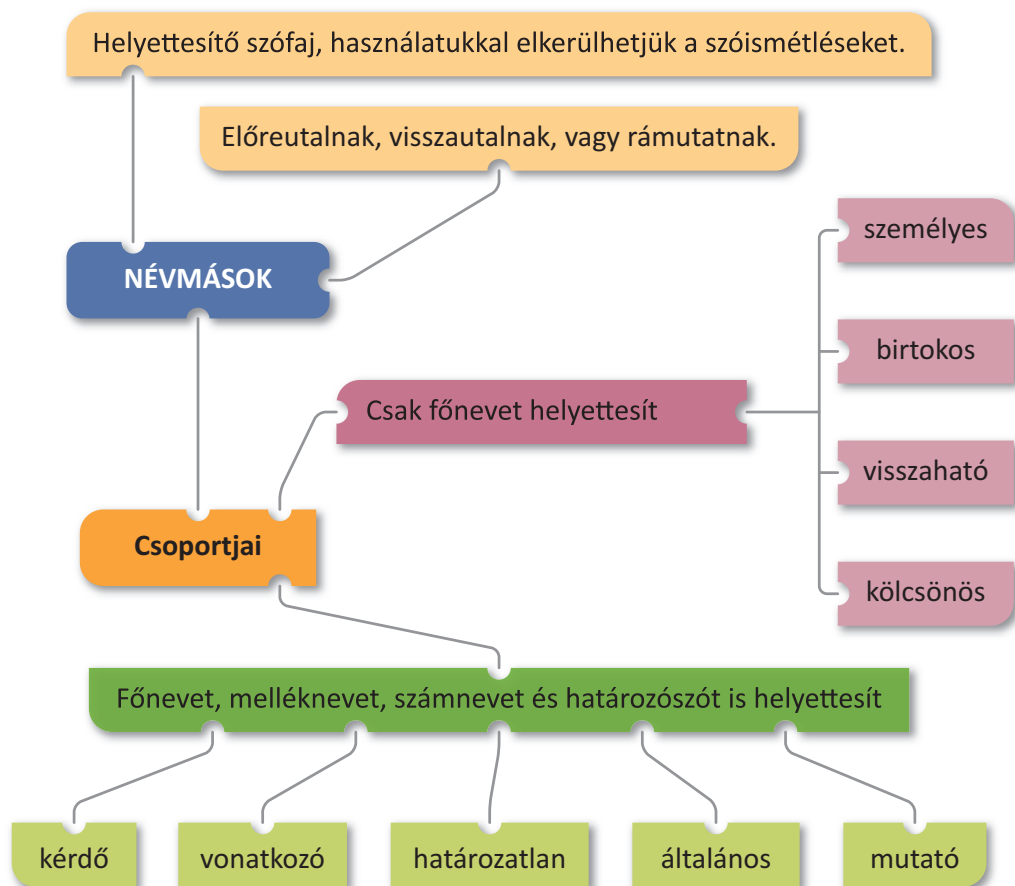
(Tamási Áron: *Ábel a rengetegben* – részlet)

33. Összefoglalás – A névmások

A NÉVMÁSOK CSOPORTOSÍTÁSA ■

- Csomagolópapírra készítsétek el a névmások ágábráját!
- Mindegyik fajtához írjátok fel a legfontosabb jellemzőit!
- Mindegyik csoporthoz írjatok példákat is, ahol sok van, oda legalább 5 példaszót!
- Végül önálló munkában írjatok a füzetetekbe példamondatokat – a példaszók közül fajtánként hárommal!

Kiindulásnak és segítségként használhatjátok a lenti összefoglaló ábrát, valamint az egyes leckék *Gondolatgyűjtőjében* található ágábrákat!

34. Ellenőrizd a tudásodat!

- Hányféle névmást ismertél meg, mikor használjuk őket?
- Melyek a csak főnevet helyettesítő névmások?
- Mely névmások helyettesíthetnek a főnéven kívül melléknevet, számnevet és határozót?
- Mit kell tudni a személyes névmásról?
- Mondj 10 példát ragozott személyes névmásra!
- Mikor használunk birtokos névmásokat?
- Ragozd el a birtokos névmást egy, majd több birtok esetén, alkoss velük mondatokat!
- Mikor használunk visszaható névmást?
- Sorold fel a visszaható névmási alakokat, és alkoss velük mondatokat!
- Mikor használunk kölcsönös névmást?
- Alkoss 5 mondatot, amelyben kölcsönös névmás van!
- Mikor használunk kérdő névmásokat?
- Sorolj fel legalább 5 kérdő névmást, és alkoss velük mondatokat!
- Mikor használunk vonatkozó névmásokat?
- Sorolj fel legalább 6 vonatkozó névmást, és alkoss velük mondatokat!
- Mikor használunk határozatlan névmásokat, milyen előtagok jellemzik őket?
- Sorolj fel legalább 6 határozatlan névmást, és alkoss velük mondatokat!
- Mikor használunk általános névmásokat, milyen előtagok jellemzik őket?
- Sorolj fel legalább 6 általános névmást, és alkoss velük mondatokat!
- Mikor használunk mutató névmásokat?
- Sorolj fel legalább 6 mutató névmást, és alkoss velük mondatokat!
- Ismételd át a névmások helyesírásáról tanultakat!

Helyettesítsd a személyes névmás megfelelő alakjával a kiemelt szavakat!

Kovácséknál voltunk vendégségben. • **Pétertől** kérdeztem meg, mi a lecke. • **An-náékkal** fogunk nyaralni a nagymamánál. • **Apa mellett** még mindig kicsi vagyok. • Nem fogom megint kitakarítani a szobát **Ildi helyett**. • **Lacitól** nyugodtan kérhetsz segítséget. • Mindent mondj el őszintén **anyunak**!

Kérj meg valakit, hogy diktálja le neked az alábbi névmásokat! Írd le a füzetedbe fajtánként csoportosítva egy előre elkészített táblázatba! Húzd alá a ragozott alakokat! Ellenőrizd helyesírásukat!

én, velem, űk, valamennyi, ahány, milyen, magunk, ahol, akárki, ilyen, valamilyen, annyi, akármikor, amilyen, néha, tőlem, ahhoz, maga, akinek, bármilyen, amikorra, egymásé, mennyi, tied, mikor, efféle, amennyi, hogyan, bárhányan, néhol, amely, valakikkel, olyankor, bármerre, így, innen-onnan, ennyien, valameddig, némelyik

AZ IGÉK

és az IGENEVEK

Ebből a fejezetből megtudhatod:

- mi jellemző az igére;
- hogyan ragozzuk őket;
- milyen igenevek léteznek.

35. Az ige

Gondolatébresztő

Gyűjtsetek igéket! Mit fejeznek ki?

MIT TANULTÁL MÁR AZ IGÉRŐL? ■ Mondj öt, egy- vagy kétszavas mondatot arról, hogy mi történt veled ma! Ha mesélsz valamiről, például arról, hogy mi történt veled ma, szinte biztos, hogy minden mondatodban lesz egy vagy több **ige**. Például: *felkeltem, (fogat) mostam, megreggeliztem, bejöttem (az iskolába)* stb.

Emlékezz vissza, mi mindent tudtál meg róluk korábban!

Tudod, hogy az ige **cselekvést** (*kel, mos*), **történést** (*esik, kilyukad*), **létezést** (*él, volt, van, lesz, nincs*), **állapotot** (*örül, fázik*) fejez ki. Ezért is használjuk az igéket olyan gyakran, hiszen szinte mindennel, amit mondunk másoknak, cselekvésekről, történeésekről, létezésről vagy nemlétezésről, állapotokról számolunk be vagy érdeklődünk.

Szavaink körülbelül egynegyedét az igék teszik ki. Legjellemzőbb kérdései:

Mit csinál? Mi történik?

Az eddig tanult szófajokhoz hasonlóan az ige is az **alapszófajok** közé tartozik:

- Önálló, tartalmas jelentése van.
- A mondatban önállóan mondatrész lehet, más mondatrészekkel bővíthető.
- Sokféle toldalékkal ellátható.

MITŐL IGE AZ IGE? ■ Bár azt hihetnéd, hogy minden olyan szó, ami cselekvést fejez ki, ige, ez nem így van. A *cselekvés* szó is cselekvést fejez ki, pedig főnév. Az igék toldalékai olyan jelentéseket fejeznek ki, amelyeket a főneveké nem. Ha azt hallod: *ugrál*, nemcsak a cselekvés jut eszedbe, hanem „észrevétlenül” sok minden más is: hogy az ugrálás most, a jelenben történik, hogy csak egy személy (vagy állat) ugrál és nem több, és az a valaki vagy valami tényleg ugrál, nem csak *ugrálna*, ha bizonyos feltételek adottak lennének. Ha azt hallod: *ugrálás*, nem derül ki belőle sem az, hogy mikori az ugrálás, sem az, hogy hányan művelik, sem az, hogy biztos-e, vagy feltételhez kötött. A *kutyus ugrálása* az ugrálást mint a kutyushoz tartozó dolgot mutatja be, míg a *kutyus ugrál* esetében a hangsúly a cselekvésen van, a kutyus pedig cselekvőként tűnik fel. Az ige tehát attól ige, hogy a cselekvés, történés, létezés, állapot mellett jelöl más, ezekre vonatkozó dolgokat is, például a cselekvő számát és személyét (*elaltat, elaltatjuk*) és a cselekvés idejét is (*vág – vágott – vágni fog*). A következő leckékben ezekről a jelentésekről fogsz majd részletesebben tanulni.

A cselekvés **ideje** szempontjából az igealak lehet:

- **jelen idejű**: amikor a cselekvés (történés, létezés) a jelenben történik. Jele: Ø (*megy, úsznak*).

– **múlt idejű**: amikor a cselekvés (történés, létezés) a múltban zajlott. A múlt idő jele: **-t, -tt** (*ült, dobott*).

– **jövő idejű**: a cselekvés (történés, létezés) a jövőben fog történni. Ezt az igehez kapcsolt **fog** segédige ragozott alakjával (vagyis összetett igealakokkal) fejezzük ki (*utazni fogunk, tanulni fog*).

Ezek tehát az **igeidők**.

AZ IGEK KÉPZÉSE ■ Az **igeképzőkkel** névszóból vagy igéből kiindulva igét képezhetünk. A szóképzésről bővebben a 8. osztályban fogsz tanulni, itt csak néhány gyakori igeképzőt sorolunk fel (a képzőket zöld színnel jelöljük).

Amikor a kiindulási **alapszó névszó**, azaz:

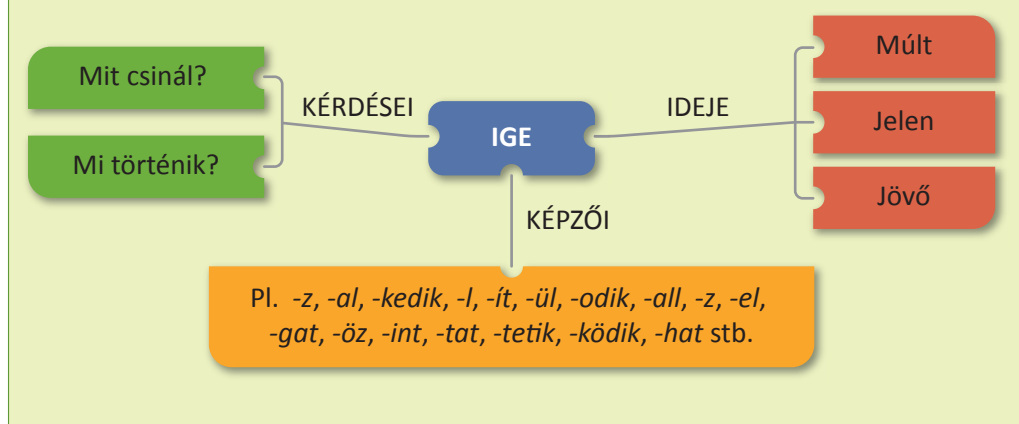
– **főnév**: só – só**z**, talp – talp**al**, kém – kém**kedik**, hegedű – hegedű**l**, kanyar – kanyar**ít**;

– **melléknév**: szép – szép**ül**, fiatal – fiatal**odik**;

– **számnév**: sok – sok**all**, kettő – kettő**z**, tized – tized**el**.

Amikor az **alapszó** is **ige**: olvas – olvas**gat**, köt – köt**öz**, csavar – csavar**int**, olvas – olvas**tat**, keres – keres**tetik**, fésül – fésül**ködik**, mos – mos**akodik**, dob – dob**hat**.

Gondolatgyűjtő

FELADATOK

1. a) Válaszd ki az igéket az alábbiak közül!

áru

árusít

gyárt

gyártás

ráz

rázni

un

untat

unatkozik

lezár

lezáró

b) Beszéljétek meg, miről ismertétek fel őket!

2. Vegyétek elő a *Toldi* című költemény egyik fejezetét! Padtársaddal dolgozva keressetek benne igéket! Egyikőtök keresse ki és diktálja le azokat a másiknak! Versenyezetek az osztályban! Melyik pár tud adott időre több igét megtalálni?

3. Írj rövid, max. 10 mondatos fogalmazást a következő témák egyikéről! Ellenőrizzétek közösen az írásotokat! Melyikőtök milyen igéket használt?

- a) Ha egy napra király/királynő lehetnék...
- b) A múlt hetem nagyon zsúfolt volt...
- c) Remélem, ha majd felnőtt leszek...

4. Alakítsatok négy csoportot!

- a) Az egyik csoport cselekvést, a másik történést, a harmadik létezést, a negyedik pedig állapotot kifejező igéket gyűjtjön. Sorsolással döntsétek el, hogy melyik csoport melyik fajta igéket gyűjti!
- b) Ezután csoportforgóval alkossatok mondatokat a gyűjtött igékkel!

5. Írj egy legalább 5 mondatból álló történetet a képhez! Minden mondatodban legyen legalább két ige! A füzetedben dolgozz!

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Adj hozzá egy mozdulatot!

Álljatok fel körben! A játék vezetője kezdje a játékot, azaz mutasson egy egyszerű mozdulatot, például érintse meg az orrát! A mellette álló játékosnak meg kell ismételnie ezt a mozdulatot, majd hozzátenni egy másikat. Tehát ő is megérinti az orrát, majd – mondjuk – megvakarja a fejét. A harmadik megismétli az első két mozdulatot, ő is hozzátesz egyet, majd így tovább. Aki háromszor elrontja, vagy sokáig gondolkodik, az kiesik.

36. Az igeragozás

Gondolatébresztő

Az igék igei személyraggal is toldalékolhatók anyanyelvünkben. De miért van kétféle toldalékunk azonos számban és személyben? Mi a különbség szerinted az *olvasom* és *olvasok* alakok között? Hogyan tudod őket mondatba foglalni?

Ha tanulsz valamilyen idegen nyelvet, akkor valószínűleg igeragozást is tanulsz, ami sok nyelvben nagy odafigyelést kíván. A magyar nyelvben ösztönösen használod az igéket ragozott alakjukban. Ez azt jelenti, hogy az igéhez olyan igei személyragokat illesztesz, amelyek kifejezik a **cselekvést végző(k) számát és személyét**. Sőt bizonyos ragokkal arra a **tárgyra** is utalhatsz, amelyre a cselekvés irányul: *bámulod a bárányfelhőket, de bámulsz egy bárányfelhőt*.

TÁRGYAS ÉS TÁRGYATLAN IGÉK ■ Az **igéknek két csoportját** különböztetjük meg aszerint, hogy az általa kifejezett **cselekvésnek van-e tárgya** vagy nincs. A **tárgy az, amire a cselekvés irányul**: lehet „igazi”, kézzelfogható tárgy, de lehet sok minden más is. Az *olvasás* tárgya például lehet könyv, újság, egy papírcédula, szöveg, vers, filmfelirat, SMS stb. A *megpuszil* tárgya általában személy, a *megtanul* pedig elvont fogalom (lecke, szöveg) stb. A tárgyra persze utalhat névmás is (*engem, tiedet, azt, valamit, mindent* stb.) A tárgyat a **-t** tárgyragról ismerheted fel, amelynek van *-at, -ot, -et, -öt* változata is. (Nem szabad összekeverni a múlt idő jelével!)

Azokat az igéket, amelyekhez nem lehet tárgyat kapcsolni, **tárgyatlan** igéknek nevezzük: *esik, alszik, horkol, feláll, botorkál, nevet, megsértődik* stb. Nincs olyan dolog, amit aludni, esni vagy horkolni lehetne. Viszont az *átalszik, végighorkol, kinevet, megsért, kimond* igék **tárgyasak**: ha mondatba helyezzük őket, tárgyat is kell „adnunk” nekik, pl. *átalussza a napot, végighorkol egy egész éjszakát, kineveti a padtársát, megsérti magát, kimondja a megoldást* stb.

A **tárgyatlan** igéket csak egyféleképpen tudjuk ragozni: *járkálok, járkálsz, járkál, járkálunk, járkáltok, járkálnak*. Ezt **általános ragozásnak** hívjuk. A **tárgyas** igéknek viszont az **általános**on kívül van egy másikféle ragozása is: *átalszik egy teljes napot – átalussza a napot, összetöri magát – összetör valamit*. Az *átalussza, összetöri* igealakok a **határozott ragozáshoz** tartoznak.

AZ ÁLTALÁNOS RAGOZÁS ■ Az **általános ragozás csak az alany számát és személyét** mutatja meg. Két alapvető esetben használjuk:

- ha az **igének nincs tárgya**: *forgok, mosolyogsz, pattognak*;
- és ha az **igének van tárgya**, viszont **határozatlan**: *ütöget egy labdát, megnézek valamit, főzöl vacsorát*.

A táblázatban az általános ragozás **személyragjait** találod egyes és többes számban, első második és harmadik személyben, példákkal együtt.

SZÁM ÉS SZEMÉLY	IGEI SZEMÉLYRAGOK	RAGOZOTT IGE
E/1. (én)	-k	írok, énekelek, főzök
E/2. (te)	-sz, -l	írsz, énekelsz, főzöl
E/3. (ő)	Ø (vagyis itt az igei szótő áll) (ikes igénél -ik)	ír, énekel, főz (játszik)
T/1. (mi)	-unk, -ünk	írunk, énekelünk, főzünk
T/2. (ti)	-tok, -tek, -tök	írtok, énekeltek, főztök
T/3. (ők)	-nak, -nek	írnak, énekelnek, főznek

HATÁROZOTT RAGOZÁS ■ A magyar nyelv sajátossága, hogy a **tárgyas** igéket sajátos módon ragozzuk, ha **határozott tárgyat** kapcsolunk hozzájuk. Például valaki **írja a** levelet (nem általában egy levelet, hanem egy bizonyos levelet), **nézi őt/őket**, **megnézem azt/azokat**.

Amint látod, ebben az esetben egészen más igei személyragok követik az igét. Alább a **határozott ragozás személyragjait** láthatod:

SZÁM ÉS SZEMÉLY	IGEI SZEMÉLYRAGOK	RAGOZOTT IGE
E/1. (én)	-m	írom, nézem, főzöm
E/2. (te)	-d	írod, nézed, főzöd
E/3. (ő)	-ja, -i	írja, nézi, főzi
T/1. (mi)	-juk, -jük	írjuk, nézzük, főzzük
T/2. (ti)	-játok, -itek	írtátok, nézitek, főzitek
T/3. (ők)	-ják, -ik	írják, nézik, főzik

HATÁROZOTT VAGY ÁLTALÁNOS? ■ Lehet, hogy a kétféle ragozást eleinte nehéz megkülönböztetned. Segít, ha kipróbálsz, hogy az igealakhoz illik-e az **azt** vagy a **valamit** tárgy. A **visszaküld** igealakhoz csak a **valamit** illik, az **azt** nem: ez **általános** ragozású. A **visszaküldjük** viszont csak **azt** tárggyal működik: ez **határozott** ragozású igealak.

A **visszatér** pedig egyiket sem tűri meg maga mellett: ennek az igének nem lehet tárgya, tehát biztosan **általános** ragozású.

Az általános ragozást 1. és 2. személyű tárgynál, valamint általános névmási tárgynál is használjuk, például *látnak téged/engem/mindent*. Azért is nevezzük általános ragozásnak, mert alapesetben ezt a ragozást használjuk igen sokféle helyzetben. Ehhez képest a határozott ragozás egy speciális ragozási sor, amit kizárólag 3. személyű határozott tárgy esetében használhatunk, pl. *nézzük a tévét*.

VISSZAKÜLD

VALAMIT

VISSZAKÜLDI

AZT

Gondolatgyűjtő

FELADATOK

1. Gyűjts öt igét, és ragozd őket jelen idejű, általános és határozott ragozásban is! Írj velük mondatokat a füzetedbe!

2. Nevezd meg, mi a különbség az alábbi igealakok között jelentés szempontjából! Foglald őket mondatba! A füzetedbe írd le a mondataidat!

írom – írok – megírom – megírok

néz – nézi – átnéz – átnézi – kinéz – kinézi

3. A magyarul tanulóknak sokszor gondot okoz a kétféle ragozás, gyakran felcserélik őket. A következő hibás szöveget egy magyarul tanuló diák írta. Írd le helyesen a szöveget a füzetedbe!

Jól érzek magam, szeretem Budapesten lenni. Nagyon sajnállok, hogy nem találkoztunk. Te milyennek találasz Berlint? Milyennek látsz az egyetemem?

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Hogyan került hozzám?

Ehhez a játékhoz szükség lesz néhány apró kedvenc tárgyra, amelyeket a csoport tagjai hoznak be (minden tag legalább egyet hozzon, de lehet akár 3-4 darabot is). Üljetek le körben a hozott tárgyakkal együtt! A feladat az lesz, hogy az önként jelentkezők mondják el, a tetszőlegesen kiválasztott társuk tárgyáról, hogy szerintük az hogyan került a gazdájához. Ezek után a tárgyak igazi történetét is mesélik el a tulajdonosok. A játékot nehezíthetitek úgy, hogy a foglalkozás előtt rejtetten mindenki átad egy-egy tárgyat a vezetőnek, aki kirakja azokat az asztalra. Azt kell kitalálni, hogy melyik tárgy kié, valamint el kell mondani, miből következett erre.

37. Az igeidők és igemódok

Gondolatébresztő

Tortát eszek. Mondd el ezt a mondatot úgy, mintha tegnap történt volna, majd úgy, mintha holnap történne majd! Utána kérd meg a padtársad, hogy egyen tortát! Melyik szó változik meg a mondataidban?

IGEIDŐK ■ Minden nyelv megkülönbözteti valahogyan a **múltban**, a **jelenben** és a **jövőben** zajló történéseket, eseményeket, cselekvéseket. Az **igeidőket** a magyarban többféle módon fejezzük ki. **Jelenben** és **múltban** az igei szótó után álló **igeidőjeleket** használunk:

– A beszélgetés idejéhez képest korábbi **múlt** idő jele a **-t** és a **-tt**: *állt, lőtt, focizott, szeretett, örködött, nézett* stb.

– A beszélgetés idejében zajló, valamint a rendszeresen ismétlődő cselekvéseket, történéseket kifejező **jelen** idő jele a **Ø**: *áll, lő, focizik, szeret, örködik* stb.

A JÖVŐ IDŐ A MAGYARBAN ■ A **jövő** idővel azt jelezzük, hogy a beszélgetés idejéhez képest későbbi cselekvésekről stb. van szó. A **jövő** kifejezésére a magyarban nem alakult ki külön időjel, viszont többféleképpen is beszélhetünk róla. Például így: *látni fogjuk, csinálni fogom* stb. Ezekben a szerkezetekben ige helyett úgynevezett **főnévi igenevet** használunk (pl. *látni, csinálni*), a **fog** **segédigével** együtt. A **személyragokat** (határozott/általános ragozás, egyes/többes szám, első/második/harmadik személy) a **fog** **segédige jelen idejű** alakja kapja meg: *látni fogok, csinálni fogod* stb.

Nem csak így beszélhetünk a jövőről. Használhatunk egyszerű jelen időt is, például: *Majd meglátjuk. A hónap végén megcsinálom. Megkérdezem tőle, mit csinál itt.*

IGEMÓDOK ■ A magyarban az igealakok elég sok információt sűrítenek magukba. Ezek közül még egy nagyon fontos dologgal nem foglalkoztunk: az **igemódokkal**. Figyeld meg az alábbi három igealakot: *pihen, pihenne, pihenjen*. Ezek megegyeznek számban és személyben (egyes szám harmadik személy), ragozásban (általános ragozás) és időben is (jelen). Egyetlen dologban különböznek: mindhárom más-más **igemódú**.

Ragozd el a kedvenc sporttevékenységedet múlt, jelen és jövő időben!

A magyarban **három igemód** van:

– A leggyakoribb igemód a **kijelentő**, ezt nagyon sok esetben és mindhárom ige-időben használjuk: *Megígérem, hogy segítek. Neked korog a gyomrod? Láttam valami furcsa állatot. El fogunk menni a hétvégén kirándulni?*

– A **feltételes** módot akkor használjuk, ha az ige által kifejezett jelentés megvalósulásának valamilyen feltétele van: *Csinálnék valamit, ha tudnék. Becsuknád az ablakot? Felkapcsolnánk a villanyt, ha nem zavarna titeket.*

– A **felszólító** módot kérések, parancsok, utasítások, tiltások kifejezésére használjuk: *Csinálj már valamit! Kérlek, csukd be az ablakot! Kapcsolja föl a villanyt valaki!*

A MÓDJELEK ■ Ahogyan a jelen és a múlt időt, a módot is **jelekkel** fejezzük ki a legtöbb esetben.

– A legegyszerűbb a **kijelentő** mód: ennek a jele a **Ø**. A *futok, kéred, nézeget, sütünk, vágjátok, közelednek* kijelentő módú igéken ott van a láthatatlan **Ø** jel, sőt, kettő is: a kijelentő módon kívül a jelen idő **Ø** jelét is „hordozzák”. A kijelentő módú igéknek vannak múlt idejű alakjai is (*futottam, kérted, nézegetett, süttöttünk, vágátok, közeledtek*).

– A **feltételes** módnak csak **jelen** időben van jele. A legtöbb esetben a **-ná/-né** jeleket használjuk, mégpedig a személyragok előtt: *ugrálnék, passzíroznád, lefedné, strandolnánk, elfeledkeznétek, vásárolnának*. A **-na/-ne** használatos viszont **egyes szám harmadik személyben, általános ragozásban**: *ugrálna, passzírozna, lefedne, strandolna, elfeledkezne, vásárolna*.

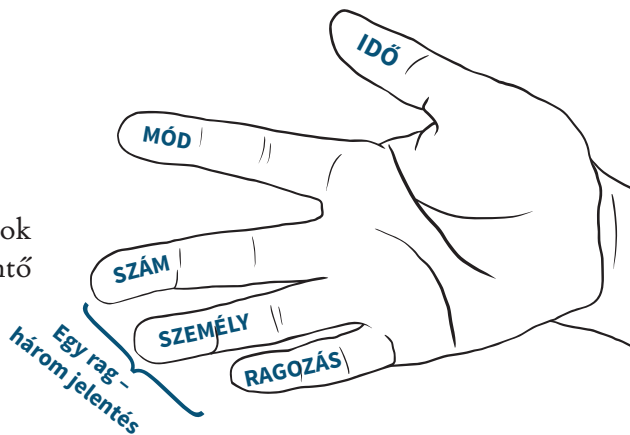
A feltételes mód **múlt idejét** nem jellel fejezzük ki, hanem a **múlt** idejű, **ragozott igealak** és a **volna** **segédige** együttesével: *strandoltunk volna, elfeledkeztetek volna, vásároltak volna, ugráltam volna, passzíroztad volna, lefedte volna*.

– A **felszólító** mód jele a legtöbb esetben a **-j**: *fésülködjek, rajzolj, hegedüljön*. A felszólító mód **-j** jele nagyon gyakran **hasonul** a szótó utolsó hangjához, pl. *néz + j = nézz, olvas + j = olvas*. (Erről bővebben a következő leckében fogsz tanulni.) A felszólító módnak sem múlt, sem jövő ideje nincs.

AZ ÖT NYELVTANI JELENTÉS ■ Egy igehez mindig 5 nyelvtani jelentés tartozik tehát:

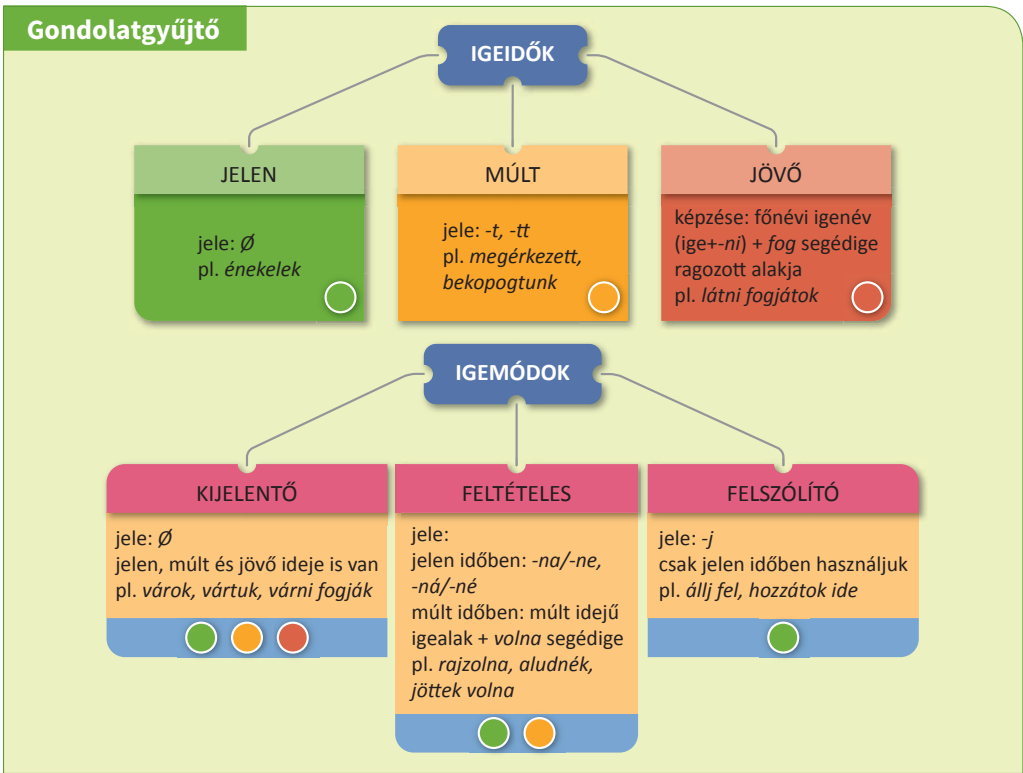
- idő,
- mód,
- szám,
- személy,
- ragozás (a rag utalhat a tárgyra).

Ezeket az igehez kapcsolódó jelek és ragok mutatják meg. A jelen időnek és a kijelentő módnak nincs hangzó jele, ezt **Ø** jellel jelöljük. Pl. *leül* – Ø, *alszik* – Ø, *jött* – Ø.

A táblázatban az igemódok és igeidők összefüggései láthatók (a ragozási tábla nem teljes, nincs feltüntetve minden személyben és számban):

		MÓD					
		Kijelentő mód		Feltételes mód		Felszólító mód	
		általános ragozás	határozott ragozás	általános ragozás	határozott ragozás	általános ragozás	határozott ragozás
IDŐ	Jelen idő	<i>hozok, hoz, lépek, lép, focizunk</i>	<i>hozom, hozza, lépem, lépi</i>	<i>hozna, lépne, fociznánk</i>	<i>hozná, lépné</i>	<i>hozz, hozzon, lépj, lépjen, focizzunk</i>	<i>hozd, hozza, lépd, lépje</i>
	Múlt idő	<i>hoztam, hozott, léptem, lépett, fociztunk</i>	<i>hoztam, hozta, léptem, lépte</i>	<i>hozott volna, lépett volna</i>	<i>hozta volna, lépte volna</i>	-	
	Jövő idő	<i>hozni fogok, hozni fog, lépni fogok, lépni fog, focizni fogunk</i>	<i>hozni fogom, hozni fogja, lépni fogom, lépni fogja</i>	-		-	

FELADATOK

1. Írd le az alábbi igéket a füzetedbe, és írd melléjük ragozási jellemzőiket a példának megfelelően! Például: *néztük* – többes szám, 1. személy (T/1.), határozott ragozás (azt), múlt idő, kijelentő mód.

hozni fogod

aludni fogsz

néztétek volna

mentem

látnánk

főzni fognak

2. Írj a füzetedbe hat tetszőleges igealakot, majd írd melléjük a következő jellemzőiket: a cselekvő száma (E, T), személye (1., 2., 3.); a cselekvés ideje (múlt, jelen, jövő) és módja (kijelentő, feltételes, felszólító)! Ha ezzel elkészültél, olvasd fel padtársadnak, mi az igéd (szótári alakja) és milyen tulajdonságokkal rendelkezik, ő pedig írja le a keresett alakot!

Például az ige: *lát*, jellemzői: E/1., múlt idő, feltételes mód.

A megoldás: *láttam volna*.

Felváltva diktáljátok az igéket!

3. Olvasd el a szöveget! Válaszolj a kérdésekre a füzetedben!
- Melyik mondatfajtát alkalmazza az író? Miért? Milyen módú a legtöbb ige?
 - Gyűjtsd ki a szövegből a felszólító módú igéket! Írd melléjük a kijelentő módú alakjukat!
 - Magyarázd meg, miért kell kettőzött mássalhangzóval írni a *vigyázzatok*, *játsszatok*, *fújjátok* szót!

Játék közben is vigyázzatok az egészségetekre! Szaladós játékot elég 30–40 percig játszani, azután fél óráig játsszatok valami csendesebbet! Ha felhevültetek, tegyetek leülés előtt még a legnagyobb melegben is valami ruhát a hátatokra! Ha melegeitek van, ne igyatok hirtelen hideg vizet, hanem először fújjátok ki magatokat, és azután lassan, kortyonként igyatok!

(Játsszóajánlások tízparancsolata – 1935)

JÁTEKOS ANYANYELVÜNK

Időgép

Utazzatok vissza az időben! Idézzétek fel először öt, majd tíz évvel ezelőtti önmagatokat! Próbáljátok meg úgy járni, beszélni, mint akkor.

A játék második részében hajtsátok előre az időgépet, s próbáljátok meg elképzelni öt-tíz évvel későbbi önmagatokat vagy akár felnőttkori éneteket! Játsszatok is el! Még izgalmasabb a játék, ha kapcsolatot teremtenek egymással a megfiatalodott és a megöregedett résztvevők.

38. Az igék helyesírása és használata

Gondolatébresztő

Előfordult már, hogy bajban voltál a *hagyj* és *higgy* felszólító módú igealakok leírásakor? Miért okozhat ez a két ige fejtörést?

AZ IGÉK HELYESÍRÁSA ■ A legtöbb ige helyesírása szerencsére egyszerű: csak a főledre kell hallgatnod. Ha nem tudod, mit keres az *ss* a *láss*, *üss* szavakban, akkor is remekül le tudod írni őket, ha figyelsz arra, hogyan ejtjük őket.

Az igék helyesírásával kapcsolatos nehézséget az okozza, hogy az ige fő utolsó, valamint a toldalék első hangja gyakran módosul a kiejtésben: az egyik hasonul a másikhoz, vagy éppen összeolvadnak. Ezeknél **logikus gondolkodásod** és nyelvtanból megszerzett **tudásod** lesz segítségedre: amikor egy igealakot hallasz, **végig kell gondolnod, milyen részekből áll.** A *hagyj* szóban például hosszú *gy*-t ejtünk, mégsem ezt írjuk, mivel az írás pontosan tükrözi a szót alkotó elemeket: a *hagy* ige-tővet és a felszólító mód *-j* jelét. A toldalékok közül a legtöbb problémát a *j*-vel kezdődőek okozzák. Ilyeneket tartalmaznak a **felszólító módú igealakok**, de vannak **kijelentő módban** használt *j*-vel kezdődő személyragok is: *megcsinálja*, *bántjuk*, *látjátok*, *válogatják*. A felszólító módú alakok közül ráadásul nemcsak a szokásos, *-j*-t tartalmazóak lehetnek „problémásak”, de a határozott ragozású, *-d*-t tartalmazók is, pl. *áldd*, *álld*, *bántsd*, *edzd*, *lásd* stb.

Sajnos vannak **kivételek** is; ezeket meg kell tanulnod úgy, ahogy például az angol szavak írásmódját megtanulod. A *higgy* igealak ilyen kivétel: bár mondhatnád, hogy a végén ugyanúgy a felszólító mód *-j*-je van, mint a *hagyj* végén, ennek mégis „saját helyesírása” van, két *gy*-vel kell írunk.

UNJUK, HAGYJUK ■ A toldalékkezdő *-j* bizonyos hangokkal egyetlen hosszú hanggá olvad össze a kiejtésben. Ilyenek:

- A *d* és a *gy*: az *adja*, *fakadjon*, *hagyjuk*, *vágyjatok* stb. szavakban hosszú *gy*-t ejtünk.
- A *n* és a *ny*: a *bánja*, *unjuk*, *hányjátok*, *hunyják* stb. szavakban hosszú *nny*-t ejtünk.
- A *l* és a *ll*: a *nyúlj*, *szóljanak*, *szálljunk*, *álljatok* stb. szavakban hosszú *j*-t ejtünk.

TETSIK, LÁTSZIK, JÁTSZIK ■ A *tetszik*, *látszik*, *játszik*, *metsz* igékben hosszú *cc*-t ejtünk, viszont *tsz*-t írunk. Ennek egyszerűen a **helyesírási hagyomány** az oka. Ha ezekhez az igékhez *j*-vel kezdődő toldalék járul, akkor a toldalék írásban és kiejtésben is hasonul az ige fő utolsó hangjához, az *sz*-hez:

tetsz- + *-jen* → *tetsszen*,

látsz- + *-jon* → *látsszon*,

játsz- + *-juk* → *játsszuk*,

metsz- + *-je* → *metssze*.

Az *ikes* igéknél az *-ik* nem az ige fő része, hanem egyes szám harmadik személyt jelölő személyrag. (Erről kicsit később még lesz szó.) Amikor ezeknek az igéknek a

toldalékos alakjait leírod, mindig figyelned kell arra, hogy a toldalék „eredeti” formája tartalmaz-e *j*-t vagy nem (*-ja/-je* vagy csak *-a/-e*). Ha van benne *j*, akkor *tssz*-t írunk bennük, ha viszont *nem*, akkor csak „sima” *tsz*-t. A *játssz* alakban például azért van hosszú *ssz*, mert a tövégi *sz*-hez hasonul a toldalék eredeti *j*-je. A *játszd* alakban viszont a toldalék *-d*, ami nem hasonul, így a töben továbbra is csak egy *sz*-t írunk. A táblázatban alaposan meg tudod figyelni, hogyan jönnek létre a *játszik* ige toldalékos alakjai.

	KIJELENTŐ MÓD	FELSZÓLÍTÓ MÓD	
	Határozott ragozás	Általános ragozás	Határozott ragozás
E/1.	játsz- + -om = <i>játszom</i>	játsz- + -j + -ak = <i>játsszak</i>	játsz- + -j + -am = <i>játsszam</i>
E/2.	játsz- + -od = <i>játszod</i>	játsz- + -j = <i>játssz</i>	játsz- + -j + -ad = <i>játsszad</i> játsz- + -d = <i>játszd</i>
E/3.	játsz- + -ja = <i>játssza</i>	játsz- + -j + -on = <i>játsszon</i>	játsz- + -j + -a = <i>játssza</i>
T/1.	játsz- + -juk = <i>játsszuk</i>	játsz- + -j + -unk = <i>játsszunk</i>	játsz- + -j + -uk = <i>játsszuk</i>
T/2.	játsz- + -játok = <i>játsszátok</i>	játsz- + -j + -atok = <i>játsszátok</i>	játsz- + -j + -átok = <i>játsszátok</i>
T/3.	játsz- + -ják = <i>játsszák</i>	játsz- + -j + -anak = <i>játsszanak</i>	játsz- + -j + -ák = <i>játsszák</i>

EDZETEK VAGY EDDZETEK? ■ A *dz* végű igék (például *pedz*, *takaródzik*, *tekergődzik* stb.) helyesírása sem könnyű. Segíthet, ha arra gondolsz, hogy ezek nagyon hasonlítanak a *játszik* típusú szavakhoz. A felszólító mód *-j*-je ugyanúgy hasonul a tövégi *dz*-hez, mint a *játszik* *sz*-éhez: *játsz*+*junk* → *játsszunk*; *edz*+*jünk* → *eddzünk*.

A *dz* végűeknél viszont arra is figyelned kell, hogy ne a *z*-t kettőzd meg, hanem a *d*-t, hiszen a *dz* kétjegyű betűnek számít, márpedig kétjegyű betűknek csak az első jegyét kettőzzük, pl. *ny–nny*.

Az is nehezíti az *edz* típusú szavak írásbeli toldalékolását, hogy bizonyos kijelentő módú alakok (pl. *edzettek*: *edz* + *-etek*, *edzünk*: *edz* + *-ünk* stb.) pontosan ugyanúgy hangzanak, mint felszólító módú párjaik (pl. *eddzettek*: *edz* + *-j* + *-etek*, *eddzünk*: *edz* + *-j* + *-ünk*). A határozott ragozású *edzd*-féle alakokban a töben csak egy *d*-t írunk, mivel itt a toldalék a *-d*, ami nem alakul át *dz*-vé, tehát nincs szükség kettőzésre. Ezek helyesírása kicsit egy matematikapéldára hasonlít: gondold végig, mi a *tő*, és mi a toldalék, hogyan módosítják egymást, és csak ezután írd le a „megoldást”!

ÉRTS MEG, ÉRTSD MEG ■ A *t* végű igék felszólító módú alakjaiban a *-j* helyett *-s* szerepel: *ért* – *érts*, *értsd*, *önt* – *önts*, *öntsd*, *tanít* – *taníts*, *tanítsd*. Ezek írását nehezíti, hogy az igető végén álló *t* az *s*-sel a kiejtésben *cs*-vé olvad össze. És ha még mindez nem lenne elég: a határozott ragozású *értsd*, *öntsd*, *tanítsd*, *rántsd*, *fűtsd*, *tátsd* stb. igealakokban az írott *tsd* helyett *dzsd*-t ejtünk (a zöngéesség szerinti hasonulás hatására).

HALLGASD – FOLYTASD ■ A *hallgasd*, *folytasd*, *vágasd*, *ültesd* típusú szavak olyan *t* végű igék, amelyek *t*-je a felszólító módban *s*-sé változik (*hallgat* – *hallgasd*). A hatá-

rozott ragozású felszólító módú igealakok *d*-je előtt ezeket *zs*-nek ejtjük, mégis *s*-nek írjuk. Jogos a kérdés: ha *zs*-nek ejtjük, honnan tudjuk, hogy „eredetileg” *s* volt? Onnan, hogy ugyanezt az *s*-t találjuk a *hallgass, folytass, vágass, ültess* stb. igealakok végén.

ÁLD – ÁLDD ■ Vannak olyan igealakok, amelyek írását a **mássalhangzó-rövidülés** nehezíti: ha egymás mellé kerül egy hosszú és egy rövid mássalhangzó, a hosszút röviden ejtjük. Ezért az *áld* ige és felszólító módú *áldd* alakja ugyanúgy rövid *d*-vel hangzik, az írás viszont megmutatja azt, hogy a második a felszólító mód *-d*-jét tartalmazza. Ugyanígy: *elküld*, de *küldd el*, *megold*, de *oldd meg*.

LÓJ – LŐTÖK ■ A magyarban csak néhány olyan ige van, amelyek magánhangzóra végződnek. Ilyen a *lő, nő, fő, sző, ró, ri*. Ezek bizonyos toldalékos alakjaiban a **kiejtett magánhangzó hosszú, az írott viszont rövid**. Ilyen a felszólító mód *j*-je a *lőj, lőjtek* stb. alakokban, sőt a *-tok/-tek/-tök t*-je is, pl. a *lőtök, szőtök, nőtök* igealakokban. Írásban is hosszú viszont a *d* a *lődd, sződd*, a *t* pedig a múlt idejű *lőttek, szőttek* szavakban.

FOLYIK – FOLYJON ■ A *folyik* ige felszólító módú igealakjainál is figyelned kell arra, nehogy a füledre hallgass, és leírd a hallott hosszú *j* hangot. Az sem jó megoldás, ha kettőzött *ly*-t írsz. A „hibrid” *folyjon, folyjanak* alakokban egy *ly*-t és egy *j*-t kell írnod egymás után, ami kicsit furcsa, viszont érthető is. Az *ly* a *tő* utolsó betűje (*foly-*), a *j* pedig – már nagyon tudod – a felszólító módot jelöli.

HOZD VAGY HOZZAD? ■ Biztosan észrevetted, hogy a **felszólító módú** igék esetében egyes szám második személyben mindkét fajta ragozásban kétféle igealak is van, egy rövidebb és egy hosszabb változat. Pl. *add – adjad, adj – adjál, nézd – nézzed, nézz – nézzél*. A hosszabb kicsit udvariasabb, a rövid alak pedig erőteljesebb, parancsolóbb hangnemű. Bármelyiket használsz, a *kérlek/kérem* szavakkal udvariasabbá teheted a kérést, felszólítást.

VÁRNÉK VAGY VÁRNÁK? ■ A mély hangrendű igék feltételes mód, egyes szám első személyben, általános ragozásánál a *-nák* és a *-nék* végződést egyaránt szokták használni. Pl. *Még várnék/várnák egy kicsit, hátha eláll az eső*. A hivatalos, művelt nyelvhasználatban leginkább a *-néket* szoktuk használni, holott a magánhangzó-illeszkedés törvénye alapján a *-nák* lenne helyénvaló, ennek viszont nyelvjárási színezete van. Magánbeszélgetésben tehát mindkettő helyes.

IKES IGÉK ■ Az **ikes igéknek** az ősmagyar nyelvben a határozott ragozás kialakulása előtt volt szerepük. Ma az ikes igék ragozása az általános ragozásba illeszkedik, és csak egyes számban mutat eltérést. A feltételes módból már teljesen eltűnt, csak kijelentő és felszólító módban használjuk, ott sem minden ikes igénél! Elsősorban a művelt köznyelv része. Például az *alszik* általános ragozása kijelentő módban: *alszom, alsz-ol, alsz-ik, alsz-unk, alsz-otok, alsz-anak*. De figyelj meg mondjuk a *hazudik* igét, amelynek általános ragozásban már csak az E/3. személyű alakja tér el a nem ikes igék (pl. *ő néz*) ragozásától: *ő hazudik*.

Gondolatgyűjtő

Az igék helyesírásánál is nagyon fontos, hogy tisztában legyél a különféle hangtörvényekkel és a helyesírás alapelveivel. Olvass sokat, és tanulmányozd *A magyar helyesírás szabályai* című kiadványt!

FELADATOK

1. Írd le a füzetedbe a következő igék E/2. felszólító módú, határozott és általános ragozású alakjait (a rövid és hosszú alakokat egyaránt)!

ad

néz

rejt

lát

ír

alszik

ért

2. Helyezd mondatokba az alábbi igealakokat! *Játszunk, játsszunk, edzettek, edzettek!* Írd le a füzetedbe! Milyen fajta mondatokat kaptál?

3. Válogasd ki az alábbi *t* végű igék közül azokat, amelyeknek felszólító módú alakjában a *t* végződés *s*-sé változik! Mit figyeltél meg? Mikor nem változik *s*-re?

hallgat

ért

folytat

vágtat

árt

nyit

4. Írd le az alábbi igealakokat a füzetedbe, és írd melléjük, hogy melyik számban és személyben állnak! Légy figyelmes, mert némelyik mellé két megoldást is meg kell adnod!

látnék

látnák

várnék

várnák

vennék

vinnék

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Sportjátékok

Álljatok párba! Sportoljatok eszközök nélkül! Dobjatok egymásnak labdát (kislabdát, kézilabdát, röplabdát, kosárlabdát, medicinlabdát), léggömböt, pingpongozzatok, teniszezzetek, frizbizsetek – mindezt tárgyak nélkül. Egy „időmérő bíró” jelezen szabályos időközönként, amikor új sportágat kell kezdeni!

Hogy érdekesebb legyen, játszhatjátok úgy is, mintha egy lassított film lenne. Lehet úgy is, hogy a játékvezető „fotózza a játékot” – fényképezőgép nélkül. Amikor kattint, a játékosok belemerevednek a mozdulatba. A következő kattintáskor tovább folytatódik a mimes sportjáték.

Két csapatban is játszható az alapjáték. Az egyik csapat tagjainak az a feladata, hogy eszközök nélkül jelenítsenek meg sportokat, azok jellemző mozdulatainak segítségével. A másik csapat tagjai ki kell, hogy találják a bemutatott sportágat. Őt sportág bemutatása után feladatot cserél a két csapat.

39. Az igenevek

Gondolatébresztő

Ki tanít? A tanító. Ki vezet? A vezető. Folytasd a sort! Pl. Ki rajzol? Ki ír?

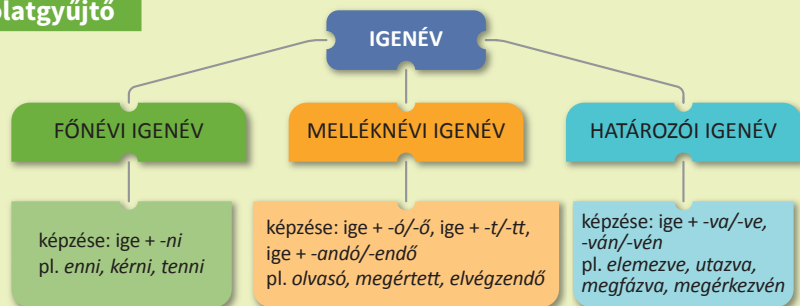
Mostanáig hatféle szófajjal ismerkedtünk meg: a főnévvel, a melléknévvel, a számnévvel, a határozószókkal, a névmásokkal és az igével. A sort tovább bővítjük az **igenevekkel**. Itt igencsak hasznát veszed majd az eddigi szófajtani ismereteidnek. Az igenevek ugyanis több olyan szófajnak is „rokonai”, amelyekről eddig tanultál.

AZ IGENEVEK ■ Az igenevek olyan szófajok, amelyek egyszerre két **alapszófaj** tulajdonságait is magukon hordozzák. Emiatt átmeneti szófajnak nevezik: átmentet alkotnak két-két alapszófaj között. Az **igenév** szó is erre utal: az igenevek **félíg igék**, **félíg** pedig **névszók** – főnevek, melléknevek vagy határozók. A **futni** igenévben például felismered a **fut** igét; sőt akár ragozni is tudod: *futnom, futnod, futnia, futnunk, futnotok, futniuk*. Viszont vannak a főnevekhez hasonló tulajdonságai is. Figyeld meg, mennyire hasonlít egymáshoz ennek a két mondatnak a jelentése: Szeretem a **futást**. Szeretek **futni**. Az elsőben az igehez egy ragos főnév (*futást*) kapcsolódik, a másodikban pedig a *futni* igenév.

AZ IGENEVEK TÍPUSAI ■ Az igeneveknek három fajtájuk van: **főnévi igenév**, **melléknévi igenév** és **határozói igenév**. Mindet igéből képezzük, és mindhárom ige-név-fajtának megvannak a saját **képzői**. Ezek a képzők segítenek neked felismerni az egyes ige-névtípusokat. A következő leckékben részletesen szó lesz róluk, most csak figyeld meg, mennyire könnyen felismerhetőek jellegzetes végződéseik alapján!

- **Főnévi igenév**: *adni*, *énekelni*, *evezni*, *rajzolni*, *zenélni*;
- **Melléknévi igenév**:
 - *adott* (szó), *lerajzolt* (figura), *elénekelt* (dal), *levetett* (ruha), *kibelezett* (játékmackó);
 - (*pénzt*) *fizető*, (*gödrt*) *ásó*, (*disznókat*) *etető*, (*játékmackót*) *kibelező*, (*lovat*) *rajzoló*;
 - *énekeleendő* (dal), *lerajzolandó* (ló), *lenyeleendő* (orvosság), *megtanulandó* (anyag);
- **Határozói igenév**: *énekelve*, *kibelezve*, *megetetve*, *megtanulva*, *várakozva*.

Gondolatgyűjtő

FELADATOK

1. Rendezd el a következő csoportosítás szerint a füzetedbe az alábbi szavakat: főnév, melléknév, határozószó. Kérdezz is rájuk!

világosabb

felfelé

szőke

alma

rögtön

barátság

egyedül

hangulatos

hirtelen

legjobb

zöldséges

tegnap

2. Folytasd a sort, azaz írd ugyanolyan képzővel ellátott szavakat a füzetedbe! Versenyezzetek, ki tud több igenevet gyűjteni ugyanannyi idő alatt!

kapni, ...

elvégzett, ...

játszó, ...

elhozandó, ...

megkésve, ...

3. a) Illeszd össze! Írd le a füzetedbe az összes lehetséges igenevet, amelyet az alábbi ige-tövek és képzők összeillesztésével kaphatsz!

mond

ír

küld

hoz

fog

vesz

-ni

-t/-tt

-ó/-ő

-andó/-endő

-va/-ve

- b) Alkoss mondatokat a kapott alakok közül 3-3 szabadon választott igenévvel!

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Pantomimes szóalkotó

Egy-egy önként jelentkező álljon ki az osztály elé, és mutasson be egy általa kitalált mozdulatsort (pl. fusson, olvasson, egyen stb.)! Az osztály feladata, hogy miután kitalálta, hogy mit csinál az illető, szlogenszerű mondatokat alkosson a cselekvéshez, mely mondatokban igenevek szerepeljenek! (pl. *Tanácsos egészséges ételeket enni! Az ebédelő embert nem illik zavarni.*)

40. A főnévi igenév

Gondolatébresztő

Figyeld meg a következő szavakat: *futni, rajzolni, énekelni, zenélni*. Mi a közös bennük? Próbáld őket szóelemekre bontani!

A FŐNÉVI IGENÉV ■ A főnévi igenév annyiban hasonlít az igére, hogy cselekvést, történést, létezést, állapotot fejez ki, de „főnévszerűen”, elvont fogalomként. Talán te is érzed, hogy az *enni* főnévi igenév jelentése jobban hasonlít az *evés* főnévére, mint az *eszik* igéére: *Az evés jó dolog. Enni jó dolog*. Ezért a főnévi igenév a mondatokban is inkább a főnévhez hasonlóan viselkedik: *Kellene egy kalapács. Kellene keresni egy kalapácsot*. A főnévi igenevet minden esetben egy **igetőből** hozzuk létre **képző** segítségével.

KÉPZÉSE ■ A főnévi igenevet nem nehéz felismerni. A legtöbb esetben a **-ni** képzővel hozzuk létre: *járni, látni, ébredni, élni, hasonlítani* stb. Ennek van két kötőhangzós változata is, az **-ani** és az **-eni**: *váltani, bontani, érteni, önteni* stb. A példákából is láthatod, hogy ezek akkor fordulnak elő, ha az igető két mássalhangzóra végződik, így az előhangzó nélkül túl sok mássalhangzó állna egymás mellett.

Van néhány ige, amelyekhez **-nni** alakban kapcsoljuk a képzőt: *tesz – tenni, lesz – lenni, vesz – venni, visz – vinni, hisz – hinni, eszik – enni, iszik – inni*. Megfigyelheted, hogy ezek az igék hasonlóak: alapalakjuk **sz**-re végződik, melyet a **-nni** képző hozzáillesztésekor el is veszít.

RAGOZHATÓ ■ A főnévi igenév **igei tulajdonsága** az is, hogy **ragozható**. A táblázatban a főnévi igenevekhez kapcsolódó személyragokat láthatod. Figyeld meg, hogy a ragozott főnévi igenevek legtöbb alakjában a **-ni** képző helyett csak **-n** szerepel!

A főnévi igenév ragozott alakjai mellett gyakran a *kell, szabad, lehet, muszáj* stb. szavak szerepelnek: *mennem kell, nem szabad megtenned, lehet kezdenünk, muszáj behoznotok*.

SZÁM ÉS SZEMÉLY	LÁT (MÉLY HANGRENDŰ)	KÉR (MAGAS HANGRENDŰ)
E/1.	<i>lát – n – om</i>	<i>kér – n – em</i>
E/2.	<i>lát – n – od</i>	<i>kér – n – ed</i>
E/3.	<i>lát – ni – a</i>	<i>kér – ni – e</i>
T/1.	<i>lát – n – unk</i>	<i>kér – n – ünk</i>
T/2.	<i>lát – n – otok</i>	<i>kér – n – etek</i>
T/3.	<i>lát – ni – uk</i>	<i>kér – ni – ük</i>

A FŐNÉVI IGENÉV ÉS A JÖVŐ IDŐ ■ Az igeidőkkel kapcsolatban már tanultál a **jövő idő**ről, amelyet főnévi igenévvel és a ragozott *fog* segédigével is kifejezhetünk: *tudni fogom, menni fogunk, olvasni fogják* stb.

FELSZÓLÍTÁS – FŐNÉVI IGENÉVVEL? ■ A főnévi igenevet felszólításra is használhatjuk: *Felállni! Leülni!* stb. Ez azonban egyáltalán nem udvarias, sokkal inkább parancsoló, lekezelő. Ezért felszólításra, kérésre inkább az ige felszólító módú vagy feltételes módú alakjait használjuk: *Állj fel! Üljenek le! Felállnál? Leülnének?*

Gondolatgyűjtő

Főnévi igenév:

- képzése: ige + *-ni* képző, melynek van *-ani/-eni* változata is, pl. *fogni, váltani, menteni*;
- az *sz* hangra végződő igékhez: *-nni* kapcsolódik, pl. *tesz – tenni, iszik – inni*;
- ragozható, mellette gyakran jelennek meg a *kell, szabad, lehet, muszáj* stb. szavak, pl. *men-nem kell, muszáj elolvasnod*;
- további használata:
 - a) jövő idejű igék képzésekor: főnévi igenév + *fog* segédige ragozott alakja, pl. *írni fognak, vinni fogjuk*;
 - b) parancsoló jellegű felszólításnál, pl. *Felállni!, Aludni!*

FELADATOK

1. Képezz főnévi igenevet a következő igékből! Ezt követően foglald őket mondatba úgy, hogy kerek történetet alkossanak a mondataid!

veszt

hoz

olvas

alszik

felkel

2. a) Foglald mondatokba a megadott főnévi igenevek ragozott alakját! Írd le a füzetedbe! Például: *ugrálni – Nem kellett volna a pocsolóba ugrálnom.*

szorozni

kérdezni

énekelni

köszönni

megköszönni

- b) A mondatokban szereplő főnévi igeneveken jelöld a todalékokat különféle színnel! Pirossal a képzőket, sárgával a jeleket, zölddel a ragokat.

3. Csoportban dolgozva alkossatok történetet! Minden mondatban kell majd szerepelnie egy főnévi igenévnek, és természetesen összefüggő mondatokból kell állnia! Mindenkire kétszer kerülhet csak sor. A történet első mondata így hangzik: *Játszani jó!*

4. a) Az alábbi szósorban főnévi igenevek szerepelnek. Vagy mégsem? Válogasd ki a kakukktójasokat, azaz azokat a kifejezéseket, amelyek nem főnévi igenevek! Írd le ezeket a füzetedbe, majd nevezd meg a szófajukat!

aludni

zokni

masni

vekni

álmodni

mosni

hatni

- b) Gyűjts további szavakat, amelyek *-ni* végűek, mégsem főnévi igenevek!
c) A szósorban talált főnévi igeneveket ragozd el és írd le a füzetedbe!

5. Milyen főnévi igenevek jutnak eszedbe az alábbi táblákról?

6. Főnévi igenév vagy más? Helyezd mondatokba az alábbi szavakat, és dönts el, hogy főnévi igenevek-e!

fogunk

fognunk

írom

írnom

rágod

rágnod

sírnátok

sírnotok

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Kétperces önéletrajz

Álljatok párba! A játék első részében a páros mindkét tagjának két perce van arra, hogy elmondja magáról a legfontosabb információkat. A „hallgató” játékosnak igyekeznie kell ebből a lehető legtöbbet megjegyezni. Miután a párok mindkét tagja beszélt magáról, következik a játék második fele. Csatlakozzatok egy másik pároshoz, ahol mindenki bemutatja az előző partnerét, a tőle hallottak alapján. Ezt a második részt úgy is játszhatjátok, hogy az egész csoportnak mutatják be egymást a párok tagjai az önéletrajzok alapján. Nemcsak a múltból, jelenről, hanem a jövőbeli tervekről is lehet beszélni.

41. A melléknévi igenév

Gondolatébresztő

Figyeld meg a három kiemelt szót! Milyen hasonlóságokat fedezel fel közöttük azon kívül, hogy ugyanazt az igetövet tartalmazzák?

feladatlapot **kitöltő** lány, **kitöltött** feladatlap, **kitöltendő** feladatlap

A MELLÉKNÉVI IGENÉV ■ Mint minden igenevet, a **melléknévi igenevet** is igéből képezzük, képző segítségével. A mondatban a melléknévhez hasonlóan viselkedik. Pl. melléknévvel: *Minden tele volt **sárga** levelekkel*; melléknévi igenévvel: *Minden tele volt **sárguló** levelekkel*. Melléknévvel: *A **piszkos** ruhákat a szennyesbe tedd!*; melléknévi igenévvel: *Az **összepszokolt** ruhákat a szennyesbe tedd!* A cselekvést, történést a melléknévhez hasonlóan **tulajdonságként** fejezi ki: *olvasó* ember, *olvasott* könyv, *olvasandó* levél. A melléknévi igenév általában **nem toldalékolható**, de vannak azért kivételek, pl. *bántóan*, *futólag*.

FAJTÁI ■ A többi igenévtől eltérően a melléknévi igenévnek **három fajtája** van, mindhármát más-más képzőkkel képezzük.

– A **folyamatos melléknévi igenév** képzője az **-ó/-ő**. A neve is mutatja, hogy az igei jelentést folyamatosan fennálló tulajdonságként fejezi ki: a **mosolygó** arc éppen mosolyog, a **csörgő** telefon éppen csörög, az **elhúzódó** betegség jelenleg is tart, stb.

– A **befejezett melléknévi igenév** képzője a **-t/-tt**. Ahogy a neve is mutatja, az ige által jelölt befejezett cselekvés, történést befejezettségét úgy fejezi ki, mint valakinek vagy valaminek a tulajdonságát. Pl. a **becsomagolt** ajándékot becsomagolták, az **elvégezt** feladatot elvégezték, az **elolvasott** könyvet elolvasták.

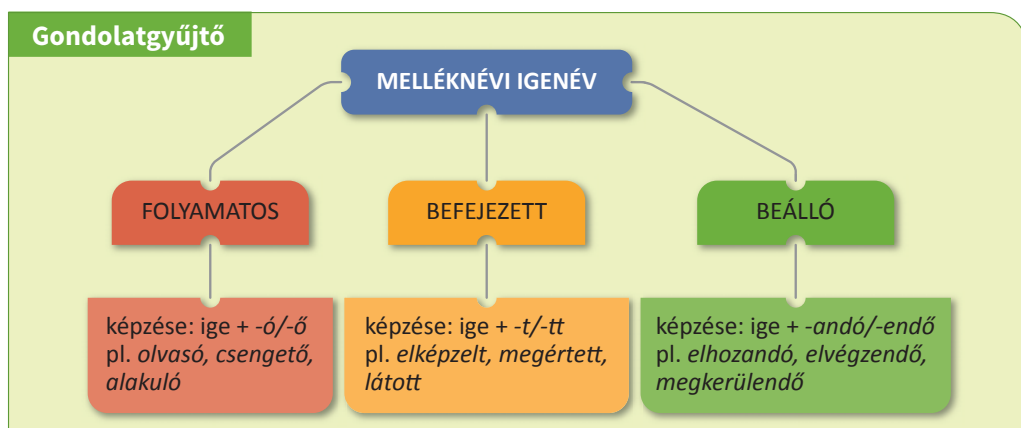
– A legritkábban használt **beálló melléknévi igenév** képzője az **-andó/-endő**. Egy még nem lezárult (vagy el sem kezdődött) cselekvést, történést nevez meg tulajdonságként: az **elolvasandó** könyvet még el kell olvasni, a **megnézendő** színdarabot majd meg kell nézni, a **leírandó** betűt majd le kell írni. A neve arra utal, hogy a cselekvés, történést csak később fog „beállni”. A beálló melléknévi igenév egyben kötelezettséget, szükségességet is jelöl: az **elolvasandó** könyvet el **kell(ene)** olvasni stb.

MELLÉKNÉVI IGENÉV VAGY FŐNÉV? ■ Míg a főnévi igenevet sajátos alakja miatt könnyű felismerni, a folyamatos és befejezett melléknévi igenév könnyen összekeverhető más szófajokkal. Az *olvasó* szó például nemcsak **folyamatos melléknévi igenév** lehet (*olvasó néni* stb.) hanem **főnév** is (pl. *Kedves olvasóim!*). Hasonlóképpen: a *képet **nagyító** eszköz* – ez egy **nagyító**, az *akkumulátort **hűtő** ventilátor* – elromlott a **hűtő** stb. Ennek az az oka, hogy több melléknévi igenév az idők folyamán főnévvé lett, pl. *író*, *tanító*, *háló(szoba)*, *vasaló* stb. Ahhoz, hogy eldöntsd, igenévvel vagy főnévvel van dolgod, figyeld meg a **szövegkörnyezetet**: a melléknévi igenév után – mintha csak melléknév lenne – egy főnév áll (*olvasó néni*, *nagyító eszköz*, *hűtő ventilátor* stb.), míg a főnév után

nem. Segít a **toldalékolás** is: a melléknévi igenevet nem tudod toldalékolni, míg a főnevet igen: *Kedves olvasóim! Kérem a gyűjtőt. Tedd a maradékot a hűtőbe!*

MELLÉKNÉVI IGENÉV VAGY IGE? ■ Figyelned kell a **befejezett melléknévi igenevek** és a **múlt idejű igék** különbségére is, hiszen „ránézésre” ezek is lehetnek egyformák: *megsült kacs*a – *megsült a kac*sa, *feltett kérdés* – *feltett egy kérdé*st, *lerobbant busz* – *lerobbant a busz*. Ezeket is ugyanúgy kell megkülönböztetned, mint az előző két szófajt: figyelned kell a szó mondatbeli helyzetére és a toldalékolhatóságra. A befejezett melléknévi igenév után is főnévnek kell állnia, mégpedig névelő nélkül: *megsült kacs*a, *feltett kérdé*s, *lerobbant busz*. A melléknévi igenév sem toldalékolható: hiába sütöttünk több kacsát, a *megsült* igenév nem tehető többes számba – és más toldalékot sem kaphat.

MELLÉKNÉVI IGENÉV VAGY MELLÉKNÉV? ■ Ennél is nehezebb annak eldöntése, hogy egy *-ó/-ő* vagy *-t/-tt* végű szó melléknévi igenév vagy melléknév-e. Itt többnyire segít, ha megfigyeled, fokozható-e a szó. Míg a melléknévek fokozhatók, a valódi igenevek nem. Van például *számító* és még *számítóbb* ember, de nincs az eredményt *számítóbb* tanuló. Van *olvasott* és még *olvasottabb* ember, de nincs *elolvasottabb* és *legelolvasottabb* könyv.

FELADATOK

1. a) Írj a füzetedbe 1-1 mondatot az alábbi kifejezésekkel úgy, hogy az egyik mondatban főnévként, a másikban pedig melléknévi igenévként szerepeljenek!

csörgő

futó

menő

elesett

lökött

nyomott

emelkedett

rendelő

- b) Versenyezzetek! Gyűjtsetek hasonló szavakat!

2. a) Az alábbi szósorban melléknévi igenevek szerepelnek. Vagy mégsem? Válogasd ki a kakukktojásokat, azaz azokat a kifejezéseket, amelyek nem melléknévi igenevek! Írd le ezeket a füzetedbe, majd nevezd meg a szófajukat!

elolvadó

megértő

fakó

futott

halandó

házat

- b) Gyűjts további 3-3 szót, amelyek -ó, -ő, -t, -tt végűek, mégsem melléknévi igenevek!
- c) A szósorban talált melléknévi igeneveket foglald mondatba, és írd le a füzetedbe!

3. a) Írd le a füzetedbe csoportosítva (folyamatos, befejezett, beálló) az alábbi melléknévi igeneveket!

elvégezendő

haladó

megérett

felviduló

kinyitandó

megírt

- b) Gyűjts még mindegyik csoporthoz 3-3 melléknévi igenevet!
4. Válogasd szét a versrészletben szereplő múlt idejű igét és a befejezett melléknévi igeneveket! Írd le a füzetedbe!

Juhász Gyula: *Anna örök* – részlet

Az évek jöttek, mentek, elmaradtál
Emlékeimből lassan, elfakult
Arcképed a szívemben, elmosódott
A vállaidnak íve, elsuhant
A hangod és én nem mentem utánad
Az élet egyre mélyebb erdejében.

...

Mert benne élsz te minden félrecsúsztott
Nyakkendőmben és elvétett szavamban
És minden eltévesztett köszönésben
És minden összetépett levelemben
És egész elhibázott életemben
Élsz és uralkodol örökkön, Amen

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Szoborjáték

A játék előkészületeként íratok fel külön cetlikre minél többféle cselekvést, mozgulatot kifejező igét, igenevet! Helyezzétek el ezeket a kártyákat az asztalra írással lefelé, összekeverve! Alkossatok párokat! A párok egyik tagja a szobor, másik tagja a szobrász. A szobrász húzzon egy kártyát, majd az azon szereplő mozgulatnak megfelelően állítsa be a szobrát. A szobornak kell kitalálnia, hogy mit csinál ő. Ha sikerült neki, akkor szerepet cserélnek.

42. A határozói igenév

Gondolatébresztő

Idézd fel, mit fejeznek ki a határozószók! Hogyan kérdezzük rájuk? Miért jó, hogy léteznek?

A HATÁROZÓI IGENÉV ■ A határozói igenév az ige és a határozószó közötti átmeneti szófaj. Igéből képezzük a *-va/-ve* vagy *-ván/-vén* képzőkkel, pl. *nyitva*, *égve*, *olvasván*, *menvén* stb. A *-ván/-vén* toldalékos alakok régiesebb hangzásúak, ma már nemigen használjuk őket.

HATÁROZÓSZÓI TULAJDONSÁGAI ■ Ahogyan a határozószók, úgy a határozói ige-nevek **sem toldalékolhatók**. A határozói ige-nevek a mondatban is a **határozószók-hoz hasonlóan viselkednek**: időre, állapotra és módra utaló körülményt fejeznek ki. Például: *Hazaérve* (amikor hazaért) *evett pár falatot*. *Mosolyogva* *tette elem kedvenc süteményemet*. *Az ablak nyitva volt*.

HASZNÁLATA

– Határozói igenévvel fejezzük ki azt a cselekvést, történést vagy állapotot, amely **egy másik cselekvés, történés vagy állapot körülménye**. Ha például valaki *suttogva* *ejti ki a szavakat*, akkor a *suttog* igéből képzett határozói igenév a szavak kiejtésének módját adja meg; ha valaki *elolvassa* *a levelet sírva fakad*, az *elolvass* igéből képzett határozói igenév a sírva fakadás okát, előzményét jelöli.

– Ugyancsak határozói igenévvel utalunk cselekvésre vagy történésre, ha annak **eredményét** szeretnénk hangsúlyozni, és **nem szeretnénk vagy nem tudjuk megnevezni a cselekvőt**: *Holnapra a ruhák ki lesznek mosva*. (Mindegy, ki mossa ki őket, a lényeg, hogy tiszták lesznek.) *A bolt be van zárva*. (Mindegy, hogy ki és mikor zárta be, a lényeg, hogy zárva van.)

HELYESÍRÁSA ■ A határozói ige-nevek helyesírására akkor kell odafigyelnünk, ha „megszakítjuk őket” a *van*, *volt*, *lesz* szavakkal: *ki van fizetve*, *meg lesz csinálva*, *oda volt téve* stb. Ilyenkor azért írjuk külön ezeket a szavakat, hogy érzékeltessük: a „befurakodó” szavak nem tartoznak össze a határozói igenév részeivel. Ami *ki van fizetve*, az „kifizetve van”, ami *meg lesz csinálva*, az „megcsinálva lesz”, ami pedig *oda volt téve*, az „odatéve volt”.

A helyzetet nehezíti, hogy létezik olyan mondat, amelyben a *kivan*, *meglesz*, *odavolt* szavakat egybeírva használjuk: *A barátom teljesen kivan*. *Meglesz*, amit kértél! *Teljesen odavolt*, komolyan aggódtunk érte. Ám itt nem követi határozói igenév ezeket a kifejezéseket.

Gondolatgyűjtő

Határozói igenév:

- képzése: ige + -va/-ve, -ván/-vén képző, pl. zárva, letéve, megírva, menvén;
- nem toldalékolhatók, a határozószókhoz hasonlóan viselkednek;
- kifejezik:
 - a) azt a cselekvést, történést vagy állapotot, amely egy másik cselekvés, történés vagy állapot körülménye. Pl. *megérkezvén leült*;
 - b) ha egy cselekvés, történés eredményét hangsúlyozzuk a cselekvő helyett, pl. *kifestve, berakva*.

FELADATOK

1. a) Az alábbi szósorban határozói igenevek szerepelnek. Vagy mégsem? Válogasd ki a kakukktojásokat, azaz azokat a kifejezéseket, amelyek nem (vagy nem csak) határozói igenevek! Írd le ezeket a füzetedbe, majd nevezd meg a szófajukat!

nyitva

nyilván

dolgozva

nyelve

megküzdvén

láva

- b) Gyűjts további 3-3 szót, amelyek -va/-ve, -ván/-vén végűek, mégsem határozói igenevek!
- c) A szósorban talált határozói igeneveket foglald mondatba, és írd le a füzetedbe!

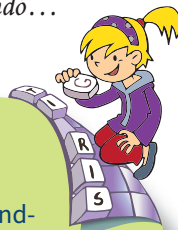
2. Kutass padtársaddal! Írjatok össze minél több olyan idézetet, amelyben példát találtok határozói igenévre! Bátran válogassatok népdalok, mondókák, versek, dalok szövegéből!

3. Csoportban dolgozva, szóforgóval adjatok egymásnak feladványokat a következő módon: az első diák mond egy példát valamelyik igenévre, a második megnevezi, melyik igenévről van szó, majd ő mond példát a harmadiknak, és így tovább. Így folytassátok legalább három teljes körig! Pl. (1. diák) *futva* – (2. diák) *határozói igenév; olvasni* – (3. diák) *főnévi igenév; elolvasandó*...

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Mesestaféta

Alkossatok két csapatot! Rövid felkészülés után az egyik csapat játékosai mondanak el stafétamondatokkal egy közismert népmesét (biztosabb, ha előzőleg le is írják)! A cél, hogy minél több igenevet használjanak. A másik csapat füleljen, és minden igenévnél húzzanak egy strigulát a táblára! A játékvezető ellenőrizze! Ha végigért a mese, cseréljétek szerepet!

43. Gyakorolj!

1. A magyar nyelv nagyon gazdag jelentéstartalmat tud sűríteni egyetlen igealakba: van száma, személye, ideje, módja, ragozása. Vesd ezt össze az általad tanult idegen nyelv igéinek tulajdonságaival! Hogyan fejezi ki az a nyelv ezeket a tulajdonságokat (például a múlt időt)?

2. a) Ragozd el az alábbi igéket az összes lehetséges módban és időben! Írd le a füzetedbe!

vár

mosolyog

van

esik

lát

olvas

edz

játszik

b) Alkoss mondatokat mindegyik ragozási sorból egy-egy igével!

3. Befejezetlen mondatok – Fejezd be, egészítsd ki az alábbi mondatokat a füzetedben egy-egy szóval, kifejezéssel! Milyen szófajú szavakat használtál?

A szabadidőmben szeretek ...

A szabadidőmben nem szeretek ...

Meg fogjuk ... a kerítést.

A kutyát le kell majd ...

4. Képző? Jel? Rag? – Döntsd el, hogy az alábbi mondatokban szereplő -t/-tt végződésű kiemelt szón a végződés képző, jel, rag vagy egyik sem! Ha lehet, bontsd elemeire az adott szót, és írd le a füzetedbe, majd nevezd meg a szófaját és a toldalék fajtáját!

a) Bort bontott a megterített asztalnál.

b) Hírt kapott arról, hogy Pécsen gólt rúgott a csapat.

c) Egyenest a pulthoz lépett.

d) Minden elénekelt dal nagy tapsot kapott.

e) Ezüst fény vonja körül a befagyott Balatont.

f) „Mint az örült, ki letépte láncát, / Vágtatott a Tisza a rónán át.” (Petőfi Sándor: *Tisza*)

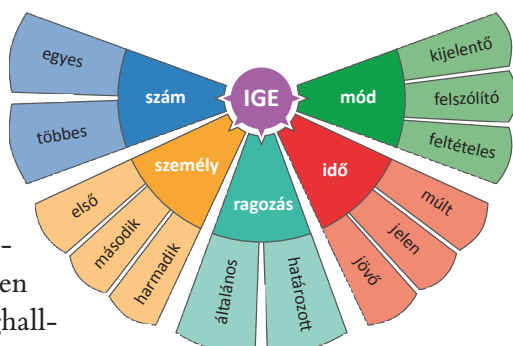

TÁRSASJÁTÉK

Jelöljétek ki a tanterem egyik sarkát „Ige Sarok”-nak, a másikat „Igenevek Sarok”-nak! A tanártól minden diák kap egy kártyát, amelyen egy szó olvasható, ami vagy ragozott ige, vagy valamilyen ragozott igenév. A kihúzott kártyán szereplő szó alapján keressétek meg a helyeteket, és álljatok a megfelelő sarokba! Ezután közösen beszéljétek meg és ellenőrizzétek, hogy mindenki jó helyen áll-e. Nehezíthetitek a feladatot, ha a terem különböző pontjait további alcsoportokról nevezitek el, és eszerint csoportosultok oda. Pl. múlt idejű ige, feltételes módú ige, főnévi igenév, melléknévi igenév stb.

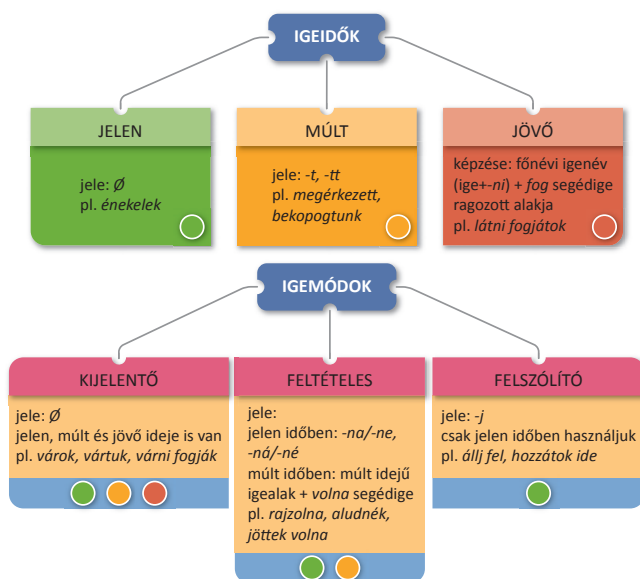
44. Összefoglalás – Az igék és az igenevek

AZ IGÉK ■ Csoportban dolgozva egy nagy csomagolópapírra készítsétek el az ige szófa-jának bemutatását pókhálóábrában! Csoport-forgóban ellenőrizték a többi csoport munkáját! Ha bármilyen kiegészítést szeretnétek tenni, eltérő színű ceruzával írjatok kérdést, üzenetet a másik csoport lapjára! Ha mindannyian végeztetek, nézzétek meg, hogy ti milyen kérdést kaptatok a többiektől! Egymást meghallgatva válaszoljatok, reagáljatok a nektek felírtakra!

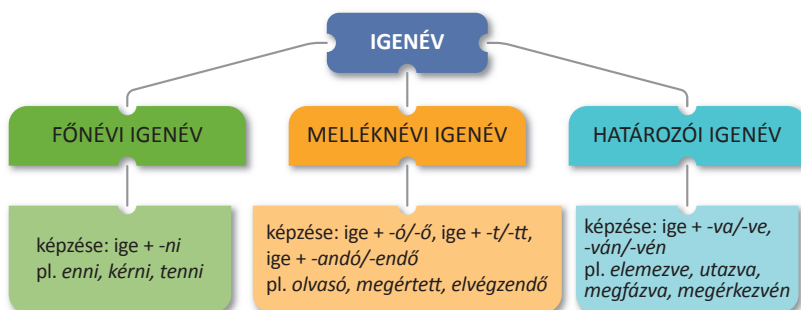
AZ IGEIDŐK ÉS IGE-MÓDOK ■

Padtársaddal dolgozzatok! Felváltva írjatok mondatokat egy lapra! Az első mondatban jelen idejű kijelentő módú igék lehetnek csak. A másodikban múlt idejű kijelentő módú igék. Így haladjatok addig, amíg minden lehetséges igeidőben és igemódban elragozott igével nem írtok mondatot! Ellenőrizték is egymás munkáját!

AZ IGENEVEK ■

- Készítsd vázlatot a füzetedbe az igenevekről! Kiindulásként használhatod ezt az ábrát.
- Minden fajtához írd 5-5 példaszót és példamondatot!

45. Ellenőrizd a tudásodat!

- Mit fejezhetünk ki az igékkel?
- Mondj példát mindegyik fajta igére!
- Milyen szófajokból képezhetünk igéket?
- Mondj 3-3 példát:
 - a) főnévből képzett igére,
 - b) melléknévből képzett igére,
 - c) számnévből képzett igére,
 - d) igéből képzett igére!
- Mikor mondjuk, hogy egy ige tárgyas?
- Milyenek a tárgyatlan igék?
- Mikor használjuk az általános igeragozást? Ragozz el általános ragozással egy igét!
- Mikor használjuk a határozott igeragozást? Ragozz el határozott ragozással egy igét!
- Adj tanácsot egy nem magyar anyanyelvű, de magyarul tanuló diáktársadnak az általános és a határozott ragozású igék használatával kapcsolatban!
- Milyen igeidőket használunk a magyarban?
- Hányféleképpen fejezzük ki a jövő időt?
- Milyen igemódokat használunk a magyar nyelvben?
- Melyek az igeen lévő nyelvtani jelentések?
- Milyen összefüggés van az igeidők és igemódok között?
- Létezik-e múlt idejű felszólító módú ige? Létezik-e múlt idejű feltételes módú ige?
- Mit nevezünk igeneveknek?
- Milyen igenévfajtákról tanultál?
- Milyen képzőkkel képezzük a főnévi, a melléknévi és a határozói igeneveket? Mondj mindegyikre 3-3 példát!
- Milyen fajtái vannak a melléknévi igenévnek? Mondj 3-3 példát rájuk!
- Mikor használunk főnévi igenevet?
- Készíts gondolattérképet az igenevekhez!
- Mit érdemes tudni az igék helyesírásáról?

Készíts a füzetedbe egy nagy, egész oldalas táblázatot a 110. oldali táblázat fejléceivel! Ragozd el a *néz* és az *eszik* igét minden lehetséges ragozással, minden számban és személyben, minden időben és módban! Írd be a táblázatba az összes alakot!

Tollbamondás. Kérj meg valakit, hogy diktálja le neked az alábbi szavakat! Írd le a füzetedbe, majd ellenőrizd a helyesírásodat!

haggyj, higgyed, bántsđ, hagyjátok, hunyják, szálljanak, tetszünk, játsszatok, öntsđ, hallgasd, küldđ el, folyjanak, adjál, nézd, nézzed, eddzetek, adott szó, megtanulandó, unatkozva, mosolygó, elolvasott könyv

A VISZONYSZÓK *és a* MONDATSZÓK

Ebből a fejezetből megtudhatod:

- mik azok a viszonzók;
- milyen mondatszók vannak;
- hogyan írjuk és használjuk helyesen a viszonzókat, és a mondatszókat.

46. A viszonzszók

Gondolatébresztő

Az általad tanult idegen nyelvben vannak névelők, névutók vagy kötőszók? Hogy fejezed ki azon a nyelven a következőt: az iskola – **egy** iskola; a szék **alatt** – az asztal **fölött**; és – **de**?

Eddig olyan szófajokról tanultál, amelyek „jelentenek valamit”, felidéznek benned képeket, fogalmakat, élményeket stb. Mostantól olyan szófajokkal fogunk ismerkedni, amelyek nem ilyenek: tagjaik többségének **nincs önálló fogalmi jelentése**. Ebben és a következő két leckében összesen hat ilyen szófajjal fogsz megismerkedni:

- a kötőszókkal,
- módosítószókkal,
- névelőkkel,
- névutókkal,
- igekötőkkel,
- segédigékkel.

Ezek alkotják a **viszonzszók** csoportját.

JELLEMZŐI ■ A viszonzszók viszonyjelentéssel rendelkező szavak: önálló jelentéssel nem rendelkeznek, viszont a mondatokban más szavakhoz kapcsolódnak, és hozzátesznek valami bonyolultabban megfogalmazhatót, mégis fontosat a jelentésükhöz. Figyeld meg a következő mondatokat: *Kaptam virágot. Megkaptam a virágot. Nem kaptam virágot. Virágot sem kaptam. Virágot is kaptam. Nem is kaptam virágot. Kapni fogok virágot.* Mennyire mást jelentenek, pedig mindegyikben ugyanaz a főnév és ige fordul elő! A nagyon is eltérő mondatjelentések a mondatokban előforduló viszonzszóknak köszönhetők. A viszonyjelentésen kívül a viszonzszók másik fontos tulajdonsága, hogy általában **nem toldalékolhatók**. Mondatbeli viselkedésükről, más szófajokhoz való kapcsolódásukról jövőre fogsz majd tanulni.

A KÖTŐSZÓK ■ A kötőszók olyan viszonzszók, amelyek szavakat, mondatrészeket, tagmondatokat vagy egész mondatokat kapcsolnak össze, pl. *Szép és okos. Szép, de nem okos. Okos, ezért népszerű.* Azt hiszi, **hogy** szép. Olyan okos, **mint** amilyen szép. Szép **is**, okos **is**.

A kötőszók között vannak olyanok is, amelyeket párosával használunk, ezek a **páros kötőszók**. Ilyenek: *is-is, vagy-vagy, akár-akár*, például: *Ezt is, azt is kérem. Nagy ezt, nagy azt kapod meg. Akár akarod, akár nem, csak az egyiket kapod meg.*

A kötőszókról egyelőre nem kell többet tudnod, részletesen majd felsőbb osztályban tanulsz róluk.

A MÓDOSÍTÓSZÓK ■ A módosítószók a mondatban megfogalmazott kijelentést módosítják. A következő mondatokban megfigyelheted, hogyan: *Nem veszem meg. Bárcsak megvehetném! Hogyne venném meg! Talán megveszem.*

A módosítószók szófaját sok kis szócsoporthoz lehet sorozni, mégpedig a következők:

- tagadószók: *nem, sem, dehogy*;
- tiltószók: *ne, se, nehogy*;
- kérdőszók: *-e, vajon*;
- óhajtószók: *bár, bár, bár*;
- bizonyítószók: *igen, bezzeg, bizony, hogyne, persze*;
- határozatlanságot kifejező módosítószók: *alighanem, esetleg, hát, talán*.

Gondolatgyűjtő

A viszonyítók többségének:

- nincs önálló, fogalmi jelentése, azaz viszonyjelentéssel rendelkeznek,
- általában nem toldalékolhatók.

Fajtái: a kötőszók, módosítószók, névelők, névutók, igekötők, segédigék.

Kötőszókkal szavakat, mondatrészeket, tagmondatokat kötünk össze. Pl. *de, és, hogy, is, vagy, ezért*.

A módosítószókkal módosítjuk a mondatok kijelentését. Fajtái: tagadó-, tiltó-, kérdő-, óhajtó-, bizonyító-, határozatlanságot kifejező szók. Pl. *nem, sem, ne, se, vajon, bár, bár, igen, persze, bezzeg, alighanem, talán*.

FELADATOK

1. Alkossatok 3-4 fős csoportokat! Írjatok olyan 8-10 mondatból álló történeteket, amelyekben minél többet felhasználtok a leckebe található kötőszavakból és módosítószavakból! Adjátok elő az elkészült történeteket az osztályban!

2. Rakj össze mondatokat a füzetedben az alábbi szavakból!

de, mint, is, és, ezért, mivel, hogy, nem, se, dehogyis, bár, igen, talán, alighanem, kér, hoz, ajándék, karácsony, jó gyerek, következő, kiskutya, bicikli, hó, esik, karácsonyfa

JÁTEKOS ANYANYELVÜNK

Páros versmondás

Ez a játék a szöveg és a gesztus szétválasztására épül. A párok egyik tagja szavaljon el egy verset, míg társa mögötte állva, a versmondó háta alatt előrenyújtott kezével gesztikuláljon a vers szövegének megfelelően! A szöveget és a gesztust szinkronban kell hozni, ez a játék tehát egymásra koncentrációt igényel a párok tagjaitól. Lassú szövegmondás mellett könnyebb a mozgó játékos dolga – nagyobb az esélye annak, hogy összhangba kerülhet a beszéd és a mozgás.

47. A névelők és névutók

Gondolatébresztő

Próbáld megfogalmazni, mi a különbség a következő mondatok között! *Vesz kiflit. Vesz egy kiflit. Megveszi a kiflit.*

Ebben a leckében olyan viszonyzókat ismerhetsz meg, amelyek többnyire névszók társaságában fordulnak elő. A névelők megelőzik, a névutók pedig követik a névszót, leggyakrabban főneveket.

A NÉVELŐK ■ A **névelők** megelőzik a főnevet, illetve a főnévhez kapcsolódó mellékeveket, számneveket vagy a főnevet helyettesítő névmásokat: *a kutya*, *egy ember*, *a pirosabb almát*, *az ötödik ház*, *a miénk* stb. A névelőket nem lehet bővíteni, nem lehetnek önálló mondatrészek, valamint nem ragozhatók. Két fő típusukat különböztetjük meg: a **határozott** és a **határozatlan** névelőket.

HATÁROZOTT NÉVELŐ ■ Az *a* és az *az* **határozott** névelők. Akkor használjuk őket, ha az őket követő szó a beszélgetésben résztvevők számára **ismert**, **azonosítható** dologra vagy dolgokra utal. Pl. *Hozd ide a virágot! Megettem a tejberizst. Moziba megyünk a barátnőmmel.* Ha a főnév előtt melléknév, számnév áll, akkor a névelő azok elé kerül: *Hozd ide a sárga virágot! Megettem az összes tejberizst. Moziba megyünk a két legjobb barátnőmmel.*

Az *a* és az *az* közötti választás igen egyszerű szabályon alapul. Ha a **névelőt követő szó magánhangzóval kezdődik**, az *azt* használjuk, pl. *az ember*, *az úrhajó*, *az egész világ*. Az *a* pedig **mássalhangzóval kezdődő szavak előtt fordul elő**, pl. *a juh*, *a monitor*, *a bicikli*. Írásban mindig a **kiejtett alakhoz** igazítjuk a névelőt, pl. *az MTK* (emtéka), *a UPC* (júpísi).

Az *az* névelő **azonos alakú az az mutató névmással**. Ennek ellenére nem nehéz megkülönböztetni őket. Ha az *az* szóhoz **toldalék** kapcsolódik, biztosan névmás: *Azt kérem! Azzal szeretném kezdeni.* A névmás többnyire **hangsúlyos** is: *Az a fiú volt.* Ha az *az* után a névelő áll, akkor is biztosan névmás, hiszen két határozott névelőt sohasem használunk együtt: *Az a baj, hogy senki sem akar segíteni.* Ha két *az* áll egymás után, akkor is az első a névmás: *Az az érzésem, hogy valami nincs rendben. Hol van az az ízé?*

HATÁROZATLAN NÉVELŐ ■ **Határozatlan névelő**ből csak egy van: az *egy*. Ezt akkor használjuk, ha az utána álló névszó(k) **a beszélő vagy a hallgató számára nem ismert vagy nem egyértelműen azonosítható** dologra vagy dolgokra utalnak. Például: *Hozz egy virágot!* (mindegy, melyiket). *Találkoztam egy lánnyal* (akiről még nem beszélgettünk). Ha egy szövegben vagy egy beszélgetésben határozatlan névelővel használunk egy névszót, a további említések már határozott névelővel történnek. Ezzel jelezzük, hogy innentől kezdve ismertnek tekintjük azt, amire vonatkozik.

Például:

– Képzeld, kaptam **egy** kutyát.

– Nahát! És milyen **a** kutyus?

A határozatlan névelőnek is van azonos alakú „párja”, az **egy számnév**. Közöttük sem nehéz különbséget tenni a **hangsúly** megfigyelésével, ugyanis a határozatlan névelő is hangsúlytalan. Figyeld meg a következő, kétértelmű mondatot: *Egy gombócot kérek szépen*. Ha a *gombócot* hangsúlyos, akkor az *egy* itt névelőként van jelen, ha az *egy* hangsúlyos, akkor pedig számnévként szerepel.

A NÉVUTÓK ■ A **névutók** a névszók után állnak, és a határozószókhoz hasonlóan valamilyen körülményt fejeznek ki az előttük álló névszóval együtt. Nem lehet bővíteni, és nem lehetnek önálló mondatrészek sem. A határozói körülmény függvényében különféle névutókat különböztetünk meg. Néhány névutóra a háromirányúság is jellemző. Jelölhetnek:

– **helyet**: pl. *alatt-alá-alól, felett, mögött, előtt, mellett*;

– **időt**: pl. *múlva, után, óta, előtt, között*;

– **egyéb körülményt**: pl. *helyett, nélkül, szerint, miatt, ellen, végett, részére*.

Bizonyos névutókkal időt, helyet és egyéb körülményt is jelölhetünk, pl. *Három óra után* mehetünk haza. *Menj a koci után!* *Megyek a szívem után*. A névutókat mindig különírjuk az előttük álló névszóktól.

NÉVUTÓ VAGY HATÁROZÓSZÓ? ■ Mivel a határozószók is körülményeket fejeznek ki, nem mindig egyszerű megkülönböztetni őket a névutóktól. Ezt nehezíti, hogy néhány névutónkra a többszófajúság jellemző. Segíthet, ha megfigyeled, hogy a hozzá kapcsolódó névszón van-e toldalék. A **névutók ugyanis általában toldalékolatlan névszókhoz kapcsolódnak**; ha tehát a névszón van toldalék, akkor az utána álló szó határozószó. Névutó például: *két szék között, három óra tájban*; viszont határozószó: *(az ajtótól) jobbra, (a helyzetéhez) képest* stb.

Gondolatgyűjtő

A **névelők** megelőzik a főneveket, és a főnévhez kapcsolódó szavakat.

Fajtái: a) határozott névelő: *a, az*; b) határozatlan névelő: *egy*.

A **névutók** a névszók után állnak és velük együtt valamilyen körülményt fejeznek ki.

Jelölhetnek:

a) helyet: pl. *alatt, alól, mögött, mellett*;

b) időt: pl. *óta, között, után*;

c) egyéb körülményt: pl. *nélkül, miatt, részére*.

FELADATOK

1. Fogalmazd meg, mi a különbség a mondatpárok jelentésében! Olvasd fel megfelelő hangsúllyal! Szerinted milyen helyzetben használjuk őket?

Az apám nyomozó. – Az apám egy nyomozó.

Ez álom. – Ez egy álom!

Nyáron érik a paradicsom. – A nyáron nem érett be túl sok paradicsom.

2. Írj olyan névutókat is tartalmazó mondatokat a képről a füzetedbe, amelyek például ilyen kérdésekre válaszolnak: *hol él az elefánt?*; *hol laknak a zsiráfok?*; *merre vannak a zebrák?* stb.

3. a) Azt tanultad, hogy a névutók egy részére jellemző a három-irányúság. Figyeld meg a példákon!

– Honnan? – *A lábad előttl.*
 – Hol? – *A lábad előttt.*
 – Hová? – *A lábad elé.*

- b) Keresd meg a következő névutók irányultság szerinti párjait, és írd mind-egyikkel hasonló párbeszédet a füzetedbe! Padtársaddal vessétek össze egymás párbeszédeit!

alá

felett

közül

mögött

mellé

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Egy tanuló álljon a tábla elé kitárt karokkal, ő lesz a fa. A következő tanuló mondjon egy névutós szerkezetet, majd jelenítse is meg, azaz helyezkedjen is el eszerint a „fa” körül. Pl. *A fa alatt ül egy oroszlán.* A következő tanuló folytassa, és jelenítse meg hasonló módon. Pl. *Az oroszlán előtt eszik egy egér.* Így tovább. Lehet igével, vagy anélkül. Lehet úgy, hogy minden gyerek a helyén marad, és egy nagy csoportkép alakul ki.

48. Az igekötők és a segédigék

Gondolatébresztő

Szerinted mi a különbség a következő párok között: *elfog – el fog; megtud – meg tud?*

A korábban említettek mellett a viszonyszók két fajtájáról kell még szót ejtenünk. Mindkettő **kapcsolódhat igéhez**, illetve **igenevhez** is.

AZ IGEKÖTŐK ■ Az igekötőket **igékhez**, **igenevekhez** vagy igéből képzett főnevekhez kapcsoljuk. Pl. *kiszagol*, *leértékelni*, *megőrizve*, *összetűzés*. Módosítják, vagy akár meg is változtathatják annak a szónak a jelentését, amihez kapcsolódnak, pl. jár – *bejár*, *kijár*, *feljár*, *lejár*, *eljár*, *átjár*, *megjár*, *hazajár*, *összejár*, *visszajár*, *végigjár* stb.

Az igekötőket nagyon sokféle szerepben használjuk, például:

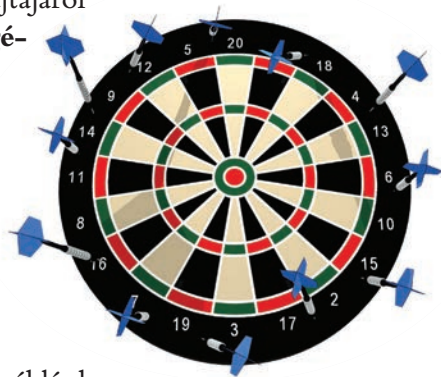
- Jelezhetik a cselekvés, mozgás **irányát**, pl. *lemegy*, *elmegy*, *felmegy*, *átmegy*.
- Utalhatnak a cselekvés, történés **befejezettségére**, pl. *csinál – megcsinál*, *végez – elvégzi*, *vasal – kivasal*, *éget – feléget*.
- Akár teljesen **meg is változtathatják** az ige eredeti **jelentését**, pl. jár – *lejár* (a szavatossága), *beszél – kibeszél* (valakit), *ereszkedik – megereszkedik*, *fogad – elfogad*.

HELYESÍRÁSUK ■ Az igekötős igék helyesírásakor a következőkre kell ügyelni:

SZABÁLY	EGYBEÍRJUK AZ IGÉT ÉS AZ IGEKÖTŐT	KÜLÖNÍRJUK	KÜLÖNÍRJUK
ESET	ha az igekötő közvetlenül az ige előtt áll	ha az igekötő az ige után áll	ha az igekötő és az ige között egy harmadik szó áll
PÉLDA	<i>elgurul</i> , <i>felszalad</i> , <i>különválik</i> , <i>szembeszáll</i> , <i>meg-megáll</i>	gyere <i>át!</i> , kösd <i>össze!</i> , nézzük <i>meg!</i>	<i>oda</i> kell ülnöd, <i>át</i> fogja dobni, <i>el</i> is indulhat

Külön figyelni kell akkor, amikor az igekötő és az ige között egy harmadik szó áll. Az ilyen szerkezeteket sokan el szokták rontani, mert nem gondolják végig, hogy ezekben az igekötő nem a közvetlenül utána álló szóval alkot egy egységet, nem hozzá tartozik. Pl. *odakell**, *elis** szavak nem léteznek, csak *odaülnöd*, *elindulhat* stb. A helyzetet bonyolítja, hogy *átfogja*, sőt *megfogja*, *lefogja*, *kifogja*, *elfogja* valóban létezik. Ezeknek azonban a *fog* szó azonos alakúságából adódóan teljesen más a jelentésük, mint az *át fogja* (dobni), *meg fogja* (érteni), *le fogja* (tenni), *ki fogja* (selejtezni), *el fogja* (intézni) szerkezeteknek.

HELYES VAGY HELYTELEN? ■ A beszélt nyelv folyton változik, új szavak jönnek létre, közülük sok az igekötős ige. Az igekötők jelentésmódosító vagy -megváltoz-

tató funkcióját/képességét sokszor használjuk új jelentések kifejezésére. Például *bepróbálkozik* (megpróbál valamit elérni valakinél), *beéget* (kellemetlen helyzetbe hoz). Bár sokan helytelenítik az ilyen igék használatát, valójában se nem helytelenek, se nem feleslegesek, hiszen mindig más jelentésben használatosak, mint igekötő nélküli „megfelelőjük”. A *csökkenés*hez képest például a *lecsökkenés* erőteljesebb, nagyobb mértékű változást fejez ki. Az *elemez*hez képest a *kielemez* befejezettséget jelöl. Az viszont igaz, hogy ezek közül a szavak közül a legtöbbet inkább szóban, illetve közeli ismerősökkel beszélgetve használjuk, írásban, hivatalos helyzetben nem. Vannak olyan kifejezések, amelyekben az igekötő és az ige „össze van kötve”, nem válik el soha, pl. *fellebbez* – *Nem fellebbezek*; *befolyásol* – *Ez egyáltalán nem befolyásol engem*.

Tegyél az olt ígéhez más-más igekötőket! Foglald mondatba az így kapott igekötős igéket!

A SEGÉDIGÉK ■ Már tanultad, hogy a jövő időt többnyire két szóból álló, **összetett igealak**kal fejezzük ki: *enni fog*, *ki fogjuk találni*, *haza fognak érni*. Ezekben az igealakokban a főnévi igenév mellett egy ragozott **segédigét** találunk. A segédige „segít” a főnévi igenévnek: kifejezi helyette a cselekvő számát, személyét, a ragozást (határozott vagy általános), illetve utal a cselekvés (jövő) idejére is.

A segédigék **ragozhatók**, és más szavakkal szorosan összekapcsolódva alkotnak egy egységet. Ilyenek a *fog* segédigén túl a *van*, *volt*, *lesz* (illetve toldalékos alakjaik: *lett*, *lenne*, *volna légy/legyél*, *lehet* stb.). Ezek nemcsak igékhez és igenevekhez, hanem **névszókhoz**, névmásokhoz is kapcsolódhatnak: *De szép lettél!* *Azt mondta, hogy legyek türelmes.* *Az előadás szuper volt.* *De jó lenne egy nagyot aludni!* *Ez kicsit sok volt nekem.* *Az volt benne a jó, hogy korán hazamehettünk.* Segédige a *szokott* és a *tetszik/tessék* is: *Meg szokta csinálni.* *Nem szoktunk együtt vacsorázni.* *Le tetszik ülni? Ne tessék félni!*

Viszont a *leszokik*, *átszokik*, *megszokik*, *visszaszokik*, *rászokik* természetesen nem segédigék, hanem igekötős igék. Ugyancsak ige a *tetszik*, ha így használjuk: *Nekem nem tetszik ez a tolltartó.* *Nagyon tetszett a koncert.*

SEGÉDIGÉK ÉS IGEKÖTŐK ■ Az igekötő és ige közé befurakodó szavak az esetek többségében **segédigék**: *meg fogom oldani*, *ki fogja találni*, *bele szokott fáradni*, *meg tetszik érteni*. De figyelni kell, mert az ilyen kapcsolatoknak sokszor van azonos alakú párjuk: *megfogom* (a végét), *kifogja* (a halat), *beleszokott* (az új munkájába), *megtetszik* (egy csizma).

Gondolatgyűjtő

Az igekötőket igékhez, igenevekhez vagy igékből képzett főnevekhez kapcsoljuk. Módosítják, vagy akár meg is változtathatják az adott szó jelentését. Állhatnak az ige előtt: ekkor egybe írjuk vele. Állhat az ige után, és egy harmadik szó is közbeékelődhet, ebben az esetben külön írjuk őket. Pl. *ki, be, fel, le, meg, össze, végig* stb.

A segédigék ragozott alakjai a főnévi igenév mellett segítik kifejezni a cselekvő számát, személyét, idejét és ragozásukkal utalhatnak a tárgyra. Pl. *fog, van, volt, lesz, szokott, tetszik*.

FELADATOK

1. Képezz igekötős igéket az alábbi igekötők és igék, igenevek felhasználásával, majd foglald őket mondatba! Figyeld meg a jelentésmódosulásokat!

ki

be

át

rá

fel

össze

+ JÁR

+ NÉZ

+ FOG

+ OLVASNI

2. Dönts el, melyik a helyes az alábbi párok közül! Írd le őket a füzetedbe! Fogalmazd meg röviden, hogy mire kell figyelni az ilyen szószerkezetek helyesírásakor!

elakarom mondani – el akarom mondani

ki kell dobnom – kikell dobnom

be fogja írni – befogja írni

megsikerült csinálnunk – sikerült megcsinálnunk

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Gubancolás

A játékvezető és egy másik ember kivételével alakítsatok egy nagy kört, és fogjátok meg a mellettetek álló kezét! A kívül maradt játékos álljon háttal a körön kívül, vagy menjen ki a teremből! A játékvezető – szóbeli – irányításával gubancoljátok össze a láncot! Fontos, hogy a kezek kapcsolódását, azaz a lánc folytonosságát végig meg kell tartani, nem szabad egymást elengedni! A kapcsolódó kezek alatt kell átbújni, vagy felettük átlépni. Ezután a háttal álló ember megfordul, és kis szemlélődés után ki kell bontania a gubancot, és visszaállítania az eredeti kört. Szóban kell utasítania a résztvevőket, hogy mit csináljanak, nem fizikailag kell beleavatkozni. Fontos, hogy most sem szabad elengedni a kezeket! Még fontosabb, hogy vigyázzatok egymás testi épségére (jelen esetben csukló, könyök, váll sérülhet)!

49. A mondatszók

Gondolatébresztő

Hányféle köszönést használunk naponta? Kinek hogyan illik köszönni?

MEGHATÁROZÁS ■ A mondatszók elnevezés összefoglaló név. Olyan egyszavas kifejezések, amelyek **önmagukban is képesek önálló mondatot** alkotni. Gyakran egyszavas mondatokként találkozunk velük (vagyis mondatértékűek), illetve a mondat elején vagy végén önálló tagmondatot alkothatnak: *Jaj! Aha. Hm, de sokat ettem! Nahát, már itt is vagy?* A mondaton belül sem kapcsolódnak össze más szavakkal. Általában nem toldalékolhatók, bár egy-két kivétel mégis akad. Pl. *nesze – nesztek, szervusz – szervusztok.*

CSOPORTOSÍTÁS ■ A mondatszók főbb csoportjai:

1. Az **indulatszók** érzést, lelkiállapotot, heves érzelmeket, akaratot fejeznek ki. Ezt sokszor a hangsúllyal, hanglejtéssel, hangerővel is érzékeltetjük. Pl. *hurrá, hű, hej, oh, jaj, ó, brr, fuj, jé.*

2. A **kapcsolattartás mondatszávai** közé tartoznak többek között:

- a köszönések: *csókolom, szervusz, adjisten, helló, pá, viszlát;*
- a társalgást szervező, a szó átadását-átvételét jelző szavak: *ühüm, ja, á, aha, hogysis-ne, nos, ugye, szóval;*
- az akarat kifejezésére szolgáló szavak: *hohó, pszt, hess, igrum-burgum;*
- a rámutató mondatszók: *lám, íme.*

3. A **hangutánzó mondatszók** közé soroljuk az állati, természeti, emberi hangadást jelölő mondatszókat. Sok ilyet használtál például akkor, amikor beszélni tanultál. Pl. *nyihaha, miau, durr, bumm, reccs, brühühü, zutty, hupci, hukk, cupp, piff-puff, bim-bam.*

HELYESÍRÁSUK ■ Ha nem külön mondatként szerepelnek, hanem több mondatot kapcsolunk össze, a mondatszó és a mondat határára vesszőt teszünk. Pl. *Íme, kész vagyok. Eljössz a buliba, ugye?* A mondatszók bizonyos szó- és mondat szerkezetekbe helyezve, vagy ragozva más-más szófaj tulajdonságait mutathatják. Ilyenkor nem teszünk vesszőt utánuk. Pl. *Ne aházz, ne aházz! Nem mindig illik hellóval köszönni.*

Gondolatgyűjtő

Indulatszók

pl. *hurrá, jaj, oh, fuj, jé*

Hangutánzó mondatok

pl. *miau, nyihaha, bím-bam, zutty, haptic*

MONDATSZÓK

Kapcsolattartás mondatzavai

- köszönések, pl. *csókolom, szia, helló, csá, viszlát*
- társalgást szervező szavak, pl. *ühüm, ja, nos, ugye, szóval*
- akarat kifejezése, pl. *pszt, hess, cicc, irtum-burgum, ácsi*
- rámutató szavak, pl. *lám, íme*

FELADATOK

1. Alkoss mondatokat a következő mondatzókkal! Ügyelj a vesszőhasználatra! Dolgozz a füzetedben!

jaj

ácsi

hű

fuj

ujjé

szia

hohohó

2. Beszéljétek meg az osztállyal, hogy a következő mondatokban szereplő mondatzók (ragozott mondatzók) milyen szófajává váltak!

Jaj lesz az árulóknak!

Ne jajongj már!

Sokat hapticzol ma.

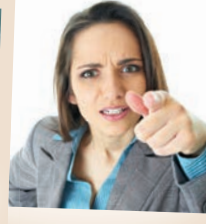
Sicc innen!

Csitt legyen!

Mit hümmögsz?

Ints pát a bácsinak!

3. Figyeld meg, hogy a következő képek milyen érzelmeket, indulatokat sugallnak! Alkossatok csoportokat! Írjatok olyan történeteket vagy párbeszédet, amelyek illenek a képekhez! Ügyeljete arra, hogy azok minél több mondatzót tartsanak! Adjátok is elő!

4. Drámajáték – Találjátok ki és játsszátok el azt a jelenetet, amelyben csak mondat szók hangozhatnak el! Kísérjétek gesztusokkal! A közönség feladata, hogy kitalálják, kik között játszódtott a jelenet.
5. Olvasd el az idézetet! Válogasd ki belőle a mondat szókat! Írd le őket a füzetedbe! Olvasd fel kifejezően a versrészletet!

Petőfi Sándor: *Szeget szeggel* – részlet

Jaj, a hátam, jaj a hátam
Odavan!
Szomszéd bácsi kiporozta
Csúfosan.
Átkozott a görcsös fűtykös
Somnye!e!
Mellyel engem oly pogányúl
Csépele.
...

Én teremőm! mért is értem
E napot?
Megrakott, hogy minden csontom
Ropogott.
Nesze, monda, nesze másik,
Harmadik!
És a mindentudó tudja,
Hányadik.
...

6. Egészítsd ki a mondatokat úgy, hogy legyen bennük valamilyen mondat szó! Írd is le a füzetedbe!

Gyere már!

Ezt te csináltad?

Alszik a baba.

Megint elkéstél.

Meleg van.

Lehet, hogy megfáztam.

Jöttünk a felesleges újságokért.

Ezt festettem.

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Néma kiáltás

Egy önként jelentkező álljon ki a csoport elé, és kiáltson valamit, de hang nélkül! Olyan gesztusokkal, arckifejezéssel kísérje „néma kiáltását”, amiből a többiek rájöhetnek, hogy az mi volt: például biztatás, kétségbeesés, segélykérés, felszólítás stb. Ha a csoport nem tudja megfejteni, akkor immár hangosan kiáltson a játékos. Ha viszont kitalálják, a kitaláló ember lehet a következő néma kiáltó.

50. Gyakorolj!

1. Találjatok ki megfelelő mondatokat, és játsszátok el arcmimikával és gesztusokkal, ha egy mondatban módosítószó szerepel (pl. *dehogy, vajon, bárcsak, bezzeg, persze, esetleg*)!

2. Melyik mondatban feleslegesek a névelők? Beszéljétek meg a névelőhasználat szabályait!

A Pisti jól fut.

Az egy jó dolog, ha jól tudsz futni.

Olvastam egy jó könyvet.

Zsuzsi egy aranyos lány.

Az élet nem egy habostorta!

3. Döntsd el, hogy a következő mondatok kiemelt szavai igekötők-e vagy sem!

Öt **meg** kettő az hét.

Oldd **meg** a feladatot!

Várd **ki** a sorod!

Ki mint veti ágát, úgy alussza álmát.

Még nincs kedvem **hazamenni**.

„Talpra magyar, hí a **haza**!”

4. Oldd meg az „egyenleteket!” Hány gyerek volt ott a találkozón?

Se(m) Vera, se(m) Bandi =

Vera vagy Bandi =

Vagy Vera, vagy Bandi =

Vera meg Bandi =

Vera és Bandi =

Vera is, Bandi is =

5. Névutó vagy igekötő?

a) Döntsd el, hogy az alábbi mondatpárokban melyikben szerepel névutóként és melyikben igekötőként az azonos alakú szó!

A róka időnként meg-megállt, körülnézett. – Hiába magasodott a tyúkolak körül kerítés, ő közelebb merészkedett.

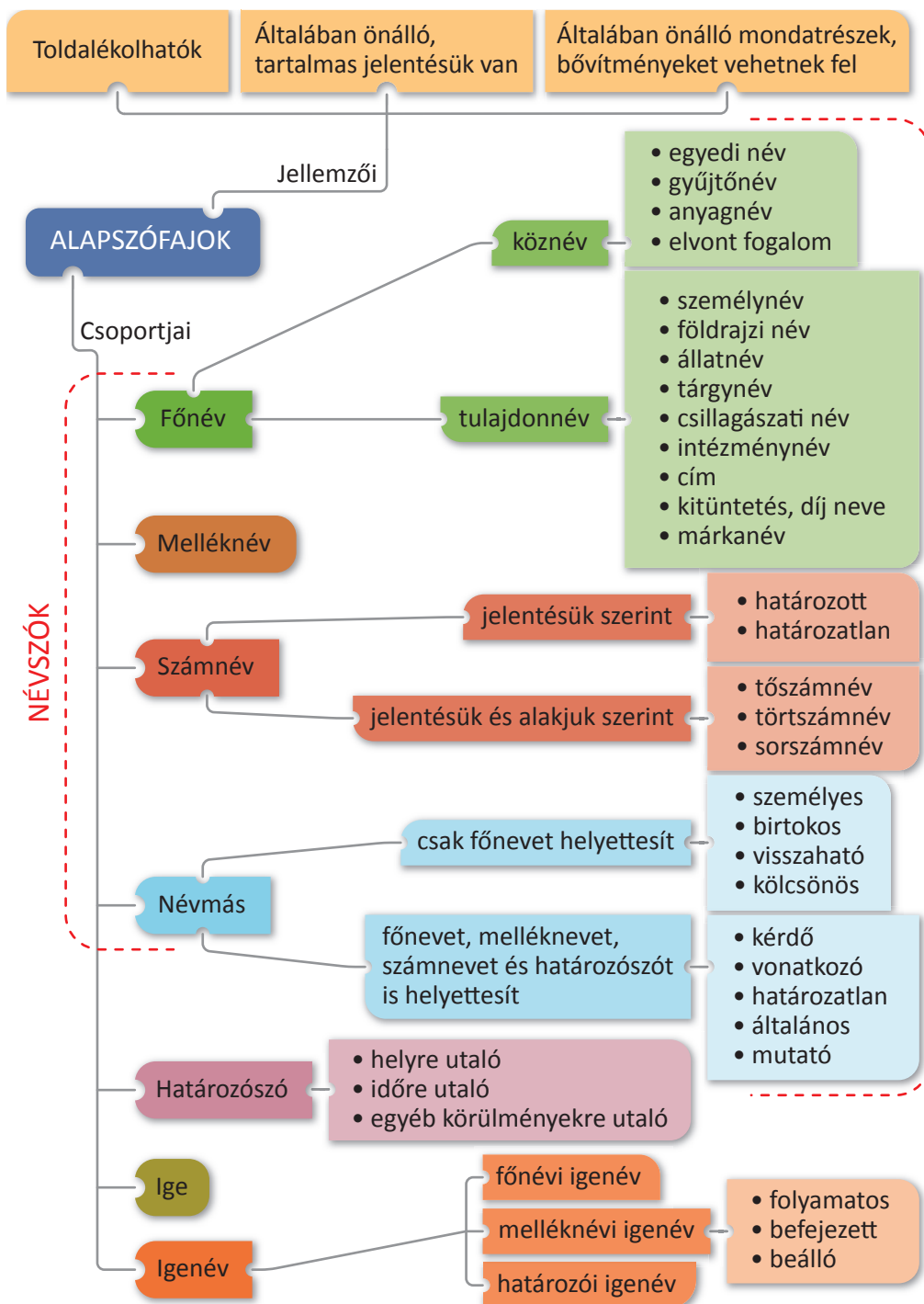
Amikor a ketrec mellé ért, lelapult. – Ekkor ért mellé a társa, aki eddig távolabbról követte.

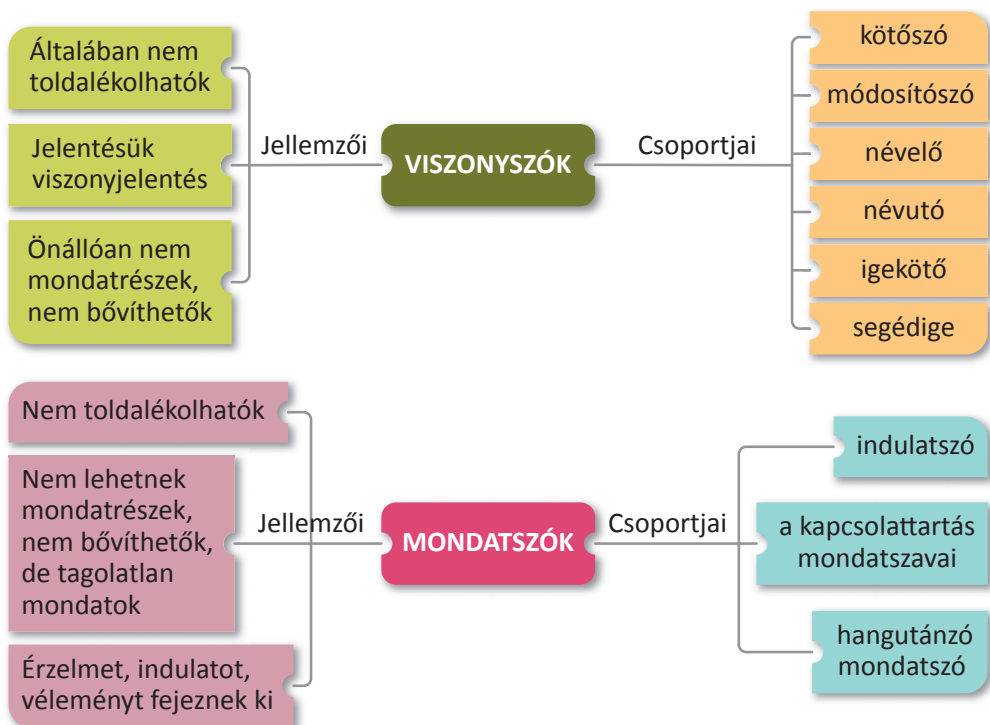
b) Melyik szóhoz tartozik az igekötő, és melyikhez a névutó?

c) Alkoss olyan mondatpárokat, amelyben az *át* igekötő és névutó!

51. Összefoglalás – A viszonyszók és a mondatszók

A szófajokról tanultak rendszerezése

- Készíts a füzetedben egy összefoglaló vázlatot az alapszófajokról az alábbiak szerint! Minden szófaj új oldalra kerüljön, hogy legyen helyed a feladatok megoldására!
 - Az ábra segítségével a füzetoldalak tetejére írd fel az egyes szófajok nevét!
 - Meghatározása* alcímhez írd le a definíciójukat!
 - Legjellemzőbb kérdései* alcímhez írd le a legjellemzőbb kérdéseiket!
 - Alcsoportjai* alcímhez sorold fel az alcsoportjait, és ahol van, a további alcsoportjait is (az ágábrák itt is segítenek)!
 - Példaszavak* alcímmel az alcsoportok nevei után írd mindegyikre 3-3 példaszót!
 - Végül foglald mondatba mindhárom példaszódat, és írd le azokat a *Példamondatok* alcímhez!
 - A melléknév vázlatpontodhoz írd le a legfontosabb melléknévképzőket és a melléknév fokozásának tudnivalóit. Írd mindegyikhez 3-3 példaszót és példamondatot is!
 - Az ige vázlatpontod alatt fejtsd ki, mit tudsz az igék: *a)* idejéről, *b)* módjáról, *c)* ragozásáról! Mindegyikhez írd 3-3 példát is, és példamondatokat a fentiekhez hasonló elrendezésben!
- Készítsétek el csomagolópapírra külön-külön a viszonyoszó és a mondatoszó ágábráját a fenti ábrák segítségével!
 - Írjatok mindegyik fajtára 5-5 példaszót!
 - Végül önálló munkában írjatok a füzetetekbe példamondatokat – a példaszók közül fajtánként hárommal!

52. Ellenőrizd a tudásodat!

- Mi alapján tudod megtalálni egy mondatban a viszonyzókat?
- Sorold fel a viszonyzók fajtáit, és mondj mindegyikhez példát!
- Milyen páros kötőszókat ismersz?
- Melyik páros tagadószónak van két formája?
- Mit gondolsz, van-e összefüggés a kérdőszók és az óhajtószók szerepe és elnevezése között?
- Milyen gyakran használunk a kommunikációban, pl. a hétköznapi beszélgetésekben módosítószókat?
- Milyen szerepük lehet a határozatlanságot kifejező szavaknak az írott szövegfajtákban, pl. egy hivatalos határozatban, válaszban vagy döntésben?
- Melyik névelővel indít egy mese, ha új szereplőről van szó? Miért ezzel?
- Mivel lehet alakja alapján összetéveszteni a határozatlan névelőt? Honnan tudjuk, hogy mikor használjuk a névelőt?
- Hogyan függ össze a névutó neve a szerepével?
- Milyen csoportokba lehet őket rendezni?
- Sorold fel idő- és térbeli pontosítást szolgáló névutókat!
- Készíts gondolatterképet az igekötőkhöz úgy, hogy a jelentésmozzanat szerint ágazzon el az ábra!
- Adj tanácsot egy korábban nem magyar nyelvű iskolába járó gyerekeknek az igekötő és az ige közötti szó helyzetének a megítéléséhez!
- Magyarázd meg, miért jó, ha a háromirányúsághoz is kapcsolod egyes névutók helyesírását! (*elöl-elől*)
- Mi a véleményed a szlenges beszédmód igekötő-használatáról?
- Mi lenne, ha nem lennének viszonyzók: milyen beszédhelyzetekben hiányoznának?
- Bizonyítsd be, hogy önmagában is használhatunk egy névutót. De mikor? Mondj rá példát!
- Mit érdemes tudni a kötőszók helyesírásához?
- Mit teszünk a kettős igekötők leírásakor?
- Hogyan választod el az igétől az igekötőt: a szótagolás elve szerint, vagy a szóhatáron? Próbáld ki példákon!

Válasszatok ki egy egyszerű mondatot az általatok tanult idegen nyelven! Írjátok le a füzetbe, és egészen pontosan a megfelelő szavak alá írjátok oda a magyar megfelelőjét! Fordítva is próbáljátok ki a megfeleltetést: magyarról idegen nyelvre! Milyen következtetést vonhattok le a határozott és határozatlan névelőre vonatkozóan? Ha van köztetek nem magyar anyanyelvű gyerek, kérdezzétek meg, mit tapasztal a magyar nyelvtanulásnál?

AZ INTERNET *és a* SAJTÓ VILÁGA

Ebből a fejezetből megtudhatod:

- hogyan tanulhatsz az internet segítségével;
- mit jelent a sajtó szó;
- milyen ifjúsági lapok és internetoldalak vannak;
- hogyan alakíthatod az énképedet.

53. Az internetnyelv

Gondolatébresztő

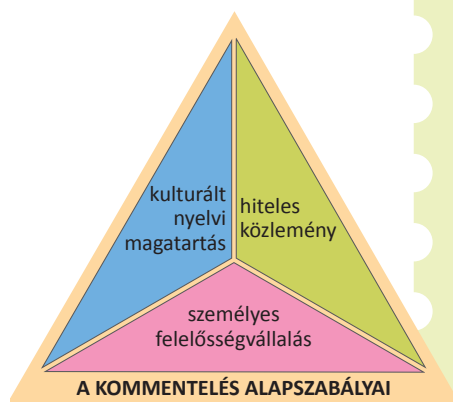
Melyik elnevezést választanátok az internetes generációk nyelvének a jelölésére: netnyelv, diginyelv, internetnyelv? Indokoltnak tartjátok-e, hogy beszéljünk a fiatalok nyelvi elkülönüléséről?

Mi az internet szerepe a kommunikációban? ■ Az internet (internetwork) egy olyan hatalmas számítógépes kommunikációs rendszer, amely hálózatokat kapcsol össze az egész világon. A mai **e-mail**-rendszerekkel (ímél) villámgyorsan tudunk leveleket váltani, képeket, mozgóképeket küldözgetni, vagy ügyeket intézni. Ezért „villámposta”. Akinek van mondanivalója, **blogot** vezethet a szűkebb vagy szélesebb nyilvánosság előtt, vagyis olyan naplószerű oldalakat hozhat létre, ahol azonos témáról írhat folyamatosan, saját híreket, véleményt oszthat meg. A blog újdonsága, hogy megjegyzésekkel, kommentekkel ellátható, és linkekkel más cikkekre mutathat.

A **komment** (kommentár) jelenti a más felhasználók által a bloghoz hozzáfűzött megjegyzéseket. Egy blogot akkor lehet kommentelni, ha a **bejegyzés=post** indítója beállította, hogy lehessen hozzá véleményt írni. A kommentelésre vonatkozik a netika, a net-etika minden szabálya.

Az internet nyelve ■ Az internethasználat hamar létrehozta saját nyelvét, amely napjaink netgenerációinak a szlengje. Az internetnyelv jellegzetességeit ugyanúgy kommunikációs szükségszerűségek hozzák létre, mint a nyelvhasználat egyéb formáit. Olyan általánosan elterjedt nyelvváltozat, amely hordozza a széles körű használatból eredő sokféleséget. Újraértelmez szavakat, mint a számítógépes *könyvtár*, *mappa*, *oldal* vagy az *üzenőfal*. A számítógépezés teljesen új technológia, és alapnyelve az angol, ezért sok szakmai-technológiai kifejezés közvetlenül került a magyarba.

Az átvétel egyik módja, hogy tükörfordítás eredményeként egy-egy szó magyar változata honosodott meg, mint például az *egér* (mouse), a *böngésző* (browser), a *hírcsoport* (newsgroup), az *ablak* (window), vagy esetleg fordítói leleménnyel kap megfelelőt, mint például a *súgó* (help). Más szavakat a kiejtés szerint leírva vettünk át, mint *diszk*, *csip*, *szoftver*, *hardver*. Ezek előnye a rövidség és a nemzetközi használat. Ezért még akkor is könnyen terjednek, ha az új szóban szokatlan hangkapcsolatot találunk, pl. fájl. A fájlrendszer szó megfelelője: adatállomány, mindkét változat használható. Az e-mail magyarul elektronikus levél/posta. Van, amikor egyértelműbbek az idegen szavak. A **link**: „lehet hosszabb-rövidebb internet cím, ami egy dokumentum, kép, file, program stb. pontos helyét határozza meg az interneten. Rákattintva, vagy a

böngészőprogram címsorába beírva az internet egy meghatározott pontján »találjuk magunkat« (e-nyelv.hu). A lapolvasó helyett inkább szkennert mondunk, hiszen inkább „fényképezésről” van szó. Egyes angol szavak a szleng jegyeit a magyar nyelvbe kerülve veszik fel, mint a *lájkolni* vagy *csetelni* – angol kifejezésként, de magyar toldalékolással, ez szintén a gyors befogadás jele.

AZ ÍROTT BESZÉLT NYELV ■ Az *ímél*, a *cset*, a *fórumok*, a *blog* nyelve **beszélt** nyelv, bár **leírják**. Érdekes megfigyelni, hogy az internetezők zöme magánleveleiben nem feltétlenül javítja a sután szerkesztett mondatokat, az elütéseket, tévesztéseket és a helyesírási hibákat. Pedig számítógéppel sokkal könnyebben lehetne a leírt szöveget korrigálni, szerkeszteni, mint papíron, sőt létezik helyesírási ellenőrző program. De sok felhasználó addig nem javít, amíg a társalgópartner *érti*, miről van szó. A robogó kommunikációs sebesség erősíti a fiatalok között kialakult jó és kevésbé jó szokásokat. Korunk mobiltelefonos és számítógépes csevegős kommunikációjának talán a legfeltűnőbb jegye a rövidítések és betűszók gyakori használata. Az idősebbeknek ez azért is furcsa, mert korábbi időkben az írásbeli közlés szokásai és műfajai lassabban változtak, mint a szóbelieké, most mindkettő gyors.

BETŰSZÓK ÉS RÖVIDÍTÉSEK AZ INTERNETES NYELVBEN ■

Manapság a mindent kiszorító eszköz, a mobiltelefon írógépként is működik. Az SMS tömörségre szoktatta a felhasználókat. Mellőzni kezdték a megszólításokat, az elköszönéseket, elhagyják az írásjelek utáni szóközöket, szóköz helyett a nagybetűs elválasztással élnek, szavakat, szókapcsolatokat rövidítenek. Mára egy rövidítésekkel leírt üzenet még anyanyelven sem könnyen kódolható kívülállónak. Ennek oka, hogy az SMS-ezők a csoporttudat erősítésére gyakran saját rövidítéseket használnak. Az internetes kommunikációban a nyelvi hibák jelenléte nem a hanyagság következménye, hanem inkább kommunikációs szükségszerűség, és nem is teljesen általános, kizárólag az informális esetekre jellemző.

Megfigyelhető, hogy a magyarnak megfelelően rövidítenek angol szavakat is: pst=Pest, lébként=egyébként, thx=thanks, pls=please; alkalmaznak angoltól átvett rövidítéseket, pl. HBD – Happy Birthday!, „Boldog születésnapot!”; LOL – Laughing out loud., „Hangosan felnevetni.”; OMG – Oh my god!, „Oh, istenem!”

AZ INTERNET JELEI ■ Az internetes kommunikáció nem verbális hangulatjelekkel teszi lehetővé a személyes kommunikációt kísérő érzelmi megnyilvánulások (arcjáték, gesztusok, érzelem, vélemény) helyettesítését. Ezek összefoglaló elnevezése az **emotikon** (az emóció + ikon, vagyis érzelem + kép szóból). Elterjedtebb egyszerűbb változatai:

:-)

:)

:-(

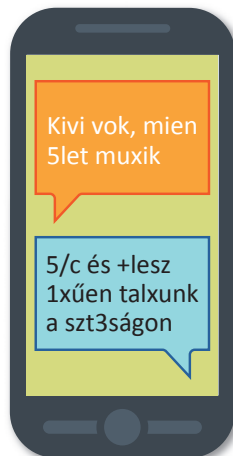
:(

>:-(

:-O

:D

XD

MIKOR MIT HASZNÁLJ? ■ A rövidítések közötti eligazodás kevésbé érinti a helyesírási kérdésed, mert ezeket a formákat jó esetben a maguk helyén és csoportjában használod. Tanulj meg különbséget tenni – ez a kommunikációban a legfontosabb követelmény! Az írott, hivatalos szövegekben és az iskolai munkáidban ne használj se rövidítéseket, se pedig egyéb jeleket!

Nehezebb kérdés, hogy ha minden SMS-ben csak „j”-ket írsz, nem használsz kis- és nagybetűket, írásjeleket, nem gyakorolod az egybe- és különírást stb., nem kerülsz-e hátrányos helyzetbe dolgozatírásakor vagy felvételin. Ha nem fejleszted, mitől legyen megbízható, begyakorlott a helyesírásod? A szlenges kifejezéseket is csak akkor tudod könnyedén megfelelő szavakra cserélni, ha a szókincsedben gyorsan találsz helyette másikat. A „Fontos-e a ma emberének Kölcsey verse? Miért?” kérdésekre azt a választ adni, hogy: „Igen, mert sajt.”, nyelvtileg sem megfelelő.

Gondolatgyűjtő

Az internet hatalmas számítógépes kommunikációs rendszer, amely további hálózatokat kapcsol össze, ez a világháló. A mai e-mail-rendszerekkel (ímél) villámgyorsan lehet leveleket váltani, képeket, mozgóképeket küldeni vagy ügyeket intézni. A blog naplószerűen vezethető saját oldal, sokszor egy témáról, a bejegyzéseihez véleményt, kommentet fűzhetünk, képeket és linkeket kapcsolhatunk hozzá. A csetelés, ímélezés nyelvét az internetes szleng elemei és a rövidítések jellemzik. Hivatalos írott műfajokhoz ne használd ezt a beszédmodot!

FELADATOK

1. Vita

A szleng közkedveletté válása és a fiatalság túlzásba vitt internethasználata rontja a helyesírást, valamint sokan hivatalos helyzetekben is hajlamossá válnak szlengelemek beemelésére.

- Alakítsatok két csoportot az osztályban! Az egyikben gyűjtsetek érveket a fenti állítás ellen, a másikban pedig melléte! Soroljátok be erősség szerint a gyűjtött érveket, és írja le mindenki a saját csoportjáéit egy lapra!
- Álljatok csoportonként 1-1 sorba, majd forduljatok egymással szembe és így rendeződjete párokba! Kezdődhet a vita! Ha sokan vagytok, lehet páronként megszólalni 1-1 érveléssel.
- Amelyik csapatnak több használható érve van, az nyer. Ha kevesen vagytok, marad idő szerepcserére.

2. a) Írj üzenetet rövidítésekkel, majd cseréld a társaddal, és fejsd meg a jelentését!
b) Fogalmazzatok meg üzenetet a születeknek arról, hogy kivételesen később kezdődik az edzések, későbbre értek haza!
c) Írjatok közösen hivatalos e-mailet gyerekeitek osztályfőnökének arról, hogy ezután gyerekeitek igénybe veszi a napközi otthonos foglalkozásokat!

3. Nézz utána, hogyan alakultak ki az „arcocskák”-ból idővel az internetes jelek! Kutass, milyen elnevezéseket használnak a különféle nyelvekben a „@” jelre!

4. Rendezzettek „nyelvújítási versenyt” a még mindig angolul használt internetes szakszavakra! Értékeljétek a találatokat az osztály szavazatai alapján! Milyen szavakra, kifejezésekre sikerült remek, melyikre elfogadható vagy ügyetlen megoldást találni? Melyik szónál hagynátok meg az angol változatot?

5. Fordítsd le az idézetet internetes jelnyelv megengedésével:

„Szép öcsém, be nagy kár,
Hogy apád paraszt volt s te is az maradtál.”

– SMS-nyelvre,

– csetnyelvre!

6. Nézzétek végig az *Összeköltők* című digitális tananyagot (feldolgozást) a www.microsoft.com/hun/osszekoltok weboldalon!

- a) Hasonlítsátok össze a mai nyelvhasználatra átirrt szövegrészleteket az eredetiekkel! Vitassátok meg, szabad-e játszani a szavakkal?
b) Melyik szöveg hogyan hat rátok? Mi igazolja a különféle nyelvhasználatot?
c) Vitassátok meg, mi volt informatív és mi volt szórakoztató-érdekes a feldolgozásban!

KITEKINTŐ

Beszélgessetek a felnőttekkel a könyv jövőjéről! Vitaindítónak esetleg az alábbi honlapon találsz cikket: www.korunk.org, keress rá a 2014. októberi számra!

„Mi lesz a szép nyomtatású könyvekkel, az antikváriumok és a könyvesboltok polcain való böngészéssel, a frissen nyomtatott könyvek illatával és egyáltalán a könyv testi-ségével, ha eltestietlenednek a hagyományos médiumok, és ezzel párhuzamosan átalakul maga a szöveg természete is? Ha a digitális szöveg és a nyomtatott még hosszú ideig együtt fognak élni, mint az jelenleg kinéz, hogyan alakul majd a viszonyuk, és melyikük lesz a dominanciaharc valódi győztese? Egyáltalán hogyan befolyásolja az emberi gondolkodást az olvasás és az írás jelenlegi átalakulása?”

54. Okos számítógép-használat

Gondolatébresztő

Mit gondolsz, miért szeretnek játszani a gyerekek a számítógéppel? Milyen szerepe van a stratégiai gondolkodásnak és a térbeli tájékozódásnak a játékban? Milyen hátrányai lehetnek?

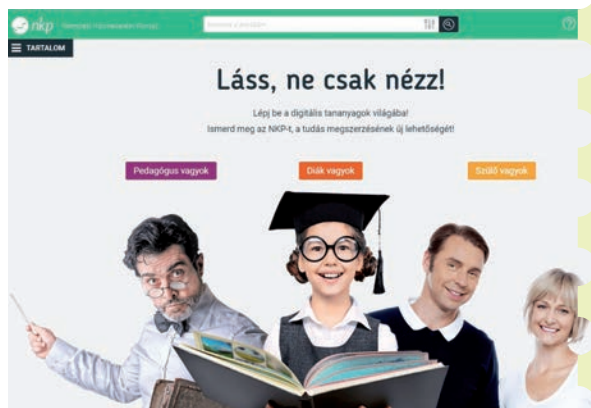
Balázs Géza sorai kapcsán érdemes elgondolkodni korosztályod viselkedéséről:

„A netnemzedék (az informatika korával együtt született vagy abba beleszületettek), másként a digitális bennszülöttek tájékozódási, kommunikációs világa feltűnően más. Néhány jellemző a netnemzedék netnyelvi viselkedéséből...

A világháló „gyorskultúrája” elsősorban a felszínes megértést segíti, csökkenti az árnyalt, elvont, mögöttes szövegértést. A félreértésből fakad a megsértődés... Az a paradox helyzet tapasztalható, hogy az internet adta előnyöket leginkább a személyes erőfeszítésben összeszedett, akaraterővel és önfegyelmével rendelkező, műveltebb diákok tudják igazán kihasználni. A ’folyton böngészők’ semmire se mennek. (...) Kiderült, hogy a nagyon sokat internetezők jó része depresszióssá válik. Nem kommunikál, és bezárul a személyisége.”

A TANULÁSI ÉS TANÍTÁSI KÖRNYEZET ÁTALAKULÁSA ■

Képzeld magad száz évvel ezelőtti időbe! Akkor, a *Pál utcai fiúk* vagy a *Tanár úr, kérem c.* regény korában az osztályterem a tanítás és a tanulás kiváltságos tere volt. Ma a tudást nemcsak az iskola zárt környezetében, hanem mindenkinek nyitott, multimediális tanulási környezetben is meg lehet szerezni. Ehhez az életkor-
nak és az érdeklődési szintnek megfelelő „tanulási csomagok és tájékoztatók” is rendelkezésre állnak. Az iskolai tanórákon az értő olvasás fejlesztéséhez, a koncentráláshoz és az idegen nyelvek tanulásakor alkalmaznak leginkább ilyen lehetőségeket. A többi között ilyen céllal jött létre a **Nemzeti Köznevelési Portál** (www.nkp.hu) is, amely többek között e tankönyvünk és munkafüzetünk digitális változatát és segédanyagait is tartalmazza.

„tanulási csomagok és tájékoztatók” is rendelkezésre állnak. Az iskolai tanórákon az értő olvasás fejlesztéséhez, a koncentráláshoz és az idegen nyelvek tanulásakor alkalmaznak leginkább ilyen lehetőségeket. A többi között ilyen céllal jött létre a **Nemzeti Köznevelési Portál** (www.nkp.hu) is, amely többek között e tankönyvünk és munkafüzetünk digitális változatát és segédanyagait is tartalmazza.

ÖNÁLLÓ KUTATÁS A NETEN ■ Ha már próbáltál tanulni, önállóan kutatni a neten, tapasztalhattad, mennyire fontos a **céltudatosság** a tájékozódásban. A **végtelen szövegvilágból** kell kiválogatnod, kiszűrned a megfelelő anyagokat. Ez nem könnyű, de iránytűt ad hozzá, hogy tudod, mit keresel (mit szeretnél megismerni), és mire akarsz majd felhasználni. A hiteles forrás azonosítható szerzőtől vagy weboldaltól származik, információi valódiak, hivatkoznak rá. Szövege kidolgozott nyelvezetű, szerkesztett, amit megoszt, az jogilag és erkölcsileg megfelelő.

Legelőször tisztázni fogod, hogy pontosan érted-e a fogalmat, a témát, amiről tanulsz. Vegyük például a Wikipédiát! Ez egy olyan közösségi ellenőrzéssel és részvétellel készített **forrásgyűjtemény**, amelynek **szócikkei** (az egy-egy címszóhoz kapcsolódó tájékoztatás) folyton kiegészülnek és frissülnek. Nem biztos, hogy hibátlan, de alapelvei szerint semleges (nem elfogult) megközelítésből írt **virtuális lexikon**. **Hálózati szövegfajta**, ezért képes utalni azokra a témákra és dolgokra, amelyek további információforrást jelentenek a pontos tájékozódáshoz. Ez a **témaháló** már önmagában segít elindulnod.

Kapcsolódó szócikkek [szerkesztés]

- TOP500
- Számítástechnika
- Számítógép-hálózat
- Internet
- A számítógép története
- Személyi számítógép
- IBM-kompatibilis PC
- Alkatrészek: CPU, ALU, regiszterek, táruk, memóriaegység, háttértár, perifériák, buszrendszer, MMU

Forrás [szerkesztés]

- The ENIAC | Computer — J. Presper Eckert and John Mauchly, Inventors of the modern computer@

További információk [szerkesztés]

- Megfejtették az ősszámítógép titkát@ (Index.hu, 2006. december 1.)
- Notebook.lap.hu - linkgyűjtemény@
- PC-szerviz.lap.hu - linkgyűjtemény@
- PC.lap.hu - linkgyűjtemény@
- Számítógép.lap.hu - linkgyűjtemény@

Jegyzetek [szerkesztés]

1. | The Alan Turing Internet Scrapbook@
2. | Már nem titkos! a Colossus számítógép terve@
3. | Neumann János. A számítógép és az agy@ (magyar nyelven), Maple Press Company (1931)

Tartalomjegyzék [elrejtés]

- 1 Típusok
 - 1.1 Működési elvük szerint
 - 1.2 Felhasználásuk szerint
- 2 Történelem
 - 2.1 A számítógépek alkalmazásának kezdetei
 - 2.2 Általános célú számítógépek és elterjedésük
- 3 A Neumann-elvű gépek felépítése
- 4 Kapcsolódó szócikkek
- 5 Forrás
- 6 További információk
- 7 Jegyzetek

A számítógép szócikk tartalomjegyzéke és további kapcsolódási hálója a Wikipedián

A TUDATOS KUTATÁS MÓDSZEREI ■ Fontos a kritikus gondolkodás. A könyvtárban is hasonlóan, kereséssel jutunk egyre közelebb a **témához**, csak ott egy-egy **könyv**, **tanulmány** vagy **cikk** elolvasása segít tovább. A számítógépes lexikonban egy témának az elágazásait (hálóját) már a kiindulásnál szöveglinkek mutatják. Határt kell szabnod tehát annak, mennyi idő van a tájékozódásra. Alapvető, hogy érted-e, amit olvasol, hiszen különben nehezen lesz az információgyűjtésből tanulás. Érdekes kérdésekbe sűríteni, amit még nem tudsz. A **tanulás fajtáit kombinálhatod**. Használhatsz megbízható könyvalapú lexikonokat. A papíralapú jegyzetelés vagy átfogalmazás segít elmélyíteni, rendszerezni vagy saját szavakkal megfogalmazni a számítógépen szerzett ismereteket, lehet vele ismételni, és használható egy kiselőadásnál is. Emlékszel, segítenek az ábrák is a tudásrendezésben.

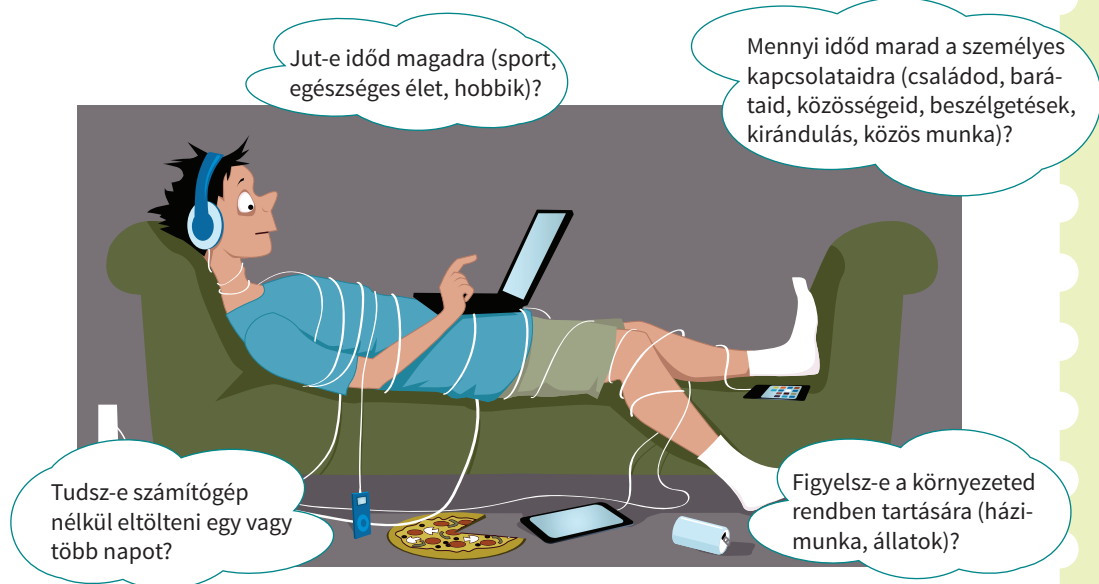
AZ OKOS SZÁMÍTÓGÉP-HASZNÁLAT ■ A netnemzedék többféle eszközzel el tudja érni a számára kínált IKT-anyagokat (IKT = információs és kommunikációs, azaz InfoKommunikációs Technológia) és információs forrásokat a tanuláshoz: például okostelefonról, tabletről és laptopról. Az **okos számítógép-használat** legfontosabb feltétele azonban nem a technikán, hanem a felhasználón múlik: **a tudatos és kritikus felhasználáson**, aminek célja és eredménye van. Mélni tudod saját magadat is,

mert a kreativitás egyik megnyilvánulása a kritikus szellem. Így jutsz el oda, hogy magad is alkotószellemű felhasználó légy, például össze tudj állítani egy tartalmas kiselőadást a vállalt témáról, tanulj valami újat, javítsd a tévedéseidet.

A háló lehetővé teszi, hogy az egyik szövegből a másikba átugorhassunk, és ez csábít az elkalandozásra. A multimediális szövegben a nyelvi mellett vagy a nyelvvel együtt szereplő zenei, képi jelrendszer jelenik meg. Ez el is terelhet, de remek lehetőséget is kínálhat a kultúra felfedezésére.

HOL VAGY JELEN? ■ **Jelen lenni** a hálón, örökké elérhetőnek lenni képtelenség, és nem is szükséges. Érdekes ellentmondás, hogy a felmérések szerint a legaktívabb számítógépezőknek gyakran kevesebb személyes kapcsolatuk, közelebbi barátjuk van, kevesebbet mozognak. Ismerünk olyan kutatást is, amelyik **szélsőséges esetekre** figyelmeztet: amikor például egy kamasz csak azért kel fel éjszakánként, hogy megnézzé, kapott-e új Facebook-üzenetet vagy posztoljon a Twitter mikroblogon. Alapos oka van, hogy a Facebook-használat hivatalos korhatára a 13 év.

SZÁMÍTÓGÉPES JÁTÉKOK ■ Kutatások igazolják, hogy a számítógépes játékok erősen **formálják a tudatunkat**. Erősítik a vizuális figyelmet, a térbeli tájékozódást, a reflexeket, de képesek akár olyan erős kötődést létrehozni, ami már függőséget okozhat. Különösen az agresszív tartalmú és képi világú játékok váltanak ki erős érzelmi ingereket. Rendszerint úgy indul az egész, hogy egy gyerek kipróbálja a számítógépes játékokat. Amikor ingerszegény a környezete (nincsenek közös élmények, munkák, a szülők elfoglaltak, problémák vannak körülötte, nem sportol), elkezd játszani. A játékba menekülve próbál feloldódni, sikeres lenni, és ehhez eléggé könnyen eljuthat, hiszen a gépezéskor azonnal kap visszajelzéseket. Azt, hogy étvágytalan és rossz alvó, vagy romlik az iskolai teljesítménye, csak később fogják észrevenni.

Gondolatgyűjtő

A számítógépezés nem csak a számítógépes játékok megismerését kell, hogy jelentse számodra. Napjainkban a tudást a mindenkinek nyitott, multimediális tanulási környezetben is meg lehet szerezni, ehhez a digitális tananyagok segítséget adnak. A tudatos és kritikus IKT-használatot nevezhetjük „okos számítógép-használatnak” az okos fogyasztó mintájára. Tudatos a válogatással és a célszerű használattal lehetsz. A kritikusság segíti, hogy alkotó módon élj a számítógépes lehetőségekkel. A számítógépezés a kommunikáció és a szórakozás hasznos kiegészítő eszköze. De ne helyettesítsd vele a valóságot és a személyes kapcsolatokat, a másokkal együtt megélt élményeket! Az egészséges arányokat magadnak kell beállítanod.

FELADATOK

1. Készíts T-táblázatot a füzetedbe, amelyben összehasonlítod a tévézés a számítógépezés előnyeit, majd a hátrányait! Beszéljétek meg!
2. Projektfeladat – Tervezzétek meg és készítsétek elő közösen az alábbi lépéssor szerint a feladatot!
Készíts otthon statisztikai adatlapot arról, mennyi időt töltesz egy nap/egy héten/egy hónapban tanulással, olvasással, sporttal és számítógépezéssel! Mennyire gyakran és milyen filmeket nézel meg a televízióban és a számítógépen? Milyen játékokkal és kikkel töltöd a szabadidődet?
 - a) Az adatok összehasonlításával 4 fős csoportokban beszéljétek az időbeosztás nehézségeiről és alapelveiről!
 - b) Jussatok megegyezésre a legfontosabbakban, rögzítsétek ezeket, majd a csoport váljon ketté, és újabb négyes csoportban végezze el az összehasonlítást, és vitassa meg a kérdést, amíg körbe nem ér a feladat.
 - c) Milyen következtetésre jutottatok? Mire kell vigyázni, hogy ne bomoljon meg az egyensúly az egészséges napirendetekben, a tanulási fegyelemben és a személyes kapcsolataitokban? Mivel lehet időt nyerni?
 - d) Ha az adataitok olyan jól követhetőek, készíthettek diagramos plakátot is az osztály szokásairól (tanulás, olvasás, sport, számítógépezés) és helyzetéről!

KITEKINTŐ

Készítsétek diabemutatót az internetes kutatással kapcsolatban! Nézzetek utána, hogy hol, milyen témában találhattok érdekes és hiteles internetes oldalakat, cikkeket! Gyűjtsétek össze valamilyen szempont szerint, és mutassátok be ezeket a honlapokat röviden diáktársaitoknak! Mindebből plakátot vagy számítógépes diabemutatót is készíthettek. Figyeljétek a hitelességre a kiválasztáskor!

55. Hagyományos sajtó, elektronikus és online sajtó

Gondolatébresztő

Milyen fajta újságok, folyóiratok, képeslapok rendelhetők és vásárolhatók a településeinken? Milyen módon jut hírekhez a családod? Te milyen újságokat, adókat vagy hírportálokat ismersz?

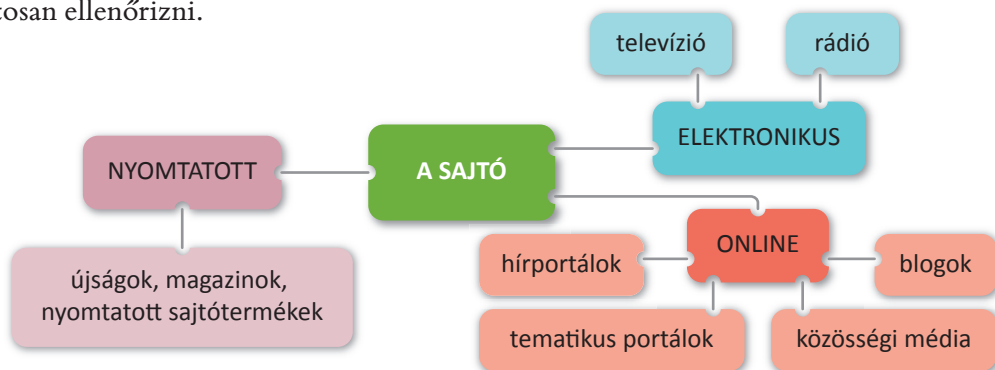
HAGYOMÁNYOS SAJTÓ ■ A 20. század elejéig a **nyomtatott sajtó**, a rendszeresen megjelenő **napi-/heti- és havilapok** szolgálták a tömegtájékoztatást. A szakmai-tudományos és vallási vagy kulturális igényekre **folyóiratok** születtek. Kialakultak a hír alapú tájékoztató műfajok és a véleményt közlő műfajok, ezek ma is továbbélnek.

ELEKTRONIKUS SAJTÓ ■ Így nevezik a nyilvánosság újabb technikáira épülő rádiózást és televíziózást. Mindkét tömegtájékoztató eszköz képes arra, hogy ne csak azonnal hallható/látható előadásban, hanem felvételtől, megszerkesztve készítsen adásokat. A **rádió** a hanghullámok segítségével juttatja el műsorait a hallgatókhoz. Büszkék vagyunk rá, hogy a magyar rádiózás ismeretterjesztő és zenei műsoraival és hangjátékaival hamar bekerült az európai élvonalba. A mai rádióadók, pl. a Kossuth Rádió honlapján szöveges és képi információt is találhatunk, és már működnek digitális adók is. A **televízió** képeket továbbít, és ezzel közszolgálati, kereskedelmi tájékoztatást szolgál, vagy kisebb közösség igényeit elégíti ki. Vannak világméretű, országos, regionális és helyi adók is. A televízióadók saját szórakoztató műfajai a vetélkedők, tévéshow-k, sportműsorok és a folytatásos teleregények, szappanoperák, sorozatok.

Kifejezetten a minden műsort befogadó, kritikátlan nézőt veszik célba az olyan műsorok, mint a valóságshow-k. Ehhez kapcsolódik a bulvársajtó is, amely népszerűségét a tévés sztárokról vagy celebekről szóló, felszínes hírverésre és pletykákra, leegyszerűsített igényekre építi.

ONLINE SAJTÓ ■ Napjainkra a percről percre frissülő online hírszolgáltatás lép a hagyományos sajtó helyébe a képernyőn (számítógép, tablet) és mobiltelefonon.

Az internetháló polgáraként jó tudnod, hogy a közölt hírek nem minden felületen vagy nem teljesen hitelesek, ezért érdemes őket más, megbízható forrásokból tudatosan ellenőrizni.

A TELEVÍZIÓZÁS ■ Amióta **televíziózás** létezik, az információs és a szórakoztató műfajokat főként a **képi hatások** alakítják (*televízió* = távolra sugárzott kép). Amit a hanggal egy időben látunk, azt szorosan összekapcsoljuk az elhangzott szöveggel. Ezért döntő szerepe van annak, milyen képek kerülnek az elhangzott szavak mellé. Mivel a rádiózás és a televíziózás fő bevételét a figyelemfelkeltő **reklámok** adják, a kereskedelmi adókon gyakran megszakítják a műsort reklámokkal. Ezek a **befolyásolás** (manipuláció) eszközei. A reklámbejátszás pontosan kidolgozott hatáskeltő műfaj, célja nem a tájékoztatás, hanem a vásárlásra, fogyasztásra ösztönzés. A kereskedelmi mellett létezik közszolgálati média is, ahol nemcsak a reklám a bevételi forrás, hanem az állami támogatás is.

TÁJÉKOZTATÓ SZÖVEGTÍPUSOK ■ Napjainkban a hagyományos sajtó, az elektronikus és az online sajtó egymás mellett élő műfajváltozataiból tájékozódhatunk. A nyomtatott és az online sajtóban a tájékoztató szövegtípusba tartozik a **hír**, a **riport**, az **interjú**, mindez egyaránt lehet **szóbeli** vagy **írásbeli**. Jellegzetes tévés műfaj például a **helyszíni tudósítás**. Az internetes sajtóorgánumok a hagyományos műfajokat használva és új műfajokat teremtve felgyorsították az információáramlást. Új internetes véleményközlő műfaj pl. a **blog**, amelynek két fő tulajdonsága a naplószerűsége és a linkelhetősége. A **link** olyan kapocs, közvetítő közeg vagy cím, amely összeköt két rendszert. A legfontosabb sajtóműfajok jellemzőit a táblázat mutatja be:

ÍROTT SAJTÓ	ELEKTRONIKUS SAJTÓ	ONLINE HÍRKÖZLÉS
az olvasó maga válogat benne	a néző, a hallgató csak más által szerkesztett műsorfolyamot kap	az olvasó egy menürendszer alapján szabadon válogat, ugrál
ismételten elolvasható	azonnali ismétlés nem lehetséges	a közlés ismételten elolvasható
terjedelme kevésbé korlátozott	a műsoridő korlátozza a közlést	a terjedelem nem korlátozott
a közönség rétegeinek igényei jobban figyelembe vehetők	nem lehet tekintettel rétegigényekre	a közönség saját igényei szerint válogathat
az olvasónak jól el kell sajátítania az olvasási technikát	elvben nemolvasók is hozzáférhetnek a közleményekhez (bár ez nem azonos a megértéssel)	az olvasási készségen túl egyéb ismeretekkel és technikai feltételekkel kell rendelkezni
mindig előző napi	aktualitás, egyidejűség	azonnali informálás lehetséges, jelen idejű
a szöveghez képest a kép másodlagos	a kép mint dokumentált információ hordozója elsődleges, a szöveg másodlagos	a szöveg az információhordozó, de lehetséges a mozgóképi megjelenítés is
a fogalmazásmód lehet akár irodalmi vagy szaknyelvi	a fogalmazásmód kifejezetten a beszélt nyelvet tükrözi	a fogalmazásmód az írott sajtó nyelvi formáit követi

Gondolatgyűjtő

A nyilvánosság (média) legújabb technikáit, a rádiót, a televíziót és az online hírszolgáltatást az elektronikus sajtó elnevezés fogja össze. Leggyorsabban az online sajtó közvetíti a híreket. A mai médiafogyasztónak tudatosan kell kiválasztania a valóban fontos információt, és érdemes azokat más, megbízható forrásokból tudatosan ellenőrizni. A reklám nem hír, hanem figyelemkeltés. A nyomtatott és az online sajtóban az ismeretközlő szövegtípusba tartozik a hír, a riport, az interjú. A rádióban és televízióban mindez egyaránt lehet szóbeli vagy írásbeli. Jellemzőes tévés műfaj például a helyszíni tudósítás. A link olyan kapocs, közvetítő közeg vagy cím, amely összeköt két rendszert a világhálón.

FELADATOK

1. Alakítsatok 3 „szerkesztőséget”, és készítsetek tudósítást a megadott sajtóműfajokban arról, hogy az iskola bekapcsolódott a KórházSuli programba!

A csoport: hírlapi tudósítás **B csoport:** helyszíni tévétudósítás

C csoport: videótudósítás mobiltelefonon (vagy vázlatban), hozzá tartozó szöveggel és egy-két hozzá írt véleménnyel.

A csoportok az alábbi információk alapján dolgozzanak!

Jövőre is folytatja együttműködését a KórházSuli program és a Telenor. A tartósan kórházi ellátásra, vagy a lassú felépülés miatt magántanulói státuszban otthoni, önálló tanulásra szoruló diákokat személyre szabott, digitális tananyagokkal segítő kezdeményezés az egész országban elérhetővé válik.

A programban önkéntes egyetemisták mellett a középiskolások a KórházSuli önkénteseként teljesíthetik az érettségéhez kötelező iskolai közösségi szolgálatot.

<http://www.due.hu/hir/1546/digitalizalja-a-kozossegi-iskolai-szolgalatot-a-telenor>

2. Készítsétek el saját osztályotok reklámját egy iskolanapra plakáton!

Szerepeljen az üzenetében, hogy miért érdemes az osztályba tartozni, milyen vonzóereje van az iskolának és az óráknak, mit szerettek a tantermetekben!

PROJEKTFELADAT

Készíts interjút valamelyik szülőddel vagy felnőtt ismerősséddel arról, milyen rádiózási, tévézési és újságolvasói szokásokat ismert meg saját gyerekkorában!

Jó tanács: A kérdéseket előre tervezd meg és írd le, és jegyezd le a válaszok lényegét! Az elkészült munkákat a következő órán bemutatathatjátok.

56. Papíron és online – Kiegészítő tananyag

Gondolatébresztő

Találkozol-e igazán a korosztályotoknak megfelelő gyermeklapokkal az újságosnál vagy a postán? Állítsd össze osztálytársaiddal, milyen érdeklődési területeket, rovatokat igényelnétek, milyen színeket és képanyagot fogadnátok szívesen!

A családok és főként a gyerekek olvasási szokásainak átalakulásával napjainkra szinte eltűntek a kiskamaszoknak szóló színvonalas gyerekújságok. Ebben a leckében első-sorban az interneten a korosztályodnak szánt vagy ajánlható nyelvi-irodalmi tájékoztató oldalakra hívjuk fel a figyelmed. Keresd fel ezeket, érdemes!

MAI GYERMEKLAPOK ■

- *Csodaceruza* – (a papír alapú újságnak van internetes oldala is: www.csodaceruza.hu). A folyóirat 14 éve működik, kortárs írók és illusztrátorok részvételével. A lap célkitűzése, hogy a gyerekek minőségi gyermekirodalmat olvaszanak. A nyomtatott kiadvány mellett számos interaktív program is kapcsolódik az olvasás népszerűsítéséhez. Ilyen például a tanítási időben hetente megjelenő játék, vagy a *Szerkeszd velünk a Csodaceruzát* program az újság honlapján. A *Csodaceruza* szerkesztősége szívesen tesz eleget a meghívásoknak.

- *Szitakötő* – a kíváncsi gyerekek lapja (www.szitakoto.com). Nemcsak tudományos ismeretterjesztő, hanem irodalmi, művészeti írások is találhatók a *Szitakötő*-ben, amely oktatási segédanyag is. Felöleli az összes tantárgy területét, elsősorban felső tagozatosoknak szól.

GYERMEK-IFJÚSÁGI OLDALAK A NETEN ■

- Az **Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum** olvasási portálja évfordulókhoz és országos rendezvényekhez kapcsolódik, az országos Bod Péter Könyvtárhasználati Verseny szervezésével az iskolai könyvtárakra irányítja a figyelmet. Intézményi keretei között és támogatásával folyik a Bendegúz Tudásbajnokság www.bendeguzakademia.hu/tudasbajnoksag. Ez egy olyan országos tanulmányi vetélkedő, amely „játékosan tanít, erősít és fejleszt”.

- A **Móra Kiadó** (www.mora.hu) honlapján eléggé sok szempont alapján lehet tájékozódni, megtalálhatod rajta a kamasz korosztály könyvajánlóit is rövid ismertetésekkel. Az új ifjúsági sorozat és más könyvek mellett e-könyvek (elektronikusan letölthető könyvek) és igényes hangoskönyvek is szerepelnek a kínálatban.

- A pozsonyi **Pagony Kiadó** (www.pagony.hu) könyves blogoldalán folyamatosan megjelennek kritikák ifjúsági olvasmányokról is. A kamaszolvásói könyvajánló példa lehet számotokra is: minden iskolai vagy osztályújságban, faliújságon vagy osztályközösségi oldalon egy állandó rovat lehetne a könyvkritika és olvasmányszemle, amit egymás számára írhatnátok saját olvasmányélményeitekből.

- A **Magyar Olvasástársaság** honlapja (www.hunra.hu) szülőknek és könyvtárosoknak nyújt segítséget elsősorban, de Gyermekirodalmi adatbázis című menüje – www.ki.oszk.hu/gyerekirodalom – kifejezetten hozzáértők könyvajánlásait tartalmazza diákok számára.

MÚZEUMPEDAGÓGIA ÉS HONLAPOK AZ ANYANYELVRŐL ■

- A **Magyar Nyelv Múzeuma – az anyanyelvi tudatosságért** (www.pim.hu/hu/nyelvmuzeum) Széphalmon, Kazinczy Ferenc egykori bányáskai gyümölcsöskertjének helyén 2008-ban nyílt meg Európa egyetlen anyanyelvről szóló múzeuma, a Magyar Nyelv Múzeuma. A múzeum múzeumpedagógiai-anyanyelvi nevelési programjának két alapfeladata van:

- A nyelvi-irodalmi (kulturális) nemzeti hagyományok megismertetése, és így a nemzeti öntudat, a magyar nyelv és kultúra iránti elkötelezettség erősítése.

- Az anyanyelvi ismeretterjesztés, a tudatos nyelvhasználatra nevelés: nyelvi tudatosítás.

- **Európai honlap az anyanyelvi tudatosságért** – A languagesindanger.eu elnevezésű honlap (www.hu.languagesindanger.eu) a veszélyben lévő nyelvek beszélőinek a támogatására és a világ nyelvi sokféleségének a megőrzése érdekében született. A honlapnak van egy magyar nyelvű változata, amelyen tájékozódhatsz és érdekes tananyagokat is találhatsz. Megtudhatod például, hogy a magyar nem is olyan kis nyelv, mégis felvetődik a jövőjének a kérdése.

- A **Nyelv és Tudomány** (www.nyest.hu) elnevezésű népszerű tudományos portál, blogoldal és anyanyelvi fórum oldalán számos aktuális érdekességet olvashattok élő és formálódó anyanyelvünkről. Komoly és olykor vicces anyanyelvi jelenségekről, hírekről egyaránt tudósítanak. A szótárakról például ezt írják: „A hagyományos szótárban lapozgatva, két lépésben lehet eljutni a tüzetes felvilágosításhoz, míg a számítógépes programok a kért szó azonosításakor azonnal képesek lennének egyetlen lépésben az utalási helyre ugrani. Várhatóan a jövő *Nagy magyar e-szótára*, amely minden használatos magyar szót tartalmazna, hatalmas adatbázisok alapján készülhetne el.”

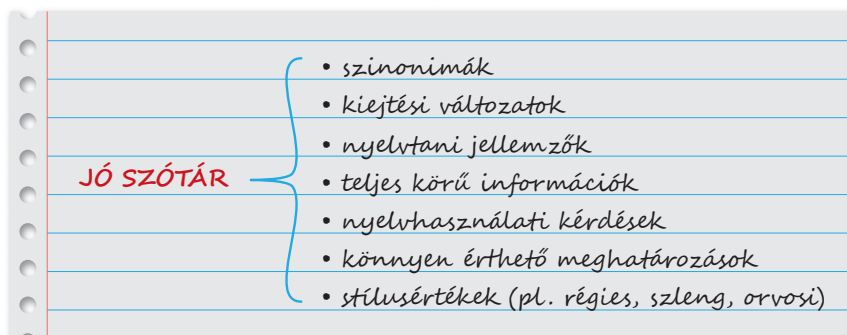
SZÓTÁRAK ANYANYELVEN – EGYNYELVŰ SZÓTÁRAK – SZÓTÁRHASZNÁLAT ■

A szótárak sokféle alakban és méretben jelennek meg, a tartalmuk (a címszavak mennyisége) és a formájuk (az információk elrendezése egy-egy címszó alatt) óriási különbségeket mutathat. Egy nyelv szókincsének alapos tanulmányozását igazán a legnagyobb szótárak segítik elő, de érdemes használni már az egyszerűbb diákszótárakat is, hiszen a szótárak segítőeszközök a tanulásban.

• A **TINTA Könyvkiadó** (www.tintakiado.hu) 1992 óta foglalkozik nyelvészeti szakmunkák és szótárak kiadványszerkesztésével. Többek között részt vett az Akadémiai Kiadó *Képes diákszótárának* előállításában, az Unikornis Kiadó *Jókai-szótárának* a munkálataiban. Olyan hiánypótló szótárak kiadója, mint például: *Magyar szókincstár*, *Magyar szólások és közmondások szótára*, *Magyar közmondástár*, *Értelmező szótár*.

• A **Digitális Tankönyvtár** oldalról (www.tankonyvtar.hu) letölthető többek között a Tinta Könyvkiadó által kiadott **Magyar értelmező szótár diákoknak** című egynyelvű szómagyarázó szótár is. Ez elsősorban 10–15 éves tanulók számára készült. A szótárban megmagyarázott szavak között nyelvünk mindennapi szavai mellett találunk elavult, régi és új, napjainkban keletkezett szavakat is. Minden szó jelentéséhez példamondat kapcsolódik, így a meghatározások a példamondatokkal együtt jól megvilágítják az adott szó használati körét is.

MILYEN A JÓ HASZNÁLHATÓ SZÓTÁR? ■ A könyv alapú változatnál a papír minőségét és a kötést külön érdemes megvizsgálni, hogy a kötés megengedje, hogy teljesen kinyissuk a kötetet. Egyébként mérvadónak tekintheted, hogy akár nyomtatott, akár online, akkor jó egy anyanyelvi értelmező szótár, ha az alábbiak megtalálhatók benne:

Gondolatgyűjtő

Érdemes megismerkedned az ifjúsági és gyermeklapok, tájékoztató és ismeretterjesztő honlapok és könyvkiadói online felületek anyagaival! Ezek a kortárs irodalom legújabb műveit is ajánlják a korosztályodnak, s érdekes feladatokat és versenyeket juttatnak el hozzád. Az egynyelvű szótárak gyors és hatékony segítséget jelentenek a tanulásban. Tanuld meg a használatukat, és keresd őket az iskolai könyvtárakban! Ha ajándékba ilyesmit kapnál, segíthetsz kiválasztani az igényes, neked való szótárt. A mai múzeumok nem porosodó gyűjtemények, hanem eleven kulturális terek, ahol a legújabb módszerekkel és technikákkal segítik a játékos tanulást. Különleges hely a Magyar Nyelv Múzeuma, online is elérhető, ahogyan más múzeumok is. Élj a lehetőségekkel!

FELADATOK

1. Készíts sztárinterjút mai mintára (10-15 villámkérdéssel) az alább felsorolt személyek egyikével!

Odüsszeusz

Szent László király

Toldi Miklós

János vitéz

Mátyás király

Dobó István

Tündér Ilona

2. Mutasd be kedvenc könyvtárosodat! Ha nem találkoztál volna még vele, írd le, milyennek képzeled!
3. Te milyen gyermeklapot szerkesztenél a gyerekeidnek? Hány éves korig lenne benne mese? Milyen más anyagokat és képeket szerkesztenél bele?
4. Szorgalmi feladat: Tájékozódj a *Cikcakk* – keresztény gyermekmagazin (www.cikcakk.hu) és a *Százhold* – a Pagony ingyenes könyves magazinja online kínálatáról (www.pagony.hu/jon-jon-jon-a-szazhold), és számolj be társaidnak a lapokról!
5. Tervezzétek meg az osztály saját újságának a tanévzáró lapszámát! Ha van bennetek vállalkozó kedv, el is készíthetitek a papír (és a digitális) változatot!

PROJEKTFELADAT

Tervezzétek meg egy senkit sem sértő, humoros iskolai lapot egy példányban! Egyeztetek meg, milyen rovatok legyenek benne! Milyen képek kerüljenek bele? Milyen eseményekről tudósítsatok? Kik legyenek a sztárok? Kerüljön-e bele felnőtt? Milyen színeket használnátok? Egy hét alatt fejezzétek be a munkát, és tegyétek ki az elkészült újságokat olyan helyre, hogy a többiek megnézhessék, értékelhessék!

57. Énképem és nyelvi profilom

Gondolatébresztő

Hányas osztályzatot adnál magadnak a kérdések alapján:

- Könnyen meg tudod találni a hangot másokkal?
- Mennyire igyekszel betartani a kulturált nyelvi viselkedés alapszabályait?

ÉNKÉP ÉS NYELVHASZNÁLAT ■ Elgondolkodtató tény, hogy az önmagadról szerzett tudásod legnagyobb része nyelvi tapasztalatra épül: hallod, ahogyan beszélsz, és amit mondasz. Beszédpartnereid nyelvi megnyilvánulásait is a megszokott kiejtéshez, szóhasználathoz viszonyítod. Elsősorban a beszéde, nyelvhasználata alapján gondolod valakiről, hogy mennyire értelmes, milyen udvarias vagy durva, szavai és gesztusai alapján tartod viccesnek vagy sértőnek a viselkedését. Mivel feltételezzük, hogy a kommunikációban mindenki igyekszik a **legjobb benyomást kialakítani** magáról, arra hagyatkozunk, amit hallunk és látunk. Mindezek szerint a nyelvhasználat lényeges dolog, ami az **önazonosságodat** és a jövődet is érinti. Tisztában kell lenned tehát azzal, hogyan beszélsz, és hogyan beszélnek körülötted mások, akikkel azonosulsz, vagy akiktől éppen különbözöl.

A NYELVI VISELKEDÉS ■ A megfelelő és tapintatos viselkedést és a hozzá tartozó nyelvi formákat a felnőttéltől és az iskolában tanulod. De mindig a kommunikációd sikeressége jelzi, hogy megfelelően alkalmazod-e mindezt az egyes beszédhelyzetekben. A sikeres kommunikáció legfontosabb négy **együttműködési alapelve** a következő tanácsokkal szolgál:

A megfelelő nyelvi viselkedés a beszélgetések alakítására való képességet is jelenti. Amikor valakit üdvözlölsz (megszólítasz vagy búcsúzol tőle, a tiszteletet fejezed ki, gratulálsz vagy együttérzésedet nyilvánítod ki, esetleg elnézést kérsz), a kommunikációs helyzet-hez kell megválasztanod a stílust és a kommunikációs regisztert (a nyelvváltozatot, elsősorban a szókincsedet). De a nyelvi forma önmagában még nem jelöli egyértelműen, hogy valaki udvarias vagy udvariatlan, az a szituációtól függ. A kedvesen mondott, rövid *Vegyél!* süti kínáláskor egyáltalán nem udvariatlan, míg a *Zavarhat-nám egy pillanatra, hölgyem?* gúnyos hangon mondva már nem is udvarias.

MELYIK VAGYOK? - KÉP ÉS ÉNKÉP ■ A korai kamaszkor feladata az identitáske-resés. 12 éves korban különösen a lányok énképét gyengíti, hogy nincsenek megelé-gedve a megjelenésükkel. Egy kamasz elsősorban a társainak, barátainak a szavára ad. Minden közösségi oldalon történő részvételben, saját fényképek megosztásakor azt szeretné, ha kiderülne, mit gondolnak róla a többiek. **A társas kapcsolattartás mai**

technikái az ímélezés, a kommentelés, vagy a fotó posztolása nem oldja meg feltétlenül ezeket a kérdéseket. Sőt, időnként talán a félénk gyerek próbálja a legfeltűnőbb viselkedéssel ellensúlyozni saját gátlásait. Az önismeret azonban fejleszthető másként is. Próbáld ki ezeket a „trükköket”, valamelyik be fog válni, és számíthatsz a pozitív visszajelzésekre:

- megtanulod kezelni az érzelmeidet (nem dühösködsz, nem borulsz ki),
- tudatosan használod a testbeszéded, ezután szemkontaktussal beszélsz,
- nem vagy görnyedt,
- kerülöd az ideges gesztusokat (például az ujjaid tördelését),
- kordában tartod a hanghordozásodat,
- nem használsz fenyegető gesztusokat vagy ügyetlen kézmozdulatokat,
- változtatsz a külső megjelenéseden (hajviselet, kerülöd a feltűnő ruhadarabokat),
- jobban keresed az összhangot a testalkatod, a személyiséged és a ruházatod között.

De fordítva is igaz: kipróbálhatod, milyen jó hatással lehetsz egy társadra, amikor észreveszel rajta valamilyen előnyös változást, és ezt jelzed is például egy „*Hogy neked milyen jól áll ez a ruha!*” mondattal. Lehet, hogy a beszédmodod megváltoztatásával, figyelmességeddel szereztél magadnak egy újabb barátot.

SZLENG ÉS NYELVI TUDATOSSÁG ■ Már tanultad ötödikben, hogy a szlenget a beszélők önazonosságuk és valamilyen csoporthoz tartozásuk megalapozására vagy egy divatáramlattal való azonosulásuk kifejezésére használják. Ez a beszédmód közvetlen, játékos és a diáknyelvvvel sok rokonságot mutat. A beszélők nem nagyon javíthatják magukat vagy egymást, szándékosan különbözni akarnak az elvárásoktól, a szabályos nyelvi formáktól.

Ami fontos: mindig a beszédhelyezethez válaszd meg a nyelvváltozatot! Például a csetelésben lehet valaki szabályozatlan, egyéni, de egy magyarórai felelet közben, egy szépirodalmi mű olvasásához kapcsolódva igyekeznie kell a köznyelvi nyelvváltozatot használni. Idősebbekkel szintén más nyelven, más hangon érdemes beszélned.

A NYELVI AGRESSZIÓ ■ Az agresszió kifejezést támadásként értelmezzük, akár fizikai, akár nyelvi tettről legyen szó. A nyelvi agresszió általános **jellemzője a türelmetlenség, a sok szitokszó**, az erős érzelmi hatású szavak használata. Észrevehető jelei: **a magasabb hangerő és torzított hangszín, a heves gesztusok** és egyéb látható jelek, mint a térközváltás, a mimika.

Vegyünk egy egészen enyhe példát: Roli beszél: „*Nehogy már a te dogád jobb legyen, mint az enyém!*” Mit lehet erre válaszolni?

1. Magadra veszed, büntudatot, szégyent vagy levertséget érzel, hallgatsz.
2. A beszélőpartnert hibáztatod: „*Elmész te a fenébe!*”
3. Megpróbálsz tudatosan a saját érzéseidre irányítani a másik figyelmét: „*Tudod, mennyit dolgoztam érte?*”
4. Meg akarod érteni az ő helyzetét: „*Nagyon fáj, hogy nem sikerült? Nem tudnád szóban kijavítani?*”

Gondolatgyűjtő

A kommunikációban mindenki igyekszik a legjobb benyomást kialakítani magáról. Beszédpartnereid nyelvi megnyilvánulásait is saját és környezeted megszokott kiejtéséhez, szóhasználatához viszonyítod, ezért fontos tudnod, te hogyan beszélsz, és hogyan beszélnek körülötted. Azonosulhatsz velük, és különbözhetsz is tőlük. A magadról küldött üzenet része a tested és a külsőd is: próbálj meg összhangban lenni a személyiségeddel! Ha elfogadod magadat, igyekszel betartani a kommunikáció együttműködési elveit és udvariassági szabályait, előbb-utóbb sikered lesz. Az agresszió verbális fajtája sok sebet okoz, s bár vannak fokozatai, legjobb kezelni az indulataidat. Állj meg, értelmezd a helyzetet: kerüld, hogy az erőszak erőszakot szüljön! Érdemes egymás mellett élésként, és nem harcként felfogni az iskolai közösséget.

FELADATOK

1. Alkossatok 4 csoportot az osztályban, és sorsoljátok ki a 4 együttműködési alapelvet a csoportok között! Csoportonként mondjatok példákat arra, amikor az adott együttműködési elv megsérülése miatt bonyodalom, félreértés keletkezett, vagy éppen ellenkezőleg végződött egy beszélgetés, mint ami a célja volt! Ha van kedvetek, mutassatok is be egy-egy jelenetet!

2. Önismereti diagram – Szorgalmi feladat
 - a) Képzeld el, te vagy a felnőtt, sikeres Lúdas Matyi! Készítsd el az önismereti kördiagramodat a leckében lévő: *Együttműködési alapelvek* ábra alapján a füzetben a Lúdas Matyi szövege alapján! Ha elkészítet Matyi kamaszkori kördiagramját is, össze tudod hasonlítani a változást a két állapot között. A körszeleteket aszerint kell beszínezni, hogy az adott elvet milyen arányban teljesítet saját, de önkritikus megítélésed szerint!
 - b) Hasonlítsátok össze az egyes ábrákat, beszéljétek meg!

KITEKINTŐ

Tudjátok-e, mi az a svindli és a blöff? Beszéljétek meg közösen, mi a különbség a leplezés vagy eltitkolás és a meghamisítás között, a cikk alapján!

A hazugság két típusa

A megtévesztések több dologban eltérhetnek (pl. súlyukban, tétjükben, megvalósításukban stb.), de alapvetően két módját különíthetjük el a hazugságnak: a leplezést és a meghamisítást.

1. A leplezés vagy eltitkolás során a hazug visszatart bizonyos információkat, azonban semmi olyat nem mond, ami ne lenne igaz.
2. A másik mód, a meghamisítás már túlmutat a leplezésen, ahhoz képest egy újabb lépést foglal magában. A hazug azon túl, hogy visszatartja a valódi információkat, hamis információkat is szolgáltat.

Ha lehet választani, akkor a hazugok általában a leplezést részesítik előnyben, mivel ennek több előnye van, mint a meghamisításnak.” (Forrás: www.nyest.hu cikke nyomán)

58. Gyakorolj!

1. Az egész osztályt érintő szerepjáték.

Rendezztek „nyilvános” vitát az internet a kommunikációs szerepéről az osztályban az alábbi szereplőkkel!

Amíg az előkészítők a maguk szerepére és feladataira készülnek, addig a vitázók a körülírt állásponthez gyűjtenek érveket és példákat. Érdemes jegyzeteket készíteni! A vita akár az egész órát is kitöltheti. A végén mindenki értékeli saját és társai szerepét és a teljesítményét. Mi volt könnyű, mi nehéz? Mi sikerült, mit csinálna másképpen?

Szereplők: 13 fő előkészítő, szervező, működtető és legalább ugyanannyi vitázó. Ha kisebb létszámú az osztály, a szerepeket/létszámokat módosítani kell.

A szervezők:

- egy 3 tagú bizottság (médiatanács), akik megállapodnak a vita feltételeiről (időkeret, megszólalás, kizárás);
- 1 időmérő;
- 1 vitavezető, aki mederben tartja a vitát, szót ad, igyekszik biztosítani az arányos szereplést;
- 1 tudósító, aki a vita előtt és után ad tudósítást a tévé számára;
- 3 újságíró, akik kishírt írnak a rendezvényről:
 - egy semleges hírportálnak
 - egy napilapnak
 - egy bulvárlapnak
- 1 riporter, aki megkérdez 1-1 vitázót;
- 1 fényképész vagy operatőr, aki (ha van hozzá megfelelő eszköz az osztályban) felvételt készít;
- 1 olyan hírszerkesztő, aki beolvasható hírt ír a vitáról;
- 1 segédszerkesztő, aki ebből egymondatos szalagcímet rövidít.

A vitázók:

- A vita résztvevői két csoportban
 - akik inkább dicsérik, pártolják
 - akik inkább elmarasztalják az internetes lehetőségeket.

2. Írj egy szócikket a diáklexikonba a számítógépes tanulástól!

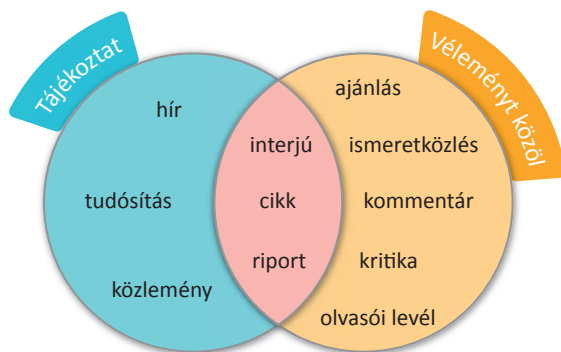
3. Miért különbözik az okos melléknév jelentése

- az okostelefon és
- az okos számítógép-használat szóban?

59. Összefoglalás – Az internet és a sajtó világa

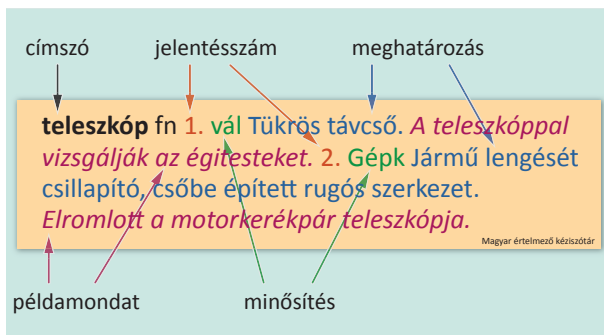
A SAJTÓMŰFAJOK ■

- Dolgozzatok 5-6 csoportban! Gyűjtsetek példákat a napi- és hetilapokban a különféle sajtóműfajokra! Hozzátok be az osztályba, és mutassátok be azokat legfőbb jellemzőik alapján!

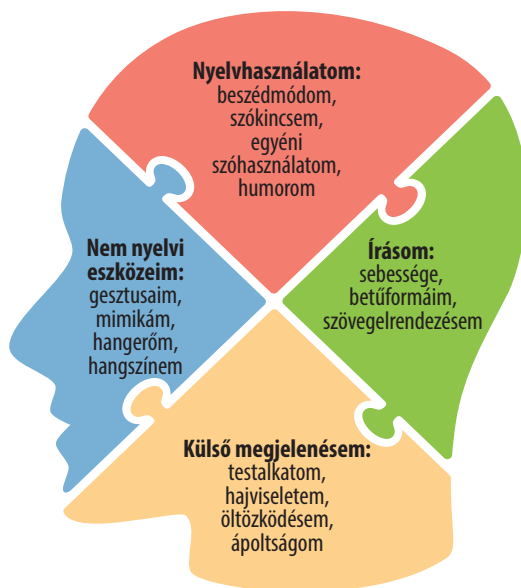
A HELYES LEXIKONHASZNÁLAT ■

- Nézz körül az osztályban, otthon vagy a könyvtárban, hogy milyen lexikonok, szótárak vannak!
- Vedd kézbe valamelyiket, nézd meg, milyen területen, mire tudod használni a tanulásod során!
- Írj ki a füzetedbe egy szócikket, és azonosítsd be az alábbi ábra alapján a különböző részeket!

ÉNKÉP ■

- Készíts magadról rövid „ismertetőt” úgy, mintha egy tudományos-ismeretterjesztő film készülne rólad! Használhatod az alábbi ábra szempontjait. Lehet humoros is. Ha van kedved, olvasd fel az osztályban.

60. Ellenőrizd a tudásodat!

- Mi jellemzi az internetnyelvet?
- Milyen beszédmód a szleng? Sorolj példákat!
- Mikor és hol használhatod helyzetnek megfelelően az internetszlenget?
- Milyen esetekben és műfajokban nem használjuk?
- Jellemezd az SMS-nyelvet 3 tulajdonsággal!
- Érvelj a rövidítések használata mellett és ellene 3-3 érvel!
- Mi okozza a nyelv gyors változását napjainkban?
- Miért fontos, hogy egy diák tisztában legyen az internetes tanulás formáival és lehetőségeivel?
- Mit jelent a tudatosság és a kritikus használat a számítógépezés és a többi infokommunikációs eszköz használatánál?
- Mit nevezünk függőségnek és mi a számítógép-függőség?
- Miért változtatja meg a nyelvhasználatunkat az írással egyidejű kommunikáció (csetelés, szkájpolás) lehetősége?
- Mi a veszélye az „Egyszerre mindent!” multimédiás eszközhasználatnak?
- Miért kell tudnunk, hogy milyenek vagyunk: mire jó az önismeret?
- Miért fontosabb, hogy tisztában légy magaddal, mint hogy a többiek lássanak olyannak, mint amilyennek szeretnéd látni magad?
- Emlékszel a négy együttműködési alapelvre? Sorol fel és értelmezd őket!
- Mit tehetsz a nyelvi agresszió ellen
 - ha benned keletkezik indulat, düh;
 - ha valaki téged támad?
- Mi a különbség a hallgatás és az elhallgatás között? Miért nem megoldás mindenre a hallgatás vagy az elhallgatás?
- Neked milyen pozitív-negatív mérleged van a körülötted használt nyelvről?
- Mit tartasz a legfontosabbnak az anyanyelvhasználat megóvására?
- Van kedvenc ifjúsági lapod vagy honlapod? Beszélj róla, mutasd be!
- Milyen témáról vezetnél egyszer blogot, és hogyan rendszabályoznád meg a nem kulturált kommentelőidet?
- Hogyan védekezel a sértő ímélek ellen?
- Mit gondolsz, hogyan lehet ellenőrizni az internetes források hitelességét?
Te hogyan járulsz hozzá a netszövegek etikus (illő) felhasználásához?

ÁLTALÁNOS NÉVMÁS ■ Főnevet, melléknevet, számnevet vagy határozószót helyettesítő névmás. Általánosságban vonatkozik mindenkire, mindenre vagy épp semmire és senkire. Előtagjai: *mind(en)-*, *bár-*, *akár-*, *se(m)-*.

BESZÉDTEMPÓ ■ Nem nyelvi jel. A beszéd sebessége és a hozzá kapcsolódó ritmus együttese.

BIRTOKOS NÉVMÁS ■ Csak főnevet helyettesítő névmás. Birtokos szó szerkezetek helyett áll. Megjelöli a birtokos személyét, számát és azt, hogy egy vagy több birtokról van szó.

BLOG ■ Internetes napló.

ÉRV ■ A vita tárgyához kapcsolódó alátámasztott és bizonyított állítás.

FŐNÉV ■ Alapszófaj, amely élőlények, élettelen dolgok és tárgyak vagy elvont gondolati dolgok nevét jelöli. Fajtái: köznév és tulajdonnév.

FŐNÉVI IGENÉV ■ Átmeneti szófaj. Cselekvést, történést, létezést fejez ki főnévszerűen, elvont fogalomként. Igéből képezzük a *-ni* képzővel, ragozható.

GESZTUS ■ Nem nyelvi jel. A végtagok és a fej mozdulatai, amelyek a beszédet kísérik.

HANGERŐ ■ Nem nyelvi jel. Beszédben a hang erősségének változtatásával felhívhatjuk a figyelmet mondanivalónkra.

HANGLEJTÉS ■ Nem nyelvi jel. A beszéd dallama, beszédkor a mondatfajták elkülönítésére használjuk.

HANGSÚLY ■ Nem nyelvi jel. Nyomaték, erőttöbblet, amely a szó bizonyos szótagjaira esik.

HANGSZÍN ■ Nem nyelvi jel. Az emberek egyedi, sajátos hangja.

HATÁROZATLAN NÉVMÁS ■ Főnevet, melléknevet, számnevet vagy határozószót helyettesítő névmás. Akkor használjuk, ha a személyt, a dolgot, a tulajdonságot, mennyiséget vagy körülményt nem tudjuk vagy nem akarjuk pontosan megnevezni. Előtagjai: *vala-*, *né-*.

HATÁROZÓI IGENÉV ■ Átmeneti szófaj az ige és a határozószó között. Igéből képezzük a *-va/-ve*, *-ván/-vén* képzővel. A határozói igenevek nem toldalékolhatók.

HATÁROZÓSZÓ ■ Alapszófaj, amely a cselekvés helyét, idejét és egyéb körülményét fejezi ki.

IGE ■ Alapszófaj, amely cselekvést, történést, létezést vagy állapotot fejez ki. Az ige mindig ott van az 5 nyelvtani jelentés: idő, mód, szám, személy, ragozás.

IGeidő ■ Megkülönböztetünk jelen, múlt és jövő idejű igealakokat.

IGEKÖTŐ ■ Viszonyzó. Az igékhez vagy az igéből képzett szavakhoz kapcsolódik. Módosítja vagy megváltoztatja a szó jelentését.

IGEMÓD ■ A cselekvő, a beszélő a cselekvéshez, a történéshez, a létezéshez való viszonyát fejezi ki. Három típusa: a kijelentő, a feltételes és a felszólító mód.

KÉRDŐ NÉVMÁS ■ Főnevet, melléknevet, számnevet, határozószót helyettesítő névmás. Általában a kérdő mondatokban szereplő kérdező szó, mely személyre, dologra, tulajdonságra, mennyiségre, egyéb körülményre kérdez.

KÖLCSONÖS NÉVMÁS ■ Csak főnevet helyettesítő névmás. Két személy egymásra irányuló cselekvését vagy egymással való kapcsolatát fejezi ki. Ragozható. Egyetlen kölcsönös névmásunk van: *egymás*.

KÖTŐSZÓ ■ Viszonyzó. Olyan szófaj, amellyel szavakat, tagmondatokat és mondatokat kötünk össze.

KÖZNÉV ■ A főnév egyik fajtája. Több azonos dolog, élőlény közös neve. A köznév jelentése szerint lehet: egyedi név, gyűjtőnév, anyagnév és elvont fogalom. A közneveket kis kezdőbetűvel írjuk.

MELLÉKNÉV ■ Alapszófaj, amely élőlények, élettelen dolgok és fogalmak tulajdonságait, állapotát, származását fejezi ki.

MELLÉKNÉVI IGENÉV ■ Átmeneti szófaj, igéből képezzük képzők segítségével. A mondatban melléknévhez hasonlóan viselkedik. Fajtái: folyamatos (-ó,/-ő), befejezett (-t/-tt) és beálló (-andó/-endő).

MÓDOSÍTÓSZÓ ■ A beszélő véleményét, állásfoglalását fejezi ki. A mondatban megfogalmazott kijelentést módosítja. Fajtái: tiltószók, kérdőszók, óhajtószók, bizonyítószók, határozatlanságot kifejező módosítószók.

MONDATSZÓ ■ Olyan szavak, amelyek nem tartoznak szervesen a mondathoz; önálló mondatként is szerepelhetnek. Fajtái: indulatszók, kapcsolattartás szavai, hangutánzó mondatok.

MUTATÓ NÉVMÁS ■ Főnevet, melléknevet, számnevet és határozószót helyettesítő névmás. Segítségükkel személyre, dologra, tulajdonságra, mennyiségre, állapotra vagy egyéb körülményekre mutatunk rá.

NÉVELŐ ■ Viszonyzó, a főnevek vagy főnévi szerepet betöltő más szavak, főnévi szerkezetek előtt áll. Fajtái: határozott névelő (*a, az*), határozatlan névelő (*egy*).

NÉVMÁS ■ Alapszófaj, amely a szöveggörnyezettől nyer értelmet. Főnevet, melléknevet, számnevet, határozószót helyettesít. Fajtái: személyes, birtokos, visszaható, kölcsönös, kérdés, vonatkozó, határozatlan, általános és mutató névmás.

NÉVUTÓ ■ Viszonyzó. Főnevek vagy főnévi szerepet betöltő szavak után áll. Az előtte álló névszóval együtt fejezi ki a cselekvés, történés helyét, idejét és egyéb körülményeit.

SAJTÓTERMÉKEK ■ A tömegtájékoztatás termékei, eszközei. Hagyományos sajtó: nyomtatásban megjelenő újságok, folyóiratok, évkönyvek. Elektronikus sajtó: rádiós, televíziós műsorok. Online sajtó: internetes online újságok, hírportálok, blogok.

SZÁMNÉV ■ Alapszófaj, amely személyek, dolgok, tárgyak mennyiségét, sorrendiségét vagy törtrészét fejezi ki. Fajtái: jelentésük alapján: határozott és határozatlan számnév; jelentésük és alakjuk szerint: tő-, tört- és sorszámnév.

SZEMÉLYES NÉVMÁS ■ Csak főnevet helyettesítő névmás. Személyre utalunk, személyt helyettesíthetünk vele. Sajátos toldalékolás jellemző rá, pl: *én-engem, te-neked, őt-vele*.

TULAJDONNÉV ■ A főnév egyik csoportja. A létező vagy kitalált élőlények, dolgok, tárgyak egyedi, megkülönböztető neve. Jelentése szerint a tulajdonnév lehet: személynév; földrajzi név; állatnév; tárgynév; csillagászati név; intézménynév; cím; kitüntetés, díj neve; márkanév.

VISZONYSZÓ ■ Olyan szófajcsoport, melynek önmagában nincs önálló fogalmi jelentése. Általában nem toldalékolható. Csoportjai: kötőszó, módosítószó, névelő, névutó, igekötő, segédige.

VISSZAHATÓ NÉVMÁS ■ Csak főnevet helyettesítő névmás. Azt fejezi ki, hogy a cselekvés a cselekvőre irányul. Ragozható. Egyetlen visszaható névmás: *magam*.

VONATKOZÓ NÉVMÁS ■ Főnevet, melléknevet, számnevet és határozószót helyettesítő névmás. Képzése: *a+kérdő névmás*. Helyettesítő szerepén túl összetett mondatok tagmondatai között kötőszóként is használjuk. Toldalékolható.